

ประวัติและวิวัฒนาการการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย

ตอนที่ 1

ประวัติการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย

บรรพบุรุษของไทยในสมัยโบราณได้บันทึกการกระทำ เหตุการณ์ และความคิดเห็นของตัวไว้เพื่อให้เป็นสมบัติตกทอดมาถึงคนไทยสมัยหลัง โดยปรากฏมีหลักฐานชิ้นแรก คือ ศิลาจารึก ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในศิลาจารึกบอกไว้ชัดแจ้งว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นผู้คิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1826 แต่ความจริงคนไทยรู้จักเขียนหนังสือมาก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ตัวหนังสือที่คนไทยใช้เขียนอยู่ในสมัยก่อนนั้นเป็นอักษรซึ่งคนไทยได้แบบอย่างมาจากมอญ พ่อขุนรามคำแหงทรงเห็นว่าอักษรเหล่านั้นไม่สะดวกแก่การเขียนภาษาไทย ถ้าใช้ต่อไปจะมีข้อขัดข้องและหากจะใช้อักษรขอมก็ไม่สมควร พระองค์จึงทรงคิดแปลงอักษรหวัดของขอมซึ่งคนไทยได้เปลี่ยนแปลงและใช้เขียนภาษาไทยนั้นเสียแล้วทรงแก้ไขให้ดีขึ้น นอกจากนั้นทรงจัดแบบตัวอักษรไทยให้เรียงเป็นแนวเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่กิจการพิมพ์หนังสือของไทยในสมัยต่อมาเป็นอย่างยิ่ง¹ แม้ว่าการพิมพ์แทบทุกชนิดจะเริ่มต้นจากประเทศทางตะวันออกคือประเทศจีนก่อน แต่การพิมพ์ก็ได้แพร่หลายมายังประเทศไทย เว้นแต่การประทับตราหรือการตีตราลงบนเอกสารคงจะได้แบบมาจากจีน และใช้มานานแต่โบราณแล้ว เพราะตราพระราชัญจกร ตราคำแห่งสมุหนายก สมุหกลาโหม และตำแหน่งจตุสดมภ์ก็มีมาแล้วตั้งแต่สมัย

---

¹ยอช เซเกส์, ตำนานอักษรไทย. (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468) (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช โปรดให้พิมพ์เมื่อปี ฉลู พ.ศ. 2468), หน้า 8.

ศรีอยุธยา กฎหมายตราสามดวงที่รวบรวมชำระขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 1 ก็ประทับตราสามดวงบนตัวกฎหมาย แต่การพิมพ์ที่มีลักษณะเป็นการพิมพ์หนังสือโดยแท้ ก็นับเป็นสิ่งที่พวกฝรั่งนำเข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทย²

การพิมพ์หนังสือในสมัยศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การพิมพ์หนังสือในประเทศไทยเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ ค.ศ. 1662 (พ.ศ. 2205) โดยมีขงฉันทน์ฝรั่งที่เข้ามาสอนศาสนาในสมัยนั้น ในจำนวนบาทหลวงที่เข้ามายังประเทศไทยในระบายนั้นมีสังฆราชองค์หนึ่งชื่อ ลาโน (Mgr Laneau) ได้แต่งและพิมพ์หนังสือคำสอนทางคริสตศาสนาจำนวน 26 เล่ม หนังสือไวยากรณ์ไทยและบาลี 1 เล่ม และพจนานุกรมไทยอีก 1 เล่มด้วย³ สังฆราชลาโนได้สร้างศาลาเรียนขึ้นในที่พระราชทานที่ตำบลเกาะมหาพราหมณ์เหนือกรุงเก่าขึ้นไป และได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่โรงเรียนนี้ นับว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพอพระทัยการพิมพ์ตามวิธีฝรั่งของสังฆราชลาโน ถึงกับทรงโปรดให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่เมืองดพบรีเป็นส่วนของหลวงอีกโรงหนึ่งต่างหาก⁴ ต่อมาใน ค.ศ. 1670 (พ.ศ. 2213) มีขงฉันทน์อีกผู้หนึ่งชื่อลองกรัว (Pierre Langrois) ได้เข้ามาร่วมงานด้วย ลองกรัวก็ได้คิดจัดตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือไทยเพราะเห็นว่ากระดาษในประเทศไทยมีราคาสูงมาก และคนงานก็จ้างได้ด้วยราคาสูง จึงขอให้ทางประเทศฝรั่งเศสจัดส่งช่างแกะตัวพิมพ์มาให้ เพื่อจะได้ทำการพิมพ์คำสอนทางคริสตศาสนาเป็นภาษาไทย⁵ ในสมัยนี้ได้มีคนไทยที่รู้เรื่องการพิมพ์หนังสืออยู่บ้าง เช่น ราชทูตโกนซาปาน

² กำนัน สติกรุด, หนังสือและการพิมพ์, หน้า 195.

³ Adrian Launay, Histoire de la Mission De Siam 1662-1811. (Paris: Société Des Missions-Etrangère), 1920. p. 44.

⁴ ฟ. ฮีแลร์, "ประวัติการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย," ครูบาศรีวิชัย, พิมพ์ครั้งที่ 4. (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2512), หน้า 36.

⁵ Ibid., p. 118.

หลวงกัถยาราชไมตรี และขุนศรีวิสารวาจา ท่านทั้งสามโดยเฉพาะท่านราชทูตโคญเรื่อง การพิมพ์เมื่อคราวเป็นทูตไปฝรั่งเศส และโคเคยลองพิมพ์ด้วยตนเองด้วย ดังจะเห็นได้จาก รายละเอียดของการไปดูโรงพิมพ์หลวงดังต่อไปนี้

รุ่งขึ้นวันหลังราชทูตโคไปดูโรงพิมพ์หลวงซึ่งอยู่ในบังคับบัญชา ของ มงเซียร์เคอ กรามวาซี อาศัยอยู่ที่บ้านเวอาหนาว ทานู ผู้จัดการในโรงพิมพ์หลวงนั้นโคจัดตั้งเตาไฟไว้ในห้องต่าง ๆ ทัว ไปเพื่อราชทูตจะใคร่ดูการพิมพ์โดยสะดวกสบาย ชั้นแรกผู้จัดการ โคพาราชทูตไปดูเขาเรียงตัวหนังสือ พอราชทูตเห็นรางหมับ ตัวหนังสือจากช่องที่ไวตัวพิมพ์เป็นแผนก ๆ ทีละตัว ๆ มาเรียง ไว้ในรางเหล็กที่ถือไว้ในมือชายควยคววมรวดเร็วจนดูแทบไม่ทัน ก็แปลกใจ ท่านราชทูตสังเกตโคทันทีว่าตัวหนังสือในช่องเหล่านี้ นี้ต่างชนิดกัน คือในช่องแถวบนเป็นช่องสำหรับตัวหนังสือตัว ไปง ๆ ส่วนของแถวกลางเป็นช่องสำหรับตัวเล็ก ซึ่งนึกกับตัว หนังสือไทยที่มีเพียงขนาดเดียวในสำหรับหนึ่งไม่มีเล็กไม่มีใหญ นอกจากจะเป็นตัวหนังสือต่างชุดต่างตัวรับกัน ท่านราชทูตหยิบ ตัวพิมพ์ออกมาพิจารณาดูเป็นคู่ ๆ แล้วซักถามถึงวิธีหล่อแม่พิมพ์ และวัสดุที่ใช้ทำ แล้วจึงกล่าววา "เมืองฝรั่งเศสนี้ช่างดีจริง ไม่วาอะไรหมดล้วนแต่มีขึ้นในเมืองนี้ทั้งสิ้นไมตองฟังประเทศอื่น ถัดจากการดูเรียงตัวพิมพ์แล้ว มงเซียร์เคอกรามวาซี โคพา ราชทูตไปดูวิธีการพิมพ์ต่อไป ชั้นแรกโคเห็นว่าเมื่อเรียงตัวหนังสือ จนครบหน้าแล้วเขาก็มีตัวหนังสือนั้นไวเป็นหน้า ๆ อยางไร แล้วจึงเอาขึ้นแทนอีกไวให้คิด ๆ กันคราวเดียวหลาย ๆ หน้า อยางไรเพื่อจะโคพิมพ์เร็ว ต่อจากนั้นโคไปดูแทนพิมพ์ในเวลา นั้นมีอยู่ 12 แทน ถ้าตั้งอยู่ในระหว่างพิมพ์หนังสือทั้ง 12 เครื่อง มีคนประจำแทนพิมพ์เครื่องละสองคน... ต่อจากนั้นมงเซียร์เคอ กรามวาซี โคนะนำให้พวกราชทูตดูอีกวา เมื่อเอาตัวหนังสือ ขึ้นแทนพิมพ์แล้วเขาพิมพ์กันด้วยวิธีอยางใด ท่านราชทูตดูแล้ว จึงกล่าววา "ແ່ມ ທ່າງາຍເສີຍຈິງ ດູເໝີຄຸນຊັ້ນທ່າໃດເໝືອນກັນ" แล้วท่านกลองพิมพ์ ปรากฏว่าแผนกระดาษที่พิมพ์ออกมามีเหมือน กับเมื่อคนงานเขาทำเอง ท่านราชทูตมีความพอใจมาก

พอดูเครื่องพิมพ์แบบนี้แล้วก็ไปดูเครื่องพิมพ์แบบอื่นเรื่อย ๆ ไปจนครบ แล้วท่านอรรถราชทูตไคตามงเซียร์ เคอครามวาซี ถึงวิธีผสมหมึก วิธีจัดทำลูกหมึกสำหรับกลึงไปกลึงมูบบนแผ่น กระดาษ ฯลฯ แล้วก็ชักตามถึงวิธีทำกระดาษตั้งแต่นจนกระทั่ง ไซพิมพ์โค ตลอดวันนั้นราชทูตไคดูเขาใจวิธีการพิมพ์และวิธีพิมพ์ กระดาษแล้วรวม เขาโลมโล๊ะใส่ปากจนกระทั่งสำเร็จเป็นหนังสือ เล่มหนึ่ง ไซอานกันโค

เมื่อดูโรงพิมพ์หลวงทั่วแล้ว มงเซียร์ เคอครามวาซี ก็พา ราชทูตไปดูแม่ตัวหนังสือที่ทำไว้มาก่อนหลายชนิดหลายภาษา เป็นคนว่า ไคพาไปดูแม่ตัวหนังสือภาษากรีก ซึ่งทำตั้งแต่ครั้ง รัชสมัยของพระเจ้าฟรังซิสที่หนึ่ง เมื่อรอบหาสิบปีก่อน แล้วยัง ไคดูตัวพิมพ์ภาษาอาหรับซึ่งเพิ่งทำใหม่ ๆ ราชทูตไคถามว่า "ไมไคทำเฉพาะตัวพิมพ์ฝรั่งเศสหรือ ถ้ายางนี้ตัวหนังสือไทย เห็นจะทำพิมพ์ขึ้นไคเหมือนกันกระมัง" มงเซียร์ เคอครามวาซี ตอบว่า "ไม่ว่าภาษาอะไรตาตั้งใจอยากทำจริง ๆ ก็ทำไคทั้งนั้น และตัวพิมพ์ภาษาไทยก็คงทำไคไมยาก หากท่านราชทูตจะไป ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเองในเมืองไทยก็ทำไคง่าย ๆ"⁶

การตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในประเทศไทยครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ท่าน อยุธยาจารย์ ฟ. ฮีแลร์ สันนิษฐานจากจดหมายเหตุของบาทหลวงซึ่งได้เขียนไว้ในสมัยนั้น ปรากฏว่าครั้งนั้นบาทหลวง ลังคลู อาส์ มีจดหมายบอกบุญไปยังหัวหน้ามิชชันนารีต่างประเทศ ในกรุงปารีส กล่าวถึงเรื่องการพิมพ์เป็นใจความว่า "ถ้าท่านอยากได้รับส่วนแบ่งในการช่วย แดพระศาสนาคริสต์ทั้งในแพร่หลายในเมืองไทยแล้ว ขอท่านไคไปรคช่วยซื้อหาเครื่องพิมพ์ส่ง มาให้สักเครื่องหนึ่งเถิด มิฉะนั้นเมืองไทยนี้จะไคมีโรงพิมพ์สำหรับพิมพ์หนังสือเหมือนกับที่ เขา ทำกันแล้วในเมืองมะนิลา เมืองคูอาและเมืองมะเกานัน"⁷

⁶ Ibid, p. 2.

⁷ ฟ. ฮีแลร์, เรื่องเดิม

จดหมายเทศน์ฉบับนี้มีโดยงักว่า เครื่องพิมพ์ได้ถูกส่งเข้ามาในประเทศไทย แต่ กระนั้นก็พอเป็นพยานให้เห็นงักว่า ในสมัยศรีอยุธยา มิชชันนารีคริสตัง ได้คิดที่จะตั้งโรงพิมพ์ ขึ้นในประเทศไทยอยู่แล้ว ทั้งจดหมายบอกบุญขอเครื่องพิมพ์ฉบับนี้ยังได้เขียนเมื่อ ค.ศ.

1674 (พ.ศ. 2217) อันเป็นเวลาก่อนสมัยจลาจลคราวพระเพทราชาซึ่งราชสมบัติถึง 14 ปี และขณะนั้นบ้านเมืองก็เรียบร้อยเป็นปกติ การค้าขายกำลังเจริญรุ่งเรือง จึงนับเป็นโอกาส อันดีสำหรับมิชชันนารีจะได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นสมตามความกำรัตั้งเดิม⁸ นอกจากนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงอ่านวคความสะควกแกวคหลวงฝรั่งเสสทุกประการ จนเป็นทางให้สำคัญคิไป ว่าพระองค์ทรงเลื่อมใสคริสตศาสนา นอกจากนี้จะเห็นได้จากอนุสัญญาเรื่องศาสนาซึ่งไทย ทำกับญแ่นฝรั่งเสสในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2228 ลงนามกันที่เมืองลพบุรี มีใจความสรุป โดยยอว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงอนุญาตให้พวกมิชชันนารีทำการสั่งสอนคริสตศาสนาได้ทั่ว ราชอาณาจักรและทรงมอบให้คนไทย เซารัดใจตามใจสมัคร และยังได้รับการยกเว้นไม่ต้อง ทำงานในวันอาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์ของคริสตศาสนา ทรงอนุญาตให้พวกมิชชันนารีทำการ สั่งสอนวิชาแก่คนไทย มีสิทธิ์สั่งสอนวิทยาศาสตร์ กฎหมายและวิชาอื่น ๆ ที่ไม่ขัดต่อรัฐมาล และกฎหมายบ้านเมืองของไทย เป็นต้น⁹

เมื่อมีการสอนวิทยาการต่าง ๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเรียน การสอนก็คือหนังสือที่จะ ใช้เป็นคู่มือประกอบการศึกษาหาความรู้การพิมพ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะผลิตหนังสือออกมา เป็นจำนวนมากตามความต้องการของผู้เรียน แต่ถึงแม้ว่าจะได้มีการพิมพ์หนังสือเกิดขึ้นใน สมัยนั้นจริง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหนังสือเหล่านั้นหายสาบสูญไปหมดไม่เหลือร่องรอยไว้ ให้ปรากฏ เพราะเหตุว่าหนังสือของพวกมิชชันนารีถูกทำลายมาหลายครั้ง เช่นถูกริบ ใน

⁸ฟ. ฮีแลร์, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁹สมชัย อนุมานราชชน, "การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา" (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2493), หน้า 31.

แผ่นดินพระเพทราชาครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 พม่าก็เผาผลาญเสียอีกครั้งหนึ่ง¹⁰ จึงได้แต่อาจหลักฐานแวดล้อมกรณีพอเป็นทางคำวิให้เห็นได้ว่า ได้มีการพิมพ์หนังสือเกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สำหรับการพิมพ์หนังสือในสมัยกรุงธนบุรีนั้น เจษฎาจารย์ ฟ. ฮีแลร์ โคกกลางไว้ในหนังสือครูศึกษา เล่ม 5 เรื่องการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยว่า ในสมัยพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรีเมื่อบ้านเมืองเป็นปกติแล้วขาดหลวงคาทอลิกชื่อ การ์โนล (Garnault) ได้กลับมาเข้ามาตั้งสอนศาสนาอีก และได้จัดตั้งโรงพิมพ์และพิมพ์หนังสือขึ้นที่วัดชั้นตากrut ตำบลกุฎีจีนในจังหวัดธนบุรี หนังสือที่พิมพ์ครั้งนั้นมีจำหน่าว่า

"คำสอน คฤศตัง พิมพ์ขึ้นในวัดชั้นตากrut

ณ บางกอก

ศักราชแต่โต ซาติมุนษย์ 1796

(พ.ศ. 2339)"

ส่วนหน้าสองพิมพ์เป็นรูปนักบุญ หลุยส์ เกอ คงซาศา รูปร่างหน้าตาคล้ายคนไทยโบราณลักษณะของรูปนั้นเห็นได้ง่ายว่าเป็นฝีมือของนายช่างชาวไทยแกะเอง หากฝีมือฝรั่งต่างประเทศไม่¹¹ แต่มีที่อ้างถึงนี้เป็นสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว อาจมีการผิดพลาดในการคำนวณไปย่นไปยั้งชัษณ์ก็ได้ หรืออาจมีการพิมพ์มาแล้วในสมัยกรุงธนบุรี

¹⁰ฟ. ฮีแลร์, เรื่องเดิม. หน้า 37.

¹¹ฟ. ฮีแลร์, เรื่องเดิม.

และมีที่คิดต่อมาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้ หนังสือที่ยกตัวอย่างมานั้นอาจเป็นหนังสือที่พิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก¹² และหนังสือที่พิมพ์ในครั้งนั้นคงจะใช้ตัวอักษรโรมันสำหรับพิมพ์หนังสือภาษาไทย เพราะเท่าที่ปรากฏมีหลักฐานของหนังสือซึ่งคณะสอนศาสนาคาทอลิกตีพิมพ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ล้วนแต่ใช้อักษรโรมันสำหรับพิมพ์หนังสือภาษาไทยแทบทั้งสิ้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้มีตัวพิมพ์ไทยเกิดขึ้น หากแต่เกิดในต่างประเทศ คือ ที่เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า โดยนาง เอ. เอช. จักสัน (A.H. Judson) ภรรยาของ ดร. จักสัน (Dr. Judson) มีชนชั้นนารีคณะแมมคิสต์ที่พม่า เมื่อ ดร. จักสัน มาอยู่ที่พม่าใหม่ ๆ มีคนไทยอยู่ที่เมืองย่างกุ้งเป็นจำนวนมาก นางจักสันได้ใช้เวลาเรียนรู้ภาษาไทยจนอ่านและเขียนภาษาไทยได้จากจดหมายที่เธอเขียนไปถึงเพื่อนที่สหรัฐอเมริกา มีอยู่ฉบับหนึ่งซึ่งเธอเขียนเมื่อวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1818 (พ.ศ. 2361) มีข้อความว่า

... ที่ส่งมาพร้อมนี้คือคำสอนทางศาสนาเป็นภาษาไทย ซึ่งฉันเพิ่งลอกเสร็จ เธอจะได้เห็นแบบและลักษณะของการเขียนภาษาไทยใดดี ฉันได้เรียนภาษาไทยมากกว่าหนึ่งปีครึ่ง และคอยความช่วยเหลือของครู ฉันจึงสามารถแปลคำสอนทางศาสนาของพม่า และกอสเพลล ออฟ แมทธิว ออกเป็นภาษาไทย และฉันยังได้แปลหนังสือภาษาไทยเล่มหนึ่งเป็นภาษาอังกฤษด้วย และจะส่งมาให้เธอ ถ้ามั่นใจไม่หนักมากและไม่ตองดูออกนาน หนังสือนี้เป็นเรื่องของการกลับชาติของพระพุทฺธเจ้าในชาติหนึ่ง เมื่อทรงกลับชาติเป็นพระยาขางใหญ่ ฉันถูกลากล่าวว่าหนังสือเรื่องนี้จะทำความสนุกสนานและบันเทิงแก่เธอเป็นอย่างมาก

¹² ก๊าซ สติกรกุล, หนังสือและการพิมพ์, หน้า 199.

คำสอนทางพระคริสตศาสนาที่กล่าวข้างต้นพิมพ์ที่โรงพิมพ์แบบคิสท์มิชชัน ที่เมือง
เซรัมโปร์ นครกัลกัตตา เมื่อปลายปี ค.ศ. 1819 (พ.ศ. 2362) ซึ่งคณะสอนศาสนาที่นั่น
ยังถือว่าเป็นหนังสือศาสนาคริสต์เล่มแรกที่พิมพ์ขึ้นเป็นภาษาไทย¹⁵

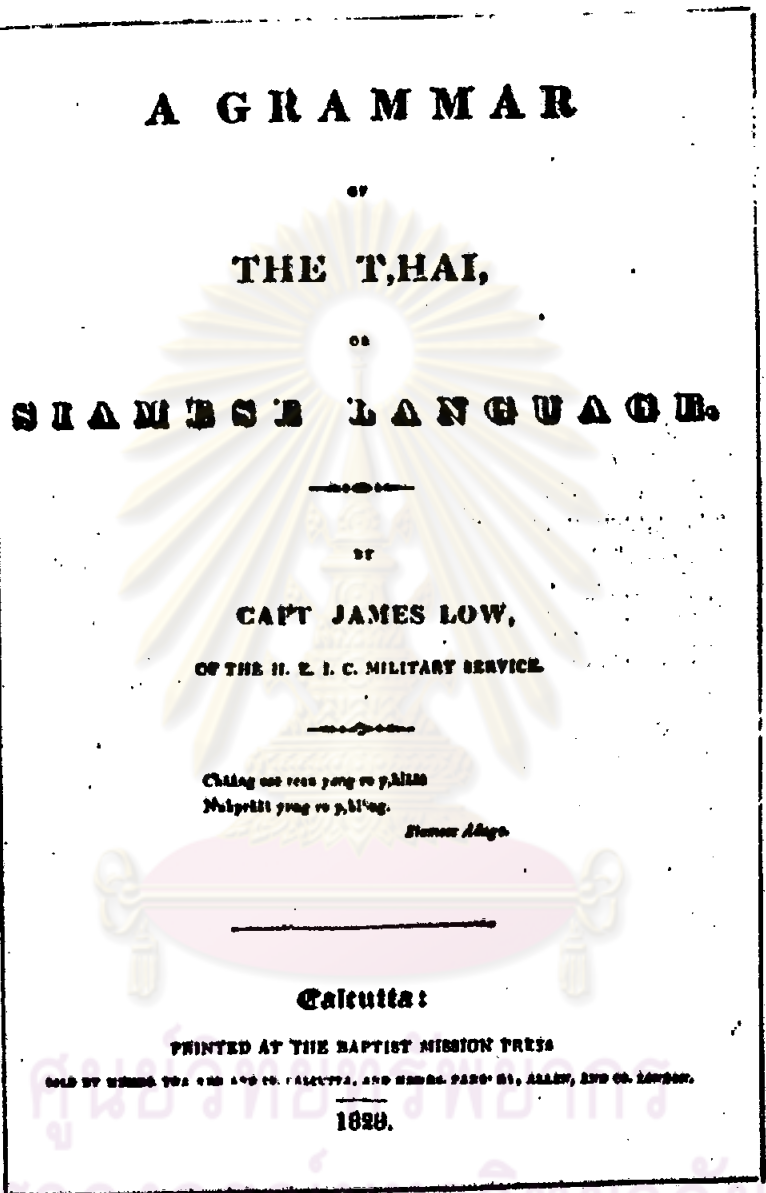
นางแอน จักสัน มิชชันนารีคณะแบบคิสท์ ผู้ให้กำเนิดการพิมพ์ภาษาไทยนี้ ได้รับความช่วยเหลือจากนายช่างหล่อตัวพิมพ์ชาวอเมริกัน ชื่อ ฮัฟ (Hough) โดย ฮัฟ ได้หล่อคำไทยเป็นโลหะแล้วสร้างแทนพิมพ์ไม้หยาบ ๆ ขึ้น เริ่มพิมพ์ตัวหนังสือไทยด้วย movable types เป็นครั้งแรกบนแผ่นกระดาษ แล้วนางจักสันก็นำแผ่นกระดาษนี้ออกแจกจ่ายแก่คนไทยในเมืองย่างกุ้ง ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศทำให้เกิดผันผวน สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษเริ่มจะรุนแรง นางจักสันจึงตัดสินใจส่งแทนและตัวพิมพ์ภาษาไทย รวมทั้งแทนและตัวพิมพ์ภาษาพม่า มอญ บาลี ฯลฯ ส่งไปยังเมืองกัลกัตตา อันเป็นสำนักงานใหญ่ของคณะแบบคิสท์ในทวีปเอเชียเพื่อความปลอดภัยและเพื่อใช้พิมพ์หนังสือในโอกาสต่อไป และที่เมืองกัลกัตตานี้เองในปี ค.ศ. 1828 (พ.ศ. 2371) ประมาณ 14 ปี หลังจากได้ย้ายมาจากเมืองย่างกุ้ง แทนและตัวพิมพ์ภาษาไทยนี้ก็ได้อิมพ์ตำราเรียนไวยากรณ์ไทยเล่มหนึ่งชื่อ A Grammar of The Thai or Siamese Language ผู้แต่งตำราไวยากรณ์ไทยเล่มนี้คือ ร้อยเอก เจมส์ โลว์ (Captain James Low) ซึ่งเป็นนายทหารอังกฤษรับราชการอยู่กับรัฐบาลอินเดีย ได้มาทำงานที่เกาะหมาก (ปีนัง) และได้เรียนหนังสือไทยจนมีความสามารถเรียบเรียงตำราไวยากรณ์ไทยขึ้นได้ หนังสือเล่มนี้ที่พิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแบบคิสท์ เมืองเซรัมโปร์ นครกัลกัตตา เมื่อปี ค.ศ. 1829 (พ.ศ. 2371) เป็นหนังสือปกแข็ง หนา 200 หน้า ขนาดใหญ่กว่าแปดหน้ายก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵ "Missionary Labors in Siam," Siam Repository, (V.I. Bangkok: Smith's Place, 1869), p. 331.

¹⁶ ขจร สุขพานิช, "กำเนิดแทนพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทย," งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทยครั้งที่ 3 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2515), หน้า 2.

ภาพที่ ๑ หนังสือการไวยากรณ์ไทย A Grammar of the Thai Or Siamese Language

เล็กน้อย เนื้อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษส่วนใหญ่มีหน้าที่เขียนตัวหนังสือไทยไม่กี่หน้า ใ้บรรยายถึงตัวหนังสือไทยและไวยากรณ์ไทย และมีบางหน้ามีตัวหนังสือไทยพิมพ์ลวน ๆ การจัดทำหนังสือเล่มนี้จึงนับได้ว่าเป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นด้วยตัวเรียงภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุด ตัวพิมพ์ไทยนี้อาศัยเลียนแบบการเขียนหนังสือบรรจงในสมัยนั้น ลักษณะตัวคล้ายตัวหนังสือเขียนด้วยปากกาจุ่มหมึกหน้ากระดาษที่ไม่เรียบนัก¹⁷

จากหลักฐานที่เห็นพิมพ์แทนแรกพร้อมด้วยตัวพิมพ์ไม้ย้อนกลับไปเมืองย่างกุ้งอีก เพราะอังกฤษยึดครองเขตแดนตอนใต้ของประเทศพม่าไว้แล้วในสงครามกับพม่าครั้งที่ 1 ค.ศ. 1824-1825 ในขณะนั้นมีมิชชันนารีคณะลอนดอนสองท่านคือ โรเบิร์ต เบิร์น (Robert Burn) และทอมสัน (Thomson) ได้เผยแพร่ศาสนาอยู่ที่สิงคโปร์ โรเบิร์ต เบิร์น เป็นผู้สนใจศึกษาภาษาต่าง ๆ ทางภาคเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาไทย จึงได้ร่วมมือกับทอมสันทุ่มเทเงินก้อนหนึ่งเพื่อซื้อ "ตัวพิมพ์ภาษาไทย" จากโรงพิมพ์คณะแบปติสต์ นครกัลกัตตา มาก่อตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่สิงคโปร์ ในปี ค.ศ. 1832 (พ.ศ. 2375) โรเบิร์ต เบิร์น ถึงแก่กรรม โรงพิมพ์จึงขายแทนพิมพ์ "ตัวพิมพ์ภาษาไทย" ให้แก่พวกมิชชันนารีในกาย อเมริกัน บอร์ด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอว์ ฟอว์เรน มิชชันส์ (American Board of Commissioner for Foreign Missions)¹⁸ ครั้นเมื่อหมอบรัดเลย์เดินทางมาถึงเมืองสิงคโปร์ในปี ค.ศ. 1835 (พ.ศ. 2378) ก็ได้นำแทนพิมพ์และตัวพิมพ์นั้นเข้ามายังประเทศไทยด้วย หมอบรัดเลย์ได้

¹⁷ ก๊าซร สติรกุล, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย" ใน อนุสรณ์งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์วิทยาลัยเทคนิค, 2505), หน้า 57.

¹⁸ G.B. McFarland, "The Begining of Protestant Mission Siam 1828-1920, Historical Sketch. of Protestant Missions in Siam 1828-1928, ed. George Bradley McFarland (Bangkok: The Bangkok Times Press, Ltd., 1928), p. 8.

บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า "เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม ค.ร. โจนส์ มิชชันนารีคณะแบปติสต์ ที่กรุงเทพมหานคร ออกตัวขึ้นที่บ้านท่าใหม่เพื่อจะไปบอกแก่คริสตชนที่เมืองท่าใหม่ คร. โจนส์มาสิงคโปร์เพื่อจะพิมพ์คำแปลพระคัมภีร์กอสเปลของแมทธิว (Gospel of Matthew) เป็นภาษาไทย ที่สิงคโปร์ในเวลานั้นมีแบบตัวพิมพ์ภาษาไทยเป็นตัวอย่างที่หล่อมาจากแม่แบบที่ทำจากเมืองเบงกอลภายใต้ความควบคุมของ ดร. มาชแมน (Dr. Marshman). ดร. โจนส์ ได้พิมพ์พระคัมภีร์กอสเปลจากตัวพิมพ์ไทยนี้ มิชชันนารีคณะ American Board of Commissioners for Foreign Missions ได้ซื้อตัวพิมพ์ภาษาไทยนี้พร้อมด้วยแทนพิมพ์ไม้ และข้าพเจ้าเป็นผู้นำแทนพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยนี้เข้ามายังกรุงเทพฯ"¹⁹

หมอบรัดเลเห็นว่าตัวพิมพ์ไทยนี้ไม่งาม คือรูปร่างลักษณะเป็นตัวอักษรไทยเดิมเพียงแต่มีเค้าว่าเป็นอักษรไทยไม่ใกล้เคียง ส่วนหมอบรัดเลจึงมาคิดออกแบบตัวอักษรขึ้นใหม่ให้มีรูปร่างลักษณะใกล้เคียงส่วนงดงามขึ้น ซึ่งภายหลังได้มีการปรับปรุงมาเป็นลำดับจนเป็นตัวอักษรไทยที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้

หนังสือชิ้นแรกที่พิมพ์ขึ้นในประเทศไทย เป็นหนังสือที่พิมพ์โดยบาทหลวงโรบินสัน (Reverend Robinson) มิชชันนารีอเมริกัน พิมพ์จากแทนพิมพ์แบบเก่าซึ่งทำด้วยไม้และหินสั่งทำมาจากเมืองเบงกอล (Bengal) กล่าวกันว่าทั้งแทนพิมพ์และตัวพิมพ์นั้นน่าเกลียดมาก หนังสือฉบับนี้มีจำนวน 8 หน้า เกี่ยวกับบัญญัติ 10 ประการ (Ten Commandments) และเนื้อเรื่องย่อ ๆ ของบัญญัติ คำอธิบาย บทสวดสั้น ๆ 1 บท และบทเพลงสวด 3 บท หนังสือนี้พิมพ์จำนวน 1,000 ฉบับ²⁰ ด้วยความช่วยเหลือของมิสเตอร์ดาเวนพอร์ต (Mr. Davenport) มิชชันนารีอเมริกันซึ่งเป็นช่างพิมพ์หนังสือผู้เชี่ยวชาญ ได้นำเครื่องพิมพ์อย่างที่ตั้งขึ้น

¹⁹D.B. Bradley, "Protestant Missions in Siam," Bangkok Calender 1866 (Bangkok: American Missionary Association Press), p. 82

²⁰ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468) (พิมพ์ในงานศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนสี สารสิน) ตุลาคม 2468, หน้า 59.

ในปี 1836 มาด้วยเครื่องหนึ่งพร้อมด้วยอุปกรณ์สำหรับใช้ในการพิมพ์หนังสือ มิสเตอร์ - คาเวนพอร์ตได้ช่วยพิมพ์หนังสือนี้เสร็จเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2379 โดยมีหลักฐานปรากฏอยู่ในบันทึกของหมอบริคเลว่า วันที่ 3 มิถุนายน วันที่ เรเวอเรนซ์ รอบินสัน ได้ส่งหนังสือพิมพ์แผ่นหนึ่งเป็นตัวอย่างมาให้หมอบริคเล พิมพ์แยกโดยคำถูกต้องดีมาก หนังสือฉบับนี้หมอบริคเลว่าเป็นหนังสือฉบับแรกที่พิมพ์ขึ้นในเมืองไทย ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 ได้กล่าวไว้ว่า มีชื่อนารีชื่อรอบินสัน (Robinson) ตั้งเครื่องพิมพ์อักษรไทยในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรกนั้น รอบินสันคงเป็นเพียงแต่ช่างพิมพ์มากกว่า ซึ่งมีถ้อยคำยืนยันให้เห็นชัดในการสนับสนุนข้อความข้างต้นในการที่รอบินสันเป็นช่างพิมพ์และพิมพ์หนังสือไทยเล่มแรก และที่ตรอกกัปตันบุชก็มีโรงพิมพ์ของมิชชันนารีคณะแบปติสต์ตั้งอยู่ด้วย

ฉะนั้นจึงอาจถือได้ว่า วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2379 เป็นวันเริ่มการพิมพ์หนังสือภาษาไทยเป็นครั้งแรกในประเทศไทย หลังจากที่เรเวอเรนซ์ รอบินสัน ได้พิมพ์หนังสือไทยเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2379 แล้ว เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2379 ก็ได้พิมพ์หนังสือขึ้นอีกฉบับหนึ่ง โดยเครื่องพิมพ์ของพวกมิชชันนารีคณะแบปติสต์ การพิมพ์คราวนี้ดีกว่าพิมพ์คราวก่อนซึ่งยังแกะด้วยไม้ немало ทำให้พวกมิชชันนารีมีความหวังว่า การพิมพ์หนังสือต่อไปในอนาคตคงจะทำให้ประชาชนชาวไทยมีความนิยมกันมาก²¹

ในปี ค.ศ. 1836 (พ.ศ. 2379) คณะมิชชันนารีคณะแบปติสต์ได้รับแทนพิมพ์ 1 แทน พร้อมด้วยอุปกรณ์จำเป็นอื่น ๆ สำหรับจัดตั้งโรงพิมพ์ และในปีต่อมา คือ ค.ศ. 1837 (พ.ศ. 2380) ก็ได้รับแทนพิมพ์ใหม่อีก 2 แทน พร้อมด้วยอุปกรณ์จำเป็น คณะมิชชันนารีได้รับความสะดวกในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการพิมพ์หนังสือเป็นอย่างมาก พวกมิชชันนารีจึงได้ขอเช่าที่ดินเพื่อสร้างโรงพิมพ์ขึ้นเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1836 (พ.ศ. 2379) เพื่อใช้พิมพ์เอกสารของคณะมิชชันนารีต่าง ๆ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของหมอบริคเลว่า "วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2379 เมื่อวันที่ 15 มิสเตอร์รีคกับมิสเตอร์คาเวนพอร์ตไปหาเจ้าพระยาพระคลังเรียนถามเรื่องจะอนุญาตให้เขาทั้งสองอยู่ตรงไหน และจะให้

21. เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่แห่งใด เจ้าคุณพระคลังทอบว่า พวกฝรั่งจะต้องอยู่ในหมู่เดียวกับมิสเตอร์ ฮันเตอร์ (ที่ตำบลกุยจีน) ทั้งหมด (คือโรงงานของมิสเตอร์ฮันเตอร์อยู่ตรงกลาง พวกมิชชันนารีคณะแบปติสต์บอร์คอยู่ข้างขวา พวกคณะอเมริกัน บอร์ค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรign มิชชันส์ อยู่ข้างซ้าย)²²

ในปี พ.ศ. 2380 คณะมิชชันนารีคณะอเมริกัน บอร์ค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรign มิชชันส์ ได้ตั้งแท่นพิมพ์ใหม่อีก 2 แท่น และได้ร่วมมือกับมิชชันนารีอเมริกันคณะแบปติสต์ (Baptist) พิมพ์พระบรมราชโองการประกาศห้ามสูบบุหรี่ เมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1839 (พ.ศ. 2382) ประกาศฉบับนี้เป็นเอกสารของทางราชการฉบับแรกที่พิมพ์ขึ้นในประเทศไทย พิมพ์จำนวน 9,000 ฉบับ²³ เป็นที่น่าเสียดายว่าเอกสารชิ้นนี้ไม่มีเหลือไว้ให้ปรากฏเลย แต่อย่างไรก็ตาม ได้พบประกาศพระบรมราชโองการห้ามมิให้ซื้อขายฝิ่นและสูบบุหรี่เมื่อ พ.ศ. 2382 อันเป็นต้นฉบับตัวเขียน ซึ่งเป็นปีที่ออกประกาศตรงกับ จึงอาจเป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการพิมพ์และสนับสนุนพวกมิชชันนารีในเรื่องการพิมพ์หนังสือ จึงทรงโปรดให้นำประกาศดังกล่าวนี้มาตีพิมพ์ ข้อความในประกาศห้ามซื้อขายฝิ่นและสูบบุหรี่มีดังต่อไปนี้

ศุภมัสดุ 2382 พระศรีภูมิประสูติราชเสนาบดีศรีสารลักษณ์ รับ พระราชโองการใส่เหนือเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช ราชามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชา . . . พระพุทธเจ้าอยู่หัว อันเสด็จราชาภิเษกด้วยราชผานพิกพ ณ กรุงทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลกฤษณ์พรรัตนราชธานีบรมมยุ อุดมมหาสถาน เสด็จจออก ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาอมรินทร์วิจิตรพร้อมด้วยหมู่ขุนมาตยามนตรีกระวีวิชาติราชสุริวงษ์พดชาไพโรจอารย เป้าเบ่องบุญทูนงกุชมาศ ทรงพระราชดำริห์เป็นคุณประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินทั้งสมณพราหมณาจารย์ทั่วพระราชอาณาเขตรากาลทุกวันนี้ทวยราษฎรทั้งหลายพากันกำเริบ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

²³ McFarland, loc. cit.

จิตคิดซื้อชายสิ่งของมิไค่ทองคำยพระราชาฤกษ์ฎีกาบัญญัติห้ามทั้ง
 ฝ่ายพุทธจักร พระราชาณาจักรคบคิดกันลักเอาเงินเข้ามา
 ชุมชอนไว้อชายในบานเมืองชุกชุมมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะทำ
 ให้แผนดินรอนเสียพระราชาฤกษ์ฎีกาโบราณกษัตริย์ ถ้าพวกซื้อ
 ชายเงินยังลักเอาเงินมาซื้อชายไค่อยู่ตรามิไค่ คนสูบเงินก็จะ
 ชุกชุมขึ้นเป็นอันกรายยิ่งนักตรานั้น ถ้าพวกซื้อชายเงินไม่มีใน
 บานเมืองแล้วเมื่อไค่ คนสูบเงินก็จะเหือดหางวางเวนลงเมื่อ
 นั้น ถ้าคนสูบจะชำระเงินตัวแผนดินกรุงเทพมหานครให้สิ้น
 เก็บเอาเงินมาเผาเสียใหญ่เป็นจุด แล้วจะตั้งมูลเหตุให้เป็นสมุค
 เจตเค็ดชขาด ออย่าให้ลูกคาพานิชในกรุงเทพมหานคร นานา
 ประเทศเล็ดลอดลักเอาเงินเข้ามาซื้อชายแลกเปลี่ยนสับต่อไป
 ไค่ บานเมืองก็จะหายันตรามิไค่ ทั้งพระราชาฤกษ์ฎีกา
 โบราณกษัตริย์ไค่ตราไว้นั้นก็จะรุ่งเรืองสืบไปชั่วกัลป์าวสาน
 พระวชิรญาณบังเกิดตักกระแสความเค็ดชขาดลงดังนี้ จึงมีพระ
 ราชโองการมารพระบิณฑุรสุรสิงหนาท คำรัสเหนือเกล้า ฯ
 ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งให้ชาลุดะอองสุลิมระบาท
 ผู้ใหญ่น้อย มีเจ้าพระยาบดินทรเคุษา แลเจ้าพระยาพระคลัง
 วาทีสมุหพระกลาโหม เป็นต้น ให้ชำระเก็บเอาเงินสิ้นทั้งแผน
 ดินกรุงเทพรัตนโกสินทร เก็บไค่เงินสุก กลองสูบเงิน ตรีษะ
 กลองเป็นอันมาก แลวให้ก่อเตาเผาเงิน 6 เตา กว้างสี่ศอก
 สูงสี่ศอก ครั้น ๗ วัน ๖ คำ ปีกุน เอกศก ให้ตั้งพิธี
 พลีกรรมบวงสรวงเทพยดาอารักษ์ทุกเทวดสถานประกาศเชิญ
 เทพยาในอนันตจักรวาท ให้สองญาณเห็นทั่วกัน จัดพวกพนักงาน
 เอก 30 คน พระยามหาอนุภาพเป็นแม่กอง ครั้นเผาเงินสิ้น -
 จำนวนแล้วให้ชนเอาจุนเตาเขาใส่ไว้ในป้อมบิศตันไกลเทวด
 สถานคานทักษิณทิศ ซึ่งพรหมณประกาศภาสิตเรียกว่า
 พรหมเทวดสถาน เป็นศาลไว้เทวรูปต่าง ๆ เป็นต้นวาอิศวร
 พรหม อิศวรทรงโคอุสุภราช นางอมมากวดี พระดามี
 บรรลัยโกษฐ แลวทรงพระมหากรุณาโปรดให้ปุนุศคำประกาศ
 เป็นพระราชาฤกษ์ฎีกาจารึกแผนศิลาไว้เป็นสำคัญว่า กษัตริย์
 องค์ใด ๆ ไค่ดกัฎยราชณานสมบัติสืบ ๆ ไปในอนาคตจนสิ้น
 กาลพระศาสนาหาพันปีเป็นกำหนด ๗ กรุงเทพรัตนโกสินทร
 มหินทรอาโยชยามหาราชธานี แลไค่อานุกรูแจงสุกอักษร
 ราชานุสาสนพระราชทานิตเป็นพระราชาฤกษ์ฎีกาจารึกตราไว้

แล้วช่วยอภิบาลรักษาพระราชกุศลกุฎาคาราขานุสรณ์ ซึ่งทรงพระ
มหากรุณาโปรดบัญญัติห้ามมิให้ซื้อขายดินสุมดินและโลหกรวจารึก
ไว้ในแผ่นดินอัน ออย่าให้อันครฐานพันเพื่ออุปสมุญเสียโค โห
ตั้งอยู่สิ้นกาลกำหนดสำหรับแผ่นดินกว่าจะสิ้นหาพื้นวสานั้นเทอม²⁴

หลังจากนั้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1841 (พ.ศ. 2384) โรงพิมพ์มิชชันนารีก็
สามารถหล่อตัวพิมพ์อักษรไทยได้เองเป็นครั้งแรก เนื่องจากตัวพิมพ์ที่สั่งซื้อมาจากสิงคโปร์
สึกหรอไป²⁵ ซึ่งเป็นรูปตัวอักษรอย่างที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ และในวันที่ 12 มกราคม 2385
ได้พิมพ์ปฏิทินภาษาไทยเป็นครั้งแรก²⁶

สำหรับแท่นพิมพ์ที่พิมพ์ด้วยโลหะมาปรากฏในเมืองไทยเมื่อไรนั้น สันนิษฐานว่าใน
ราวปี พ.ศ. 2379 มีเรือใบชื่อ เอมมาโนส-คิลดา อันมีนายจอห์นสัน เป็นกัปตัน นำแท่นพิมพ์
ยี่ห้อ Otis 1 แท่น และ Standing 1 แท่น พร้อมด้วยกระดาษ 100 รีมมาจากเมือง
สิงคโปร์ ของเหล่านี้ส่งมาจากอเมริกาแต่มาขายทอดตลาดที่สิงคโปร์ นับว่าเป็นแท่นพิมพ์
ทำด้วยโลหะที่ส่งมาจากต่างประเทศเข้ามาในเมืองไทยเป็นครั้งแรก ช่างเรียงพิมพ์และ
ช่างพิมพ์ที่ส่งเข้ามาจากอเมริกา การเรียงตัวหนังสือไทยหมอบรัดเลเป็นผู้สอนให้ช่างเรียง
พิมพ์เข้าใจ เพราะหมอบรัดเลเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพิมพ์ของประเทศไทย²⁷

²⁴ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3." ทอสมุคแห่งชาติ. สมุคทองคำ เส้นดินสอขาว,
เลขที่ 33/11.

²⁵ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 12 เรื่องจดหมายเหตุของราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาใน
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แลจดหมายเหตุของหมอบรัดเลในรัชกาลที่ 4 ที่ 5 (พระนคร
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462) (พิมพ์แจกในงานศพ นางแซ วิรัชเวชกิจ 2462),
หน้า 38.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

²⁷ กำธร สติกรุด, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย"
หน้า 58.

คณะมิชชันนารีชดหมอบรักเดได้ถอดตัวพิมพ์เลียนแบบรูปตัวพิมพ์หนังสือของไทยตอนแรกเมื่อ พ.ศ. 2371 ซึ่งเป็นตัวอักษรที่เลียนแบบมาจากการเขียนบรรจงในสมัยนั้น และหมอบรักเดได้แก้ไขรูปตัวหนังสือสวยขึ้นกว่าเดิม แต่ช่องไฟและเส้นของตัวอักษรยังไม่เข้าแถวเข้าแนวกันดีทั้งด้านบนและด้านล่าง แต่ในระหว่าง พ.ศ. 2385-2400 ได้มีการปรับปรุงตัวพิมพ์ใหม่มีลักษณะเป็นคว่ำคอกหัวหนังสือกลม เส้นบางเสมอกันหมด เส้นตั้งตั้งได้จากกับเส้นนอนเป็นระเบียบ อันเป็นรูปตัวอักษรที่เรียกว่าตัวธรรมคาหรือตัวเหลี่ยมในปัจจุบัน ในตอนแรก ๆ นี้มีตัวที่เป็นลักษณะนี้ทั้งสิ้น แม้ตัวโทที่จะใช้ทำเป็นหัวเรื่องก็เป็นเส้นตัวบางอันอยู่ในลักษณะที่เรียกกันว่า ตัวบาง หนังสือและหนังสือพิมพ์ในยุคแรก ๆ นี้ไม่ปรากฏมีตัวหนา²⁸

กิจการพิมพ์หนังสือ

กิจการพิมพ์หนังสือในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้วนเป็นการดำเนินงานของพวกมิชชันนารีทั้งสิ้น กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1844 (พ.ศ. 2387) หมอบรักเดเริ่มพิมพ์หนังสือขึ้น หมอบรักเดมีความประสงค์จะให้ชาวอเมริกันและฝรั่งชาติอื่น ๆ ที่มาอยู่ในประเทศไทยได้ทราบข่าวความเคลื่อนไหวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศและในประเทศของตน หมอบรักเดจึงได้ร่วมกับพวกมิชชันนารีออกหนังสือพิมพ์เดือนละ 2 ครั้ง ชื่อว่า บางกอก รีคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder) เป็นหนังสือข่าวอย่างสั้น ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2387²⁹ ออกเป็นภาษาไทย ลงเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ขาวราชการ ขาวการค้า ขอกราคาสินค้าและเวลาเรือเข้าออก ขาวเบ็ดเตล็ด แจกความ ฯลฯ นับว่าเป็น

²⁸ กัชร สติกรุด, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย," บรรณารักษ์, 2505 (2506), หน้า 55-57.

²⁹ ขจร สุขพานิช, ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย (พระนคร: ไทย-พิชิตการ, 2508) (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงบุญมานพพานิชย์ ธันวาคม, 2508), หน้า 25.

๑๕

ที่ว่ามานี้แล, เป็นคำที่จำพเจาได้ คคออก
จาก กำภรแห่ง พระขรโฮวเจ้า. ที่นจะ อธิบาย
ทหอยทนาให้ทหมอพง.

แต่ก่อนเมื่อพระขรโฮว, ยังไม่ได้สร้างมหาร
สอง คน ฅวเมษจนนน, คนทงสองนน, จะได
เป็นสศวเคียรนาณ, ทฎาเทวดา, ทฎาสศวอย่าง
ใดอย่างหนึ่งอยู่นน, ไม่มีเลย. เขาไม่ได้อยู่
ที่จตุคือน, แลกลับ มาสู่ในจตุคิมหษทามิได้.
พระขรโฮว ได้สร้าง กาย, แลจิตร วิญญณ ของเขา
จนในประเคียวนน. ในขณะนน, มนษอินนอก
จากคนสองคนนน, ไม่มีเลย. แลสศวอนที่จะ
กลับจตุคิ, เจ้าผู้มนษก ก็ไม่มี. เมื่อฮาคามเกิด
ลูกควย ภรรยา, ทารกที่เกิดนน, เกิดเพราะฤทธิ
พระขรโฮวเจ้า, หากบนคาน สร้าง จนในครรภ
มารดา. ทารกนั้น จะได้มาแต่ที่อื่น, สู่จตุคิ

ครั้งแรกที่มีหนังสือข่าวอย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่า "หนังสือพิมพ์" หรือ "Newspaper" คำที่เรียกหนังสือข่าวว่า "หนังสือพิมพ์" นั้นเกิดจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไขกอน โดยมีประกาศฉบับหนึ่งเรียกว่า "ประกาศเรื่องทิ้งหนังสือเอาไปลงพิมพ์บ้านหม้ออเมริกา" ข้อความในประกาศมีว่า "มีพระบรมราชโองการดำรัสให้ประกาศว่า หนังสือทิ้งไปลงพิมพ์บ้านหม้ออังกฤษ อเมริกาทิ้งสองอย่างนี้ จะเชื่อฟังเอาเป็นจริงไม่ได้ เห็นเป็นการพิรุณนัก เพราะใครทำอย่างนั้นเห็นชัดว่าจะว่าเขาตรง ๆ ไม่ได้ จะแก้งนินทาว่า ประจานเขาให้ความอึง ๆ ไปเท่านั้นไม่เป็นความจริง ถ้าจริงแล้วทางที่จะว่านั้นมีอยู่ คือที่โรงศาล แลร้องถวายฎีกา ถ้าตัวผู้นั้นต้องกักขังจองจำอยู่มาไม่ได้จะให้เจ้าขุนมูลนาย ญาติพี่น้องพวกพ้องญาติใคร ๆ มาถวายแทนก็ได้ ถวายข้างหน้าก็ได้ ข้างในก็ได้ ทางมีอย่างนี้ไม่เดินตามทาง กลับไปลงหนังสือพิมพ์บ้าง ทำหนังสือทิ้งบ้าง เห็นเป็นการพิรุณนัก ถึงจะว่าปากหน้าคำซื่อ หากกล่าวโทษบ้านเมืองต่าง ๆ จะให้ในหลวงทรงหยิบเรื่องในหนังสือพิมพ์ ออกให้ชำระเอาเป็นเหตุเป็นผลนั้นไม่ได้ ใครไปทำอย่างนั้นเหนื่อยเปล่า ท่านผู้ใดรับหนังสือพิมพ์ไปอ่านแล้วอย่าเชื่อฟังเอาเป็นจริงให้เข้าใจดังประกาศนี้เทอญ"³⁰

เนื่องจากการคมนาคมติดต่อไม่สะดวกเป็นไปด้วยความยากลำบาก ตลอดจนการติดต่อกันทางไปรษณีย์ก็ไม่เป็นปกติ หนังสือพิมพ์บางกอก รีคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder) ออกมาได้ปีกว่าก็ต้องหยุด ฉบับสุดท้ายออกในราวเดือนกันยายน ค.ศ. 1845 (พ.ศ. 2388) ทั้งนี้เพราะจำหน่ายไม่ดีเนื่องจากเป็นของใหม่สำหรับคนไทย และพวกมิชชันนารีที่บอกรับก็ยังมีจำนวนน้อย อย่างไรก็ตาม หมอมาร์คเลเป็นอเมริกันคนแรกที่ทำให้เกิดมี "หนังสือพิมพ์" ลงข่าวคราวต่าง ๆ ขึ้นในประเทศไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอมาร์คเลพิมพ์หนังสือศาสนาเป็นส่วนใหญ่ หนังสืออื่นที่มีพิมพ์บ้าง เช่น คำราปลุกผี พิมพ์ พ.ศ. 2381 หนังสือเรียนก็มีคำราสอนภาษาอังกฤษของหมอกัสตัน (Jessi Caswell) ชื่อ Elementary Lessons Designed to Assist Siamese in the

³⁰ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4," หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยคำ เส้นดินสอขาว.

Acquisition of the English Language พิมพ์ พ.ศ. 2385 มีตัว A B หักอ่าน
ประสมตัวจนถึงคำแปลเข้าประโยคต่าง ๆ ยาก ๆ ก็มี ตัวพิมพ์ทั้งไทยและอังกฤษสวย
เท่า ๆ กับสมัยนี้³¹

โรงพิมพ์ของหมอบริคเลเดิมตั้งอยู่ที่ถนนบ้านพักของพวกมิชชันนารีซึ่งได้เข้าจาก
เจ้าพระยาพระคลัง (ต่อมาได้เป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก) ริมแม่น้ำเจ้า-
พระยา และริมคลองหน้าวัดประยุรวงศู เชียงสะพานพระพุทธรูปในปัจจุบันี้ ต่อมาในปี
พ.ศ. 2394 ได้ย้ายไปอยู่ที่หลังป้อมวิชัยประสิทธิ์ ปากคลองบางหลวง ซึ่งเป็นกรมเสนาธิการ
ทหารเรือในปัจจุบัน โรงพิมพ์ของหมอบริคเลนี้ชื่อว่า American Missionary Asso-
ciation Press หนังสือของหมอบริคเลได้เขียนเข้าเล่มเป็นสมุดซึ่งนับว่าเป็นของไทย
สำหรับเมืองไทย เพราะหนังสือไทยแต่เดิมมีแต่สมุดพับ เช่นสมุดคำ หรือสมุดข่อย ซึ่งรวม
เรียกว่าสมุดไทย เมื่อหมอบริคเลทำหนังสือเขียนเป็นเล่มสมุดแบบหนังสือฝรั่งจึงได้เรียกชื่อ
หนังสือเล่มของหมอบริคเลว่า "สมุดฝรั่ง" และเรียกสมุดคำหรือสมุดข่อยของไทยว่า "สมุด
ไทย" การพิมพ์หนังสือเรื่องต่าง ๆ ในสมัยนั้นถือเอาสมุดไทยเป็นหลัก เช่นหนังสือประโลม
โลกพิมพ์เป็นเล่มเล็ก ๆ จูเนื่อความเท่าสมุดของไทยเป็นเล่ม ๆ จึงบอกไว้ข้างท้ายทุกเล่ม
ว่า "จบหนึ่งเล่มสมุดไทย" หรือหนังสือเล่มใหญ่ เช่นพงศาวดารจีนที่รวมหลายเล่มสมุดของ
ไทย ตรงไหนหมดสมุดไทยที่หนึ่งก็บอกค้นไว้หน้าหนึ่งเสมอไป³²

ธุรกิจการพิมพ์ของหมอบริคเลในขณะนั้นจะเห็นได้จากประกาศโฆษณาของหมอบริคเล
ดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³¹สง่า กาญจนาคพันธ์, สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย - อเมริกา (พระนคร:
โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2506) (เทศาณนครกรุงเทพจักพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองมิตกรภาพ
วอชิงตัน - กรุงเทพา กรกฏาคม 2506), หน้า 46.

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

โรงพิมพ์

โรงพิมพ์ที่ใดที่หนึ่งสื่อจกหมายเหตุนี้ ตั้งอยู่ริมป้อมปากคลองบางกอกใหญ่ หลังวัง กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ถ้าผู้ใด ๆ ประรณนาจะให้ตีพิมพ์หนังสือถาหนังสืออังกฤษจะเป็น เนื้อความมากน้อยประการใด ขอเชิญท่านมาพุกกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าประรณนาจะรับจ้าง ตีพิมพ์หนังสือต่าง ๆ ราคาจางนั้นจะรับให้ถูกกว่าแตกอนมาก ถ้าฎีกาต่าง ๆ ถานยาว เทากับแผนกระดาษน้ำชม ถ้าตีเต็มหน้าข้างหนึ่ง ถ้าตองการแต่พื้นหนึ่ง จะคิดเอาราคาพันละ 15 บาท เท่านั้น อนึ่ง หนังสืออังกฤษที่เรียกว่าโนคโนคนั้นเป็นหนังสือที่เรียกว่า เอ็นเตอร์ แลธิปิงมิล ถ้าจะเอาแค่ 300 ก็เป็น 100 ละ 4 บาท ถ้าเอาถึง 1,000 เป็นร้อยละถึง คำลึง อนึ่ง หนังสือมิลเลจิง ถ้าเอาแค่ 300 เป็นร้อยละ 5 บาท ถ้าตองการถึง 1,000 จะเอาร้อยละ 10 สลึง อนึ่ง ถ้าเป็นหนังสือภาค เป็นร้อยละ 5 บาท

การผูกหนังสือ

อนึ่ง การที่ผูกหนังสือเป็นเล่ม สมุดอังกฤษเทากับกฎหมายที่ขายอยู่ทุกวันนี้ ถ้าหุ้มหนังสือ ล้อมเป็นเล่มละถึงคำลึง ถ้าขลิบหนังสือเป็นเล่มละ 6 สลึง ถ้าเอามากกว่า 10 เล่มขึ้นไปก็จะ ลดราคาเอาแต่เล่มละบาท ถ้าเป็นเล่มเล็กกว่ากฎหมายก็จะลดราคาเอาตามเล็กตามใหญ่ พอสสมควร

การแปลหนังสือ

คำไทยหรืออังกฤษ แปลถาร้อยคำเป็นราคา 20 สลึง ถ้ามักกว่า 1000 คำ จะคิด เอา 10 คำเป็น 4 เซ็นต์ จนถึง 2000 คำ จะเอาพอสสมควรพอกตกลงกันได้

หนังสือขาย

อนึ่ง ที่โรงพิมพ์นั้นมีหนังสือขายต่าง ๆ คือ หนังสือหักทุกคำอังกฤษจบละ 8 สลึง และหนังสือจินคามฉินั้นเล่มละ 1 บาท หนังสือกฎหมายไทย 55 เล่มสมุดไทย ทำเป็นสอง เล่ม อังกฤษขายเป็นราคาจบละ 13 บาทสลึง และหนังสือพระราชพงศาวดารไทย 42 เล่ม

สมุดไทยทำเป็นสองเล่มอังกฤษ ขายจบละ 10 บาทสองสลึง และพงศาวดารฝรั่งเศส ขาย
เล่มละสองสลึง และมีกระดาษสมุดเปล่าต่าง ๆ ขายเป็นเล่มละบาทบ้าง เล่มละสองสลึงบ้าง
เพื่อหนึ่งบ้าง หลายอย่างต่าง ๆ เขียวทานทั้งหลายมาหาข้าพเจ้าที่โรงพิมพ์

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่า คี.บี. บรัคเค นั้นเทศู.

ชีวิตของหมอบรัคเคในระยะหลังสุดที่ได้กับการพิมพ์หนังสือเกือบทั้งสิ้น อาจกล่าวได้
ว่า เลิกอาชีพหมอบรัคเคและออกจากคณะมิชชันนารีมาดำเนินการพิมพ์หนังสือและทำหนังสือพิมพ์
จนในปี พ.ศ. 2409 นายโอบะเรกงสุลฝรั่งเศสให้หมอบรัคเคในขณะบรรณาธิการ
หนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์เดอร์ ตอนนายสุทนต์อเมริกัณฐานที่พิมพ์โฆษณาหมิ่นประมาท โดย
กล่าวหาว่า กงสุลฝรั่งเศสได้ขอให้รัฐบาลไทยถอดเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ออกจากตำแหน่ง
อัครมหาเสนาบดีและเรื่องอื่น ๆ อีกซึ่งไม่เป็นความจริง ทำให้กงสุลฝรั่งเศสต้องอับอายคน
ทั้งปวง ทำให้คนทั้งหลายเกลียดชังนายโอบะเร นายโอบะเรขอเรียกค่าเสียหายเป็นจำนวน
เงิน 1,500 เหรียญ ศาลกงสุลอเมริกัณได้ทำการสืบพยานและตัดสินให้หมอบรัคเคแพ้ หมอบ
รัคเคจึงต้องเสียค่าทำขวัญให้แกกงสุลฝรั่งเศสเป็นเงิน 900 เหรียญและต้องเสียค่าธรรมเนียม
เนียมศาลต่าง ๆ อีก ลดให้แล้วเป็นเงิน 45 เหรียญกับ 75 เซ็นต์

หมอบรัคเคได้ถึงแก่กรรมในเมืองไทยเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2414 ศพได้
ถูกฝังที่สุสานโปรแตสแตนท์ อยู่ใกล้โรงงานยาสูบ ถนนตก ซึ่งยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้³³

หนังสือที่ออกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกชื่อหนึ่งคือ บางกอก
คาเลนดาร์ (Bangkok Calendar) ออกในระหว่าง ค.ศ. 1847 (พ.ศ. 2390) ถึง
ค.ศ. 1850 (พ.ศ. 2393) พิมพ์ที่โรงพิมพ์มิชชันนารีคณะแบปติสต์ภายใต้ความอำนวยการ
ของหมอบจันคเด (Chandler)

กล่าวได้ว่า การพิมพ์หนังสือในประเทศไทยเริ่มขึ้นจากพวกมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่
คริสต์ศาสนา วิธีการเผยแพร่ศาสนาก็คือ แจกหนังสือคำสอนต่าง ๆ ซึ่งพิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน

³³ ก๊าซร สติรกุล, หนังสือและการพิมพ์, หน้า 205-207.

แต่เนื่องจากอ่านยาก ประชาชนส่วนใหญ่อ่านไม่ออก พวกมิชชันนารีจึงคิดประดิษฐ์ตัวพิมพ์ไทยขึ้นและพิมพ์หนังสือเป็นภาษาไทยซึ่งเป็นผลให้การเผยแพร่วรรณคดีศาสนาเป็นไปด้วยความสะดวก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของการพิมพ์หนังสือมาก แม้วาพระองค์จะมีได้ทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเป็นของหลวงก็ตาม ทรงมีพระปรีชาญาณเห็นว่าสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเล่าเรียนของประชาชนต่อไปในภายหน้าถึงกับทรงโปรดให้หมอมรคเเลตีพิมพ์หนังสือตำราปลูกพืชโค และตำราครุรักษ์รักษาขึ้น ประชาชนจะได้มีความรู้ความสามารถว่ารุงรักษาตัวได้ นับว่าเป็นการศึกษาประชาชน นอกจากนั้นทรงสนับสนุนการพิมพ์หนังสือโดยทรงจ้างโรงพิมพ์หมอมรคเเลให้ตีพิมพ์พระบรมราชโองการประกาศห้ามสูบบุหรี่เป็นจำนวนถึง 9,000 ฉบับ นับว่าทรงเห็นประโยชน์และสนพระทัยการพิมพ์มาก ฉะนั้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย เพราะเป็นรากฐานของการพิมพ์หนังสือของไทยต่อมานั่นเอง

สมัยรัตนโกสินทร์ สมัยหลัง ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2394 - 2514)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยการพิมพ์หนังสือมานานตั้งแต่ครั้งยังผนวชอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร พระองค์ทรงเป็นคนไทยคนแรกที่มีริเริ่มกิจการพิมพ์หนังสือของคนไทยขึ้นครั้งแรก เนื่องจากทรงเห็นพวกมิชชันนารีทำการเผยแพร่วรรณคดีศาสนาโดยใช้ตัวอักษร กล่าวคือ พิมพ์หนังสือคำสอนทางศาสนาจำนวนมากออกแจกจ่ายแก่คนโดยทั่วไป ซึ่งในตอนแรกได้พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมันก่อน แต่การพิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมันทำให้อ่านยาก พวกมิชชันนารีจึงได้ประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นทำให้อ่านง่ายและการเผยแพร่วรรณคดีศาสนาได้ผลเร็วขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดว่าเมื่อพวกมิชชันนารีพิมพ์หนังสือเผยแพร่วรรณคดีศาสนาได้ พระองค์ก็ควรที่จะพิมพ์หนังสือเผยแพร่วรรณคดีศาสนาได้เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงเห็นว่ามีความจำเป็นที่พระองค์ได้ละสมไว้หลายร้อยปีมาแล้วเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นความผิดของพระองค์ทั้งสิ้น ซึ่งควรจะได้เผยแพร่ว่าจะได้ค้ำทานกับธรรมเนียมอัน

ศิริโดยของชาวต่างประเทศซึ่งจะเข้ามาในประเทศไทยในกาลข้างหน้าได้³⁴ ดังนั้นจึงโปรดให้สั่งเครื่องพิมพ์มาตั้งที่วัดบวรนิเวศวิหาร 1 เครื่อง นับเป็นเครื่องพิมพ์ภาษาไทยแท้ ๆ เครื่องแรกของไทย³⁵ ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า

ครั้งนั้นการตีพิมพ์หนังสือยังไม่แพร่หลาย มีโรงพิมพ์เก่าของพวกมิชชันนารีพิมพ์หนังสือสอนศาสนา ทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัดพิมพ์พระปาฏิโมกข์บาง สวดมนต์บาง แบบแผนอย่างอื่นบาง เป็นอักษรอริยกะไซกันี่ในสำนักนี้แทนหนังสือลาน³⁶

เมื่อทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ได้ทรงประดิษฐ์อักษรขึ้นสำหรับใช้เขียนและใช้พิมพ์ มีทั้งแบบพิมพ์และแบบเขียนเพื่อบุเรียนปริยัติจะได้เข้าใจอักษรวิจิระละเอียดดีกว่าใช้อักษรขอม ทรงโปรดฯ ให้แกะตัวพิมพ์เป็นอักษรอริยกะอันเป็นแบบอักษรไทยชนิดหนึ่งซึ่งทรงประดิษฐ์ขึ้นสำหรับใช้ในการพิมพ์หนังสือของพระองค์ สำหรับพนักงานพิมพ์หนังสือก็คือพระสงฆ์ในวัดบวรนิเวศวิหารนั่นเอง ดังปรากฏในหนังสือ "The Man with the Gentle Heart Samuel Reynold House of Siam" ว่า

พวกเราขออยู่ในห้องพิมพ์ของพระองค์ ที่นั้นมีพระสงฆ์หม่อม ๆ หลายองค์กับคนจีนนั่งอยู่มานมาทำควายไม้ไผ่ พระรูปหนึ่งกำลังเรียงพิมพ์ อีกรูปหนึ่งกำลังพับเขาเค็ม และอีกรูปหนึ่งกำลังตรวจรูป พวกพระสงฆ์ในหนังสือแก่เราเล่มหนึ่งซึ่งใช้พิมพ์เป็นภาษาบาลี โดยตัวพิมพ์ใหม่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าไครทรงกระทำ

³⁴George Haws Feltus, The Man with the Gentle Heart Samuel Reynold House of Siam, Pioneer Medical Missionary 1847-1876 (New York: Fleming H. Revell Company, 1924), p. 50.

³⁵George Coëdes, The Vajiranana National Library of Siam (Bangkok: Bangkok Time Press, 1924), p. (33)

³⁶สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465) (พิมพ์โดยพระบรมราชโองการในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ที่เมรุท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. 2465), หน้า 23.

๗๒๒ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑
๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑

"Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa"

๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑
๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑

Arahāṃ Sammāsambuddho Bhagava

Buddham Bhagavantam abhivādemī

๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑
๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑

Svakkhāto Bhagavatā Dhammo

Dhammāṃ namassāmi.

๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑
๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑ ๑๒๒๑

Supatipanno Bhagavato Sāvakaṅgho

Sangham namāmi.

ภาพที่ ๑ อักษรวิภคณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ขึ้น

เอง หนังสือฉบับนั้นเป็นเรื่องพระบัญญัติสืบประการตามพระพุทธรูป
ศาสนาทุกแห่งคำอธิบายพระบัญญัตินั้น หมอแอสเวดโคทูลพระ
องค์ไว้แต่ครั้งก่อนในคราววามิตรสหายของพวกเราชื่อ จี
คัมบลิว เอกคี่ ในเมืองวอเทอร์ฟอร์ด โคตวายน่านหมึกสำหรับ
พิมพ์หนังสือหนึ่ง พระจึงทรงถามว่า น่านหมึกนั้นมาจากใคร
และตรัสถามว่า ชาวประเทศอเมริกาโคยีนเรื่องของพระองค์
แล้วหรือ เมื่อโคยีนว่าชาวประเทศอเมริการู้จักพระนามของ
พระองค์ก็ทรงขอบพระทัย เมื่อเราทูลลาพระองค์ไปพระองค์
ทรงมีสัญญาว่าอีกสองสามวันพระองค์จะเสด็จมาเยี่ยมพวกเรา
ที่มาน³⁷

ต่อมาในปี พ.ศ. 2392 โคทูลตั้งเครื่องพิมพ์หินเข้ามาในประเทศไทย โดยทรง
คิดก่อสร้างซื้อควยพระองค์เอง พระองค์ทรงมีพระสหายเป็นหญิงชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อ
นายและนางเอกคี่ อยู่ที่กรุงนิวยอร์ก นายและนางเอกคี่มีน้ำใจจัดส่งน่านหมึกสำหรับพิมพ์
หนังสือมาให้พระองค์ 1 ทีบ ทรงเห็นว่าทั้งสองเป็นผู้มีความซื่อตรงและไว้ใจได้จึงทรงขอ
ให้ช่วยจัดหาซื้อเครื่องพิมพ์หินจากประเทศอเมริกาให้ 1 เครื่อง มีหลักฐานปรากฏอยู่ใน
ลายพระหัตถ์ของพระองค์ที่มีพระราชทานไปถึงนายและนางเอกคี่ดังต่อไปนี้

...I have heard from my agents of Singapore who stated to me that at least 30 ships of America visit the same port. But I am sorry that the American vessels do not visit Siam sometime. Therefore I beg to ask you for my a single purpose. I desire to have one Lithographic press (instrument of printing on stone) with all its compliment or implement. Will you please to obtain for me one from your country ? Please write me soon by overland let me know how much prices would required for it if less than \$ 200 Dollars then I must request & solicit you to advance for me & put in certain ship which you know that would be bounded to Singapore and you write information to me firstly denoting the name of ship & captain to me with the values of articles. Then

³⁷Feltus, op. cit., p. 54.

I will return my order to me agent of Singapore to wait upon the same ship of America & pay the prices immediately as soon as the ships would sail away safely without any delay or detain for money. Will you please to comfort me in this my eager desire ? But I have no one agent in China where American ships visit continually I cannot pay for things that were said but the names that were lost by piraters of China as I know that all ships have the securities or assurints who might pay for lost at ocean wherefore do not send me articles which I order you by hand of Missionaries or other who would land on China or Chinese shore as I know that there are many more piraters who spoil foreign vessels very often but in Singapore there will be not any calamity for protection of English government & I have faithful agents thereon too wherefore I wish you to send me ordered things to the same port. I beg to denote the name of my agents of Singapore to whom you may address to care your letters for me or deliver your articles to be present or sell to me per ship visiting the same port.

My Chinese agent of Singapore named thus Tan Tock Sing Esquire or kongsee.

My English agents named thus Messrs. Hamilton & Grey & Co. Singapore.

Please write answer to me for this my request as very soon as possible I am earnestly desirous of obtaining the Lithographic press which have heard that is cheaper than that of England.

อีกฉบับหนึ่งทรงเขียนไว้ดังต่อไปนี้

...I beg to inform you my most anxiety or eager desire to have one of lithographic press or other kind of press recently invented by which letters can be printed sooner than common typical press although letters are not very fine.

If their prices less than \$200 D.l. I shall be glad to take by order to my agent

of Singapore which you put such things in any faithful vessel shipping to Singapore and delivered to my agents, they will pay for it immediately. But I can accept such things which would be carried to China where most American vessels continually visit, as I have no agent at the same & there are much more calamities for pirates.

My English agents named Hamilton & Co. of Singapore. My Chinese agent of the same port named "Tan Tock Sing"

I have the honour to be your sincere & true friend expecting your reply to these my requests very soon by overland.

Prince T.Y. Chaufa Mongkut.

คำแปล

ข้าพเจ้าได้ทราบจากเอเยนต์ทางสิงคโปร์บอกเข้ามาว่า
 กำปั่นแห่งประเทศอเมริกาอย่างน้อย 30 ลำมาเทียบท่าเมือง
 สิงคโปร์ แต่ข้าพเจ้าเสียใจที่กำปั่นอเมริกันไม่เข้ามาเทียบ
 สยามมาบ้าง ดังนั้นขอให้ท่านช่วยไห้สมประสงค์ข้าพเจ้าสัก
 อย่างเถิด คือข้าพเจ้าต้องการจะมีเครื่องพิมพ์หินสักเครื่อง
 หนึ่ง (เครื่องสำหรับตีพิมพ์ควายนก) พร้อมทั้งเครื่อง
 ประกอบให้ครบชุด ขอท่านจงช่วยหาซื้อให้ข้าพเจ้าสักเครื่อง
 หนึ่งจากประเทศของท่าน ท่านจงเขียนถึงข้าพเจ้าโดยเร็ว
 ทางบกเพื่อไห้ทราบวาเครื่องพิมพ์นี้ราคาเครื่องละเท่าไร
 ถาราคาค่ากว่า 200 เหรียญแล้ว ข้าพเจ้าต้องขอไห้ท่านออก
 เงินรูดไปก่อน แลจัดส่งบรรทุกำปั่นลำใดลำหนึ่งซึ่งท่าน
 ทราบวาจะมาแวะสิงคโปร์ แลพาท่านจงแจ้งข่าวมายังข้าพเจ้า
 ล่วงหน้า บอกชื่อเรือ แลชอปปักัน ทั้งบอกราคาสิ่งของมาด้วย
 ข้าพเจ้าจะไ้มีคำสั่งไปถึงเอเยนต์ของข้าพเจ้าที่อยู่สิงคโปร์
 ไ้คอยเรือชื่อนั้น ๆ ของประเทศอเมริกา แลให้คอยรับแลใช้
 เงินค่าสิ่งของทันที ก่อนเวลาเรือจะออกแลนไปโดยปลอดภัย
 ไม่มีความเห็นษหาหรือผิดคุณในเรื่องเงินเลย ขอท่านจงช่วย
 ไ้สมประสงค์ของข้าพเจ้าในเรื่องนี้ แลว่าข้าพเจ้าไม่มี
 เอเยนต์สักคนอยู่ในเมืองจีน ซึ่งกำปั่นอเมริกันมาเสมอ ๆ
 ข้าพเจ้าจะไ้เงินค่าสิ่งของที่บอกมาแต่ชื่อ แลสิ่งของไ้หลาย

Dated West Pavarrivues Bangkok Siam
27th December 1849.

Mr. Wm. Eddy of Liverpool, San. Consulate
of New York

Dear madam your five lined letter addressed to me
bearing ^{the} date October 1848. date was reached my on 19th
June inst which day was the third of the first week
in which the most dreadful Cholera was just attack-
ing our city of Bangkok. during three following
weeks it was decreasing from its increasing
during first week. Of as the same time was
most disturbing for us to go to bed for many
engagements to our companions be. whoever
were sick & dying of the same. in this conse-
quence I could not peruse your letter which
was in my desk from which I have got it
and perused after the time of calamity. I wish
to write reply to you soon but I could not
have opportunity to forward it off to abroad
as there were no vessel expecting from Siam
for a month. after which I have entirely for-
gotten until the month of November in which
I took happy voyage to the Siam and met your
letter in my writing desk. then I did recollect
to write quickly without hesitation. though
I had written you on last month dated the sur-
face of sea 13-26 N. latitude & 101-23 E. longitude
in Gulf of Siam 18th November 1849. yet never
have most faithful opportunity to send my letter &
bring to your country. this month fore spoken to me
my respected friend Mr. A. H. Manaway with
his family is going to depart from Siam to America

ภาพที่ 3 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงนายและนางเอคคัส
แห่งวอเทอร์ฟอร์ด

เสียแล้ว เพราะถูกจีนสลัดทิ้งไปนั้นไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าทราบ
 ว่ากำนันทั้งสี่มีประกันภัย จะมีผู้โชคร้ายเสียหายกลางทะเลให้
 เหตุฉะนั้นท่านอย่าสงสัยของที่ข้าพเจ้าส่งฝากมากับพวกมิชชัน
 นารี หรือผู้ใดที่จะขึ้นบกที่เมืองจีน หรือขึ้นที่ฝั่งทะเลเมืองจีน
 เลย ควบคุมข้าพเจ้าทราบว่ามีพวกผู้ดีอีกมากซึ่งมักทำดาบ
 กำป็นชาวต่างประเทศมอญ ๆ นึก แต่ที่สิงคโปร์จะไม่มีเหตุ
 อันตรายเช่นนั้น เพราะใ้กรับความคุ้มครองจากรัฐบาลอังกฤษ
 แลทั้งข้าพเจ้าก็มีเอเยนต์คอยตรวจอยู่ที่นั่นแล้วด้วย เพราะฉะนั้น
 ข้าพเจ้าประสงค์ให้ท่านส่งของซึ่งข้าพเจ้าส่งมาที่ท่าเมือง
 สิงคโปร์ ข้าพเจ้าขอบอกชื่อเอเยนต์ที่สิงคโปร์ ผู้ซึ่งท่านควร
 สลักหลังส่งหนังสือที่มีมาถึงข้าพเจ้า หรือมอบให้ส่งของท่าน
 สูงมาก้านัดหรือชายเฒ่าข้าพเจ้า อันจะส่งมาโดยกำนันที่จะมาสู่
 ทาเมืองสิงคโปร์

เอเยนต์จีนของข้าพเจ้าที่สิงคโปร์ ชื่อคังนี้ ทันตอกเสง
 เอสไควร์ หรือกงสี

เอเยนต์ชาวอังกฤษของข้าพเจ้า ชื่อคังนี้ เมสเซอร์ส
 แอมิลตัน แล เกร แลกับปนี สิงคโปร์

โปรดเขียนตอบเรื่องที่ข้าพเจ้าวานนี้โดยเร็วที่สุด ข้าพเจ้า
 ปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เครื่องพิมพ์หิน ซึ่งโดยนิวนาราคากฎ
 กวาที่ขายกันในเมืองอังกฤษ

ฉบับที่ 2

ข้าพเจ้าขอบอกท่านว่า ข้าพเจ้ามีความร่อนใจแปลปรารถนา
 อยุ่อย่างยิ่งที่จะได้เครื่องพิมพ์หินเครื่องหนึ่ง หรือเครื่องพิมพ์ชนิด
 อื่นซึ่งคิดทำขึ้นใหม่ ๆ อาจพิมพ์ตัวอักษรใดเร็วกว่าเครื่องพิมพ์
 แบบธรรมดา แมว่าตัวอักษรจะไม่สวยงามนักก็ไม่เป็นไร

ถ้าเครื่องพิมพ์นั้น ๆ ราคาต่ำกว่าเครื่องละ 200 เหรียญ
 ข้าพเจ้าจะยินดีส่งไปยังเอเยนต์ของข้าพเจ้าทางสิงคโปร์
 และถ้าท่านส่งเครื่องพิมพ์มากับกำนันที่ไว้ใจใคร่ได้ค่าหนึ่งซึ่ง
 มาหาสิงคโปร์ และของนั้นมาถึงเอเยนต์ของข้าพเจ้า เอเยนต์
 ของข้าพเจ้าก็จะใช้เงินค่าเครื่องพิมพ์นั้นทันที แต่ข้าพเจ้าไม่
 ยอมรับสิ่งของที่ส่งมาจากเมืองจีน ซึ่งกำนันอเมริกันโดยมากมัก
 มาเสมอ ๆ เพราะข้าพเจ้าไม่มีเอเยนต์อยู่ที่นั่นเลย และมักมี
 เหตุอันตรายเรื่องโจรสลัดบ่อย ๆ

เอเยนคองักฤษของข้าพเจ้าชื่อ แอมีลตันและเกรกแลกัมปนี
แห่งสิงคโปร์ เอเยนคองเงินของข้าพเจ้าที่สิงคโปร์ ชื่อ "ตัน
คอกแสง"

ข้าพเจ้ามีเกียรติเป็นมิตรแท้และซื่อตรงของท่าน ผู้หวังจะ
ได้ตอบจากท่านทางบกโดยเร็ว ในเรื่องที่ข้าพเจ้าขอให้ท่าน
ช่วยจักษุ

(พระอภิขัย) ปรีณซ์ ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎ³⁸

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.
2394 ดังนั้นในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2394 พระองค์จึงทรงลาผนวชและเสด็จจากวัด
บวรนิเวศวิหารที่เคยประทับอยู่นานกว่า 40 ปี สู่พระบรมมหาราชวังเมื่อพระชนมายุ 47
พรรษา สำหรับการโรงพิมพ์ในวัดบวรนิเวศวิหารก็ยังคงดำเนินการอยู่ภายใต้ความดูแล
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยอนุโลมตามครั้งพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองวัด

หลังจากขึ้นครองราชย์แล้วพระองค์มิได้ทรงทอดทิ้งกิจการพิมพ์หนังสือแต่อย่างใด
เนื่องจากทรงเห็นคุณประโยชน์ของการพิมพ์มาตั้งแต่ครั้งทรงผนวช พระองค์โปรดฯ ให้
สร้างโรงพิมพ์หนังสือขึ้นหลังหนึ่งในบริเวณพระราชวังชั้นกลาง บริเวณโรงแสงต้น (อยู่ใน
บริเวณพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญบัดนี้) เป็นตึก 2 ชั้น พระราชทานชื่อว่า "โรงอักษรพิมพ์การ"³⁹

³⁸ กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 3 -
รัชกาลที่ 4. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 ถึงนายและนางจี คัมเบิลยู เอกดี วอเตอร์ฟอร์ด
(Mr. & Mrs. G.W. Eddy of Waterford)

³⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาจักร์ราชานุภาพ, ตำนานเรื่องสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
2464), หน้า 20.

เมื่อทรงสร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นแล้วก็ทรงมีความคิดที่จะปรับปรุงงานด้านการพิมพ์หนังสือต่อไปอีก ทรงเห็นว่างานด้านการพิมพ์มีประโยชน์มาก แต่ถึงกระนั้นก็หาผู้ที่มีความรู้เอาใจใส่ได้น้อย พระองค์จึงได้สั่งขุนมหาสิทธิโวหารไปคัดการพิมพ์จากต่างประเทศเพื่อจะได้นำวิธีการที่เหมาะสมมาใช้ปรับปรุงกิจการพิมพ์หนังสือให้ดีขึ้น การส่งคนไปดูงานในต่างประเทศนั้นนับได้ว่าเป็นความคิดที่ก้าวหน้าอย่างยิ่งสำหรับสมัยนั้น ราชละเอียดและพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งขุนมหาสิทธิโวหารไปดูงานการพิมพ์นั้นจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาที่มีถึงขุนมหาสิทธิโวหารเรื่องที่จะจัดให้ออกไปดูและเรียนการพิมพ์ดังต่อไปนี้

จดหมายมาถึงขุนมหาสิทธิโวหารว่าซึ่งจัดให้ขุนมหาสิทธิออกไปดูครั้งนี้ควยประสงค์จะให้เจริญความรู้ในการทำหนังสือพิมพ์เพื่อจะให้ไปดูเห็นการเห็นงานในการซึ่งเป็นตน ๆ อ่อน ๆ เบา ๆ พอไทยจะทำได้นั้น ถ้าการไปถึงจักรฟีนจักรไฟก็เป็นการโตใหญ่สูงกวากำลังเมืองไทย และต้องการในเมืองไทยนี้ไป อย่าค้นพินคั้นไฟไปเพราะในเมืองไทยนี้หนังสือคนอ่านก็ได้น้อย ก. ข. นโมก็ไม่มีเป็นรูปเรื่องอะไรเท่าไรนัก ซึ่งให้ไปครั้งนี้คือ จะให้สังเกตการซึ่งเป็นรฐาน ๆ สิ่งไรที่ยากมาแตกดูจะให้ง่ายเขา สิ่งไรที่ไม่สู้ดีมาแตกดูจะให้ดีขึ้น อันนั้นก็คือเมื่อทำตัวเหล็กตัวทองแดงซึ่งเป็นแบบหล่อ ทำอย่างไรจะเพียงจะงามดี หนังสือจะไม่เลอะเทอะนั้นก็ และจะแจ๋วไคเร็วไคง่ายต่อไปเสลา คือการหล่อตัวก็บุก แดงตัวก็บุก อยางไรจึงจะเพียงก็จะงายจะเร็วเขาไม่หนักแรง จะมีเครื่องแปลกลประหลาดไปอยางไรบางให้คิดอ่านรำเรียนมาตามๆ แดงมาถึงกลพินกลไฟไปนัก อยาค้นไปอยางงไปบุก คิดเบงเอาแต่พอสมควรกับการในเมืองไทย อนึ่ง สำคัญที่อยางธรรมเนียมแบบแผนไซคนที่จะเรียงพิมพ์เก็บพิมพ์แล้ว เขาไซคนลูกจางทำ การอยางไรที่ควรจะเลียนเอามาเป็นอยาง ให้สู้ๆ เกดเปรียบเทียบคิดอ่านในการที่จะไซคนทำงานให้ไคไคกว่าแตกอนอยางไร จะเรียงไคเร็วจะเก็บไคไมเบง ควบคุมการเก็บพิมพ์เรียงพิมพ์คงทองไซมือคนตาคน ทองเอาใจใส่แต่ในการธรรมเนียมซึ่งจะเอามาอยางไซคนนั้น อีกนัยหนึ่งเหมือนหนังสือพิมพ์จะต้องการประกาศไปนาน ๆ เป็นกฎหมายจะคงไคแล้วไคอีกนัย ไคยีนว่าเขามิแบบสำหรับหลอดายเป็นปึกไว แต่พิมพ์ที่เรียงแล้วเพื่อจะไม่คงเรียง

มอญ ๆ ก็เครื่องเขียนของเรายังมีไม่ จึงเอาใจใส่หาเครื่อง
มือมา หรือก็บอกที่จะหลอนั้นจะเอาคีมุกเมืองนี้ไซ้ก็จะขาด ก็ให้จัด
ซื้อคีมุกสำหรับหลอนพิมพ์เข้ามา โดยยืมวาพิมพ์ึกเช่นนี้เขาขาย-
ถอนลงในดินขาวเช่นปั้นตุ๊กตา ที่อังกฤษเรียกว่าเกล (clay)
หรือฉาบ (chalk) ก็ของเช่นนี้จะหาได้ในกรุงเทพฯ ไม่ค่อยได้
หาเข้ามาพอใช้เป็นตัวอย่างแล้วจึงหาสิ่งอื่นไซ้ที่นี้ แต่ใหญ่หลวงที่
สูงไว้ ถ้าหากที่นี้ไม่ใคร่จะใคร่สั่งให้จัดซื้อหรือควรวางพิมพ์และสิ่งใด
ที่แปลก ๆ ก็ให้เขาใจมา

อนึ่ง พิมพ์ลithography เป็นของเอาเร็วได้
เขียนรูปภาพก็ได้ ที่นี้เครื่องมือก็มีอยู่ แต่สรรพยาที่ใช้เขาไป
หมกไป สนใจหาเข้ามา และหัดทำให้ทดลองให้ดีเมื่อต้องการจะ
ใช้การเร็ว เมื่อทุนรอนจะคงจ่ายลงในการจัดซื้อเครื่องเหล่านี้
ไม่พอก็ให้คิดอานกับหุตาขอมียุครองฝ่ายฝรั่งเศษหรืออังกฤษให้
ออกเงินในหกอน จึงคอยคิดไซ้แกงสูงสุดของเขาที่อยู่กรุงเทพฯ ก็ใคร่

ออกไปครั้งนี้อย่าตื่นอื่น ๆ กว้าง ๆ ทำให้เสียงานเสียการที่
ประสงค์ไป ให้ใคร่ประโยชน์ที่ประสงค์มา ทำให้การโรงพิมพ์
ของเราดีขึ้นกว่าแตกอนบาง เพราะการอื่น ๆ เหมือนอย่าง
เครื่องกลไฟและอะไรที่ประหลาด ๆ ทานทั้งปวงทานชวนชววย
ขึ้นใดก็ดีในเมืองไทยนี้เป็นอันมาก แต่การพิมพ์นี้ไม่มีใคร
เอาใจใส่ การก็ไซ้เป็นประโยชน์มากทั้งราษฎร ศาสตร
ศาสตร กิจการราชการของเจ้าของนายไทเป็นเกียรติยศ
เป็นคุณแก่การแผ่นดินและการศาสนาไว้มาก⁴⁰

จากพระราชหัตถเลขาฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพยายามหาทางปรับปรุงแก้ไขกิจการพิมพ์ที่พระองค์ทรงก่อตั้งขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพ
และภาวะการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นอย่างสมบูรณ์รอบคอบและด้วยความประหยัค

⁴⁰ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4" หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทย. แผ่นดินสอขาว.

โรงอักษรพิมพ์การของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระเจ้านองยาเชอ
 กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ และพระราชวรวงษ์เชอกรมหมื่นภูคีราชนฤพิสัยเป็นผู้อำนวยการ ขุน
 สारประเสริฐ ขุนมหาสิทธิโวหาร ขุนสุนทรโวหาร และขุนปฏิภาณพิจิตร เป็นอาลักษณ์
 ขุนอักษรพิมพ์การเจ้ากรม และหมื่นวิจารณ์วฒนาลาปลัดกรม เป็นอาลักษณ์ช่างพิมพ์ นอกจากนี้
 ยังมีพระสงฆ์ทั้งที่เป็นพระราชอาคัน และเปรียญมาทำงานเป็นอาลักษณ์ช่างพิมพ์อีกด้วย และ
 ทากพระราชอาคันและเปรียญสักจากพระแล้วต้องกลับเข้ารับราชการในกรมอาลักษณ์ ราช-
 มัญพิศ สังขรี ธรรมการ และโรงพิมพ์ด้วยแล้วแต่ใจสมัคร ทั้งนี้เนื่องจากทรงเห็นว่า
 พระราชอาคัน เปรียญ และภิกษุสามเณรล้วนได้รับเงินเดือนตลอดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตลอดมาถึงสมัยของพระองค์ สิ้นพระราชทรัพย์ปีหนึ่ง ๆ กว่า
 2,000 ชั่ง เมื่อพระราชอาคัน เปรียญ สักจากพระแล้วยอมถือว่าเป็นของหลวงและโปรดให้
 รับราชการอยู่ในกรมใดกรมหนึ่งรวมทั้งในโรงพิมพ์ด้วย แต่พระราชอาคันและเปรียญเหล่านี้
 เมื่อยังมีได้สักจากพระ และถูกส่งมาทำงานในโรงพิมพ์ก็จะหลบหลีกงานหนีไปอยู่กับเจ้านาย
 ขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์เสมอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงออกประกาศ
 เรื่องพระราชอาคัน เปรียญ อาลักษณ์ช่างพิมพ์หลบหลีกไว้ว่า ถ้าพระราชอาคัน เปรียญ ที่ส่งมา
 เป็นอาลักษณ์ช่างพิมพ์หลบหลีกหนีไปพึ่งเจ้านาย หรือขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์ไม่ยอมทำราชการ
 ให้เจ้าแม่กอง เจ้ากรม ปลัดกรม ซึ่งเป็นอาลักษณ์ช่างพิมพ์ไปจับตัวผู้นั้นมา ถ้าทำเฉย และ
 มีผู้มากราบทูลให้ทรงทราบว่าคุณนั้นไปฝากตัวอยู่กับขุนนางผู้ใด ให้เรียกรเอาเงินที่พระเจ้า
 นองยาเชอกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิโวหาร พระราชวรวงษ์-
 เชอกรมหมื่นภูคีราชนฤพิสัย ขุนสุนทรโวหาร ขุนปฏิภาณพิจิตร และขุนอักษรพิมพ์การ กับ
 หมื่นวิจารณ์วฒนาลา เป็นเงินจำนวน ๑ ชั่ง เพื่อเป็นสินบนให้กับผู้นั้นจับ สำหรับผู้มากราบ
 บังคมทูลให้ทรงทราบนั้นจะไม่มีโทษแต่อย่างใด เมื่อสืบรู้แน่ชัดว่าคุณนั้นเป็นใครแล้วเมื่อจับตัว
 มาใครจะทรงส่งไปให้เป็นที่พินาศ⁴¹

⁴¹ "จกหมายเหตุรัชกาลที่ 4." หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยคำ. เส้นกินสอขาว.

สำหรับราชาคณะและเปรียญที่สึกจากพระแล้ว โปรดให้รับราชการอยู่ในกรมต่าง ๆ นั้น มีบางคนเห็นว่าการทำงานในกรมต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งในโรงพิมพ์ด้วยไม่มีใครได้ผลประโยชน์มากนัก จึงไม่ยอมรับราชการพากันไปฝากตัวอยู่กับพวกเจ้าพระยา หรือพระยาต่าง ๆ จึงได้ทรงมีประกาศให้ราชาคณะและภานาเปรียญและอาจารย์ซึ่งมิได้เป็นบุตรเจ้าพระยา และพระยา พระหลวง เมื่อสึกจากพระแล้วให้มารับราชการอยู่ในกรมอาลักษณ์ ราชบัณฑิต สังกการี ธรรมการ และโรงพิมพ์ไว้ เมื่อ พ.ศ. 2401⁴²

นอกจากช่างพิมพ์ที่เป็นคนไทยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจ้างช่างพิมพ์ชาวต่างประเทศเข้ามาทำงานในโรงพิมพ์และเพื่อให้ฝึกหัดคนในโรงพิมพ์ด้วย โดยได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึงพระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดิ์ซึ่งเป็นกงสุลฝ่ายไทย ประจำเมืองสิงคโปร์ให้จ้างช่างพิมพ์ 1 คนไปทำงานในโรงพิมพ์ (พระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดิ์ เดิมชื่อ จีน ตันกิมเจ็ง เป็นพ่อค้าชาวเมืองสิงคโปร์ เคยเข้ามากรุงเทพฯ เสมอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาตั้งให้เป็นพิเทศพานิช แล้วโปรดให้เป็นกงสุลที่เมืองสิงคโปร์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาอภัยคุณคหิศรีรักษา ตำแหน่งผู้ว่าการเมืองกระบี่ ทั้งเป็นกงสุลไทยที่เมืองสิงคโปร์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาอนุชิตสยามกิจ กงสุลเยเนอรัลไทยที่สิงคโปร์ ในรัชกาลที่ 5)⁴³ พระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดิ์ได้มอบหมายให้ฝรั่งผู้หนึ่งชื่อมิสเตอร์คาเมรอนจัดจ้างคนที่เหมาะสมเข้ามาตามกระแสพระราชดำริ มิสเตอร์คาเมรอนได้ไปว่าจ้างมิสเตอร์คาคเนอร์ซึ่งเป็นชาวอเมริกันเข้ามาตามพระราชประสงค์ มิสเตอร์คาเมรอนได้ทำสัญญาตกลงกับมิสเตอร์คาคเนอร์กันเองตามที่เห็นควร แต่มิสเตอร์คาคเนอร์เข้ามาทำงานในโรงพิมพ์ได้ไม่เท่าไรก็ไม่ค่อยทำงาน แต่รับค่าจ้างตาม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴² "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4." หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยคำ. เส้นกินสองขา. มัดที่ 1, ฉบับที่ 70.

⁴³ สมเด็จพระราชโอรสทรงราชานุภาพ, วิชาประวัติพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้นขุนนาถ) ใน คำทรงราชานุภาพเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ (พระนคร: โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2511), 280.

สัญญาถึงเดือนละ 100 เหรียญ นอกจากนั้นยังมีผู้ว่ากล่าวคดีเขียนมิสเตอร์คาคเนอรวาเป็น
 คนไม่สนใจการพิมพ์มากนัก และยังเป็นคนเกะกะเจ้าถอยหมอคความอีกด้วย ใครจะว่า
 กล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง จะทำงานอะไรต้องรอให้พระราชดำรัสสั่งจากพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงจะทำ โดยอ้างว่าได้ทำสัญญาไว้กับมิสเตอร์คาคเนอรวา
 อย่างนั้น ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชดำรัสสั่งให้พูดกับ
 ผู้นั้นแทนเพราะทรงมีพระราชภารกิจอื่น ๆ อีกมาก มิสเตอร์คาคเนอรวาก็ไม่ฟังและไม่ยอม
 พูดกับผู้นอื่นอีกด้วย ครั้นพอทำงานมาจนจะครบ 6 เดือน กลับคิดขอค่าแรงสูงขึ้นไปอีกถึง
 140-150 เหรียญ ถ้าหากจะจ้างต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงคิด
 จะเลิกจ้างเพราะทรงเห็นว่าไม่คุ้มกับงานที่ทำ จึงทรงมีพระบรมราชโองการสั่งให้พระยา
 ศรีสุนทรมีหนังสือไปถึงพระพิเทศพยานิสยามพิชิตภักคี่อีกครั้งหนึ่งให้ช่วยจัดหาช่างพิมพ์ให้ใหม่
 อีกคนหนึ่งจะเป็นชาวมลายู แชกเทศ โปรตุเกตุ หรือจีนก็ได้ทั้งสิ้น ขอแต่เพียงให้รู้ภาษา
 อังกฤษและเข้าใจการพิมพ์หนังสืออังกฤษ และต้องเป็นคนเรียบร้อยไม่เจ้าถอยหมอคความ
 ควย สำหรับค่าจ้างให้จ้างถูกลงประมาณ 60 หรือ 70 เหรียญ ซึ่งเท่ากับราคาที่จ้างใน
 โรงพิมพ์ของหมอบรัดเล และหมอจันตเล ทั้งนี้เพราะว่าในเวลานั้นอาหารและของกินใน
 กรุงเทพฯราคาถูกไม่แพงเหมือนสิงคโปร์ นอกจากนั้นงานในโรงพิมพ์หลวงก็น้อยไม่มากนัก
 กับขอให้อ้างเป็นการเหมาประมาณ 3-4 เดือนก่อน ถ้าผู้นั้นไม่มีความชำนาญในการพิมพ์
 จะได้เลิกจ้างโดยไม่เสียเงินมาก นอกจากนั้นขอให้จัดหาช่างที่ชำนาญในการพิมพ์ลิตทอ-
 กราฟฟี (Lithography) อีก 1 คนต่างหากด้วย เพราะเหตุว่าในขณะนั้นที่โรงพิมพ์หลวง
 มีเครื่องพิมพ์ Lithography เครื่องใหญ่อยู่เครื่องหนึ่ง ช่างพิมพ์คนไทยที่เคยประจำทำ
 งานอยู่เกิดขาดไปยั้งหาคนทำงานไม่ได้ และยังมีเครื่องพิมพ์ Lithography เครื่องเล็ก
 ซึ่งเพิ่งซื้อมาใหม่อีกเครื่องหนึ่งด้วยก็ยังไม่มีคนทำ ซึ่งเครื่องนี้ในตอนแรกได้ให้มิสเตอร์
 คาคเนอรวาถูกชันอาสาว่าจะพิมพ์ได้ แต่แล้วก็ทำไม่ได้เครื่องพิมพ์เลยว่างอยู่ สำหรับค่าจ้าง
 ช่างพิมพ์ Lithography นั้นให้อ้างเพียงเดือนละ 30 หรือ 40 เหรียญ และว่าจ้าง
 เป็นการเหมาภายใน 2 หรือ 3 เดือน และเมื่อตกลงกันแล้วก็ให้ทำสัญญาควยว่า ถ้าผู้นั้น
 มาทำงานในโรงพิมพ์หลวงแล้ว ถ้ามีข้อสงสัยประการใดให้ปรึกษาหารือกับพระยาศรีสุนทร

หรือนายโรงพิมพ์เท่านั้น ไม่ต้องมาเผ่ากราบทูลเฉพาะกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴⁴

การจ้างช่างพิมพ์ชาวต่างประเทศเข้ามาทำงานในโรงพิมพ์นับว่าเป็นเรื่องทันสมัย และเล็งเห็นการณ์ไกลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะให้ช่างพิมพ์ไทยได้รู้ และเข้าใจวิธีการพิมพ์ของต่างประเทศซึ่งย่อมทันสมัยกว่าในประเทศไทยซึ่งเพิ่งริเริ่มกิจการพิมพ์ขึ้น และในการจ้างช่างพิมพ์ชาวต่างประเทศเขามานี้ก็แสดงให้เห็นถึงความสุขุมรอบคอบของพระองค์ แม้ว่าจะทรงมีพระราชภารกิจนานาประการก็ทรงเอาพระทัยใส่ในงานของโรงพิมพ์ทุก ๆ เรื่อง

ในสมัยนั้นประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติการพิมพ์เลย เพราะเหตุว่าการพิมพ์หนังสือเป็นของใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นโรงพิมพ์ของพวกมิชชันนารีได้ออกหนังสือพิมพ์นับต่าง ๆ นำเรื่องราวที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ มาลงพิมพ์ทั้งเรื่องดีและเรื่องไม่ดี ทำให้ทรงสงสัยว่าการลงพิมพ์แบบนี้จะสมควรหรือไม่ เพื่อที่จะได้ทราบเรื่องนี้โดยละเอียดจึงทรงมีพระราชกระแสให้ถามหมอมาร์ค เลเกี่ยวกับเรื่องขนบธรรมเนียมของประเทศอเมริกาที่เกี่ยวกับเรื่องการพิมพ์หนังสือไว้ดังต่อไปนี้

ด้วยมีพระบรมราชโองการอารุณพระมัทธูรสร์สิงหนาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คำรัสสั่งให้ ราชาน ปุฤกษาหาเอาไตถวมทาน ควยการกฎหมายอย่างธรรมเนียมหัวเมืองที่เป็นเมืองเรียบรอยแล แบนคาย ที่เรียกสิวิไลเขต แลเอนโลกเรคณาแลน คือเมืองต่าง ๆ ในยุโรปแลยูไนติศเตศอเมริกา ซึ่งเป็นการรู้เห็นทั่วไป มาก ๆ วาชอบวาคูร วุเคยประพฤติมา ในสิ่งบางสิ่ง การบางอัน ที่ในกรุงเทพฯ นี้แต่ก่อนยังไม่เคยมีไม่เคยประพฤติ ยังไม่มีกฎหมายสำหรับจะบังคับ จับเขาไม่ถนัด ตัดสินสันนิษฐานเป็นแนบไม ไค บานเมืองฝ่ายสุมาณีนึกก็ติดต่อกับบานเมืองอันใหญ่ ๆ ที่มีอำนาจมาก ที่มีลูกคาเขามารคนปะปนอยูคาชายแลทำการต่าง ๆ

⁴⁴ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4." หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทคำ. เส้นกินสอขาว.

ซึ่งเป็นอุบายจะไถทรัพย์สิน แลมีกงสุลมาตั้งอยู่เป็นที่พึ่งแก่สปีเยก
เมืองนั้น ๆ ผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามเป็นเจ้าของเมือง เป็นสื่อ
กลางอยู่ทุกจากต่างประเทศ เมื่อมีเหตุใด ๆ เกิดขึ้น กงสุลเมือง
นั้น ๆ ก็มาทอวาแก่ผู้ครองฝ่ายสยาม แลทวงให้วาทกล่าวแลทวงตาม
ประสงค์ การกลางสิ่งที่เห็นชอบด้วยในสงไสย ก็วาทตามไปใด ที่
เห็นเป็นแนวควรจะบอกไต่จะเถียงใดก็ไต่บอกแลเถียงไปบาง
ทีไม่เข้าใจนักจะตัดสินขึ้นพื้นฐานยากนัก เพราะไม่มีกฎหมายฝ่าย
สยามแลตั้งอย่างเมืองนี้แลเมืองอื่นเป็นที่อ้าง แลแผ่นดินสยามก็อยู่
ห่างจากแผ่นดินยุโรปแลอเมริกา การเสียดุลแลกฎหมายต่าง ๆ
หลายอย่างหลายประการในนานเมืองที่ใหญ่ที่เรียบร้อยก็ไมอาจจะ
ไต่ความทราบทั่วถึงเสียดุลออกฉนวนดีเลย เพราะฉะนั้นเมื่อมีพระ-
ราชวิตกทรงสงไสย ความไม่ทราบพระราชหฤทัยนัก ก็ต้องมี
พระบรมราชโองการดำรัสให้ ข้าราชการ ไต่ถามทานเพื่อจะไต่ขอ
กฎหมายสำหรับนานเมืองนั้น ๆ ถ้ากฎหมายกลางที่เรียกว่า
แอนเตอร์นาแนนาลที่คนทั้งปวงจะเห็นพร้อม ๆ กัน ถ้าการ
เป็นตัวอย่างในเมืองนั้น ๆ ทานทราบอย่างไรเห็นอย่างไร ขอ
จงไต่คัดลอกกฎหมายถ้ามีความยืนยันมาให้พอขึ้นพื้นฐานใด ซึ่งมี
พระบรมราชโองการให้หาถ้าครั้งนี้คือว่า ควรมีผู้ตั้งโรงทำ
หนังสือพิมพ์เก็บเอาความเมืองนี้แลเมืองอื่น ๆ แลว่าใคร ๆ ก็
บางรายบางคาง ๆ ไป เช่นเห็นอยู่ในหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อนั้น ๆ
ในเมืองนั้น ๆ โรงทำหนังสือพิมพ์อย่างนี้ในเมืองไทยแต่ก่อนหา
เคยมีไม่ พวกชาวอเมริกันบาง พวกลูกค้าอังกฤษบางมาคิดขึ้น
ว่าจะทำโรงพิมพ์เป็นหนังสือไทยซื้อขายไปแต่ก่อนก็มีบาง ที่เป็น
แต่เขียนเป็นหนังสืออังกฤษทุก ๆ 7 วัน แลส่งกันอ่านต่อ ๆ กัน
ไป แลลอกคัดเก็บไว้ว่าเมื่อมีโรงพิมพ์แล้วจะลงพิมพ์ ครั้นการ
นานมากก็เจริญหายไป แลที่ตั้งโรงพิมพ์เสียมแตม แลบางกอก-
รีคอร์เคอร์ ซึ่งตั้งคิดก่อขึ้นใหม่ในสองปีสามปีมา บัดนี้โรงพิมพ์
เสียมแตมก็เลิกหลุดไปแล้ว ยิ่งคงแต่บางกอกรีคอร์เคอร์ ที่ทั้ง
ฉบับอังกฤษ ฉบับไทยทุก ๆ ถึงเดือน ก็หนังสือพิมพ์เช่นนี้ ก็เห็น
มีทุกนานทุกเมือง คือเมืองเดิมของยุโรป แลอเมริกาที่มี เมือง
กอลคืนต่าง ๆ ก็มี เมืองของผู้นซึงเป็นทวดาชายใหญ่ ชาว
ต่างประเทศเขาไปตั้งคาขายของอยู่มาก อย่างเมืองจีนชาวต่าง
ประเทศก็ไปตั้งโรงทำหนังสือพิมพ์ขึ้นก็มี ก็หนังสือพิมพ์เมืองใดที่
คนเป็นสปีเยกเมืองนั้นตั้งทำขึ้นเอง เจ้าของเมืองเป็นเจ้าของที่ควย

เป็นเจ้าชายของผู้ทำหนังสือพิมพ์ด้วย ก็เป็นใหญ่สิทธิ์ขาดจะยอมให้
 ทั่วทุกโค, ไม่ยอมให้ทั่วทุกโค เมื่อยอมให้ทั่วจะไหวอย่างไรก็โค ไม่
 ไหวอย่างไรก็โค ไม่มีใครขัดขวาง แต่หาโรงพิมพ์เป็นของคุณ
 สืบแยกเมืองอื่นมาตั้งทำ, เจ้าของเมืองไม่พอใจจะให้โรงพิมพ์
 จะห้ามเสียไม่ให้ทำอะไรโค

ข้อนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าในหนังสือสัญญาว่าไว้ ว่าการ
 คาชุขอย่างไรไม่เป็นที่พอใจเจ้าของเมือง ๆ จะห้ามเสียก็โค
 ขวุดวงประเทศที่มาอาศัยอยู่ต้องทำตาม ถ้าในหนังสือสัญญาว่า
 ไว้ให้ชาวต่างประเทศทำกรตาง ๆ ตามอาชญา, เว้นแต่
 การทักกฎหมายเมืองนั้นโดยห้ามมาแต่เดิม แลการที่เจ้าของเมือง
 กับของสุดเมืองนั้น ๆ พรอุมใจกันกับบุตรองแดนดินบัญญัติห้ามขึ้นจึง
 จะห้ามโค มีคินกฎหมายฝ่ายไทยว่าด้วยโรงพิมพ์ก็ไม่มีเพราะจะเป็น
 ของไม่ยอมมีในเมืองนี้ ถึงในสัญญาต่างประเทศทุกฉบับก็ไม่มี มี
 แต่ยอมให้ชาวต่างประเทศมาตั้งอยู่ทำมาหากินโดยอาชญา ก็พวก
 โรงพิมพ์ตั้งทุกที่ขึ้นในบานเมืองก็ยังไม่โคเสียอะไรแก่เจ้าของ-
 เมือง เป็นแต่เมืองแรกตั้งเอาหนังสือพิมพ์มาถวาย, มีพระบรมราช
 โองการดำรัสสั่งความมาตั้งทำขึ้นในบานเมืองนี้ ก็ให้ถวายทุกคราว
 พิมพ์ไปอย่าให้คิดราคา, หนังสือพิมพ์ที่ถวายมาทุกคราวพิมพ์ขึ้นให้
 เขาใจว่าเป็นเสียภาษีแก่บานเมืองเกิด, เมื่อมีรับสั่งไปดังนี้ พวก
 โรงพิมพ์ทั้งสองพวกก็ยอม พวกโรงพิมพ์สเกรดแต่มั่นยอมจริง ๆ
 ไม่โคมาทวงเอาเงิน แต่พวกบางกฤกริครเคอกรัน เมื่อครบมีแล้ว
 มาทวงเอาเงิน 50 เหรียญเสศ ไม่อยากจะทรงดูเถียงด้วยเงิน
 เลกนอย ไทน์ ๆ หนังสือก็รับมาแล้วก็พระราชทานไป ภายหลัง
 โรงพิมพ์นั้นเอาชื่อผู้ไทเงินไปลงพิมพ์ประกาศโพชนา
 หมคไม่ว่าใคร ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัววังหลวงไป, วังหลวงไป ลงชื่อ
 หมควาทวนขุนน ขุนนไทแล้ว ทานขุนนขุนนยังไม่โคให้ อนึ่ง ตาม
 กฎหมายบานเมืองนั้น ๆ ในยุโรปแลอเมริกา การอย่างไร คำ
 อยากร, ควรบุตรองแดนดินจะห้ามไม่ให้ลงพิมพ์ มีโคไม่ อนึ่ง ถ้า
 ลงพิมพ์ที่จริงไป ควรจะให้มีโทษอย่างไร, การตั้งปวงยังทรงพระ
 สันนิษฐานไม่ถนัด จะใครทราบกฎหมายอย่างธรรมเนียมว่าด้วย
 โรงพิมพ์ของเมืองนั้น ๆ

ก็แต่หนังสือพิมพ์มีอยู่ตั้ง เช่นโรงพิมพ์ทำขายในที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็น
 ที่คาชาวชานน ๆ เพื่อจะมีผู้ถามว่าจะประโยชน์แก่บานเมือง

แลคนเป็นอันมากถาหาไม่ ถ้าจะดูมขึ้นอย่างนี้คนเป็นอันมาก
 ชอบใจไม่ของกัน ลุงคนก็จะแกะคอนโทะขึ้นว่าไปทาง ๆ มวง
 บุคเห็นจะหอยตัว ผู้ที่เห็นว่าไปประโยชน์จะมีมาก เจาตาม
 นานเมืองนั้น ๆ เขาจึงยอมให้ผู้ทำและมีผู้ไปผูกขาดรับซื้อเป็น
 อันมาก ควบทำให้เขาแรงคนที่จะเขียนหนังสือฝากถึงกันเพราะ
 ในหนังสือพิมพ์นั้นสารพัดจะมีวลงไวควยราคาซื้อขาย แลชาว
 เวือเขาออกไป แลขอหางาน แลกกำหนดคัทมายบังคับมีผู้ช
 ญาของเมืองและคนในเมืองนั้น ๆ อยางไร แลชาวเกิดชาว
 ทย ชาวรายชาติ ของผู้เป็นสำคัญ ๆ ในเมืองนั้นผู้เมืองอื่น
 เขาก็มวงลงในหนังสือพิมพ์สิน เพราะจะไห้ชอบใจผู้ซื้อที่มี
 ประสงค์ต่าง ๆ ใครจะใครบออกกล่าวขาวกราวอยางไรกันเขียน
 ไมพันดาเกี่ยวกับจรรยาที่จะเขียน เขาก็ซื้อหนังสือพิมพ์ไปวงกฐิต
 หมายในที่จจะของควรสูงไปไห้กันอ่าน ถึงความจะไม่จริงอยาง
 เขาก็วงดาแก้ไข เล็กน้อยไห้กันไปตามชอบใจแลดูความรูของเขา
 ผู้ที่จะไม่ชอบเห็นหนังสือพิมพ์ว่าเป็นโทะนั้น แลผู้ที่มีความคึกคึก
 อ่านจะใครสวนดอยปิดความอันใด ๆ ของตัวดาของผู้นั้นไห้อออิง
 กัดของอายุอกสุ คนพวกนี้แลจะไม่ชอบใจหนังสือพิมพ์ ก็เมือง
 สยามนี้ยังเป็นเมืองรกเรียวรุงรัง สิ่งของทงปวงนวัติเทียบมวก
 กวานาชม กิริยาผูคนชวามานชาวเมืองก็ไม่เรียบรอบ การชว
 มากถวการดี ผู้ครองแผนดินก็มีอำนาจน้อย จะกคชวามูรของ
 ตัวไห้คขึ้นโดยเรวกไม่ไค หนังสือพิมพ์ทางกอกูรีคอรเคอริที่
 เป็นหนังสือไทย เมอกลาวเลาถึงความเมืองอื่นที่ไกล ๆ คือ
 เมืองจีน เมืองญวน เมืองเบตาเวีย เมืองสิงคโปร์ เมืองเกาะ
 หมาก เมืองพม่า คนที่มีชระชายคาถาพอใจในชวราชการก็จะ
 พอใจฟังอยชวงจะมีผูอยากฟังหลายคน ถาที่วควยความรู้วิชา
 เคือนคินรมันฟ้าของประหลาดตวง ๆ ก็จะมีผูพอใจฟังมากเหมือน
 กัน แลถาหนังสือพิมพ์นั้นเลาถึงชวราชการมามเมืองชางยุโรปแล
 อเมริกา ถึงวาไปยวผูพอใจจะอ่านนกันน้อยเพราะจะสังเก
 ความตอนาคิดหลัง ความรูเกากไม่มีมา จะจำชอคนชอเมืองก็ไม่
 ไคนัก โดยกระบวนราชการแลกฎหมายแผนดินถึงคี่เป็นที่ย
 ผู้ครองแผนดินสยามมีอำนาจน้อยอยูทางไกลจะเลี่ยนตามเอาเป็น
 คคิกไมไคนัก หนังสือพิมพ์ที่ลงเป็นไทยนนั้นเมอวาถึงการเมืองนี้
 ก็มีแตบนคี่เทียบทั้งนั้นไม่มีวาคี ตั้งแตเจาแผนดินลงไปถึงเสนาบดี
 แลขุนโรงขุนศาล ถุกนินทาทั้งนั้นแทบทุกฉบับ ถาอยางหนึ่งมีแต่แคะ

แล้วยังให้เสียเงินทองสร้างนั้น ท่าน ล้อให้ลงทุนทำทางรถไฟ ให้
 ไซแตร เลนแตรฟซ่าซุกเขาซีไป จะมีคุณอุบายวงแถมอุกนัคชวย
 เลอหังของ แลบอกชื่อเอนเซเนีย บอกชื่อเจ้าของอุเรื่อไซคณู
 แห่งรัฐจักโคไปหางวย ๆ ที่ตีพิมพ์เป็นอังกฤษนั้น ฝ่ายไทยผู้เจ้า
 ของเมืองจะอ่านโลกนอย ใจความในหนังสือพิมพ์ตีเป็นอังกฤษนั้น
 เมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วก็เทียบทั้งผู้ครองแผ่นดิน ทั้งการศาสนา
 มากยิ่งไปกว่าที่แต่งเป็นไทยอีก ถึงในหลวงเสด็จไปพระราชทาน
 เพลิงเย็นจวนค่ำก็เอาไปนินทาในหนังสือพิมพ์ ก็ถ้าฝ่ายไทยจะคิด
 ถึงทั่วแลคิดถึงเมืองที่เขาไปเทียบนอย เป็นนิกยอยู่ในหนังสือพิมพ์
 แล้วก็ไม่อยากจะให้มีโรงพิมพ์ตีพิมพ์ขายในบานเมืองของไทยเลย
 เพราะจะทำนุบำรุงบานเมืองเปลี่ยนจารีตและธรรมเนียมและลัทธิ
 ศาสนา แลจะประพฤดิเองแลในคุณอนประพฤดิใหม่เป็นที่ขอมใจแก่
 พวกโรงพิมพ์กล่าวสรรเสริญนั้นไม่ได ถึงจะกล่าวสรรเสริญมีบาง
 ก็มีแต่เอาเอาแผ่นดินต้นของประหลาดแลมีเงินทองมาก ใครนุ
 ไรทำอะไรก็ทำง่าย การกใหม่เป็นที่ขอมใจฝ่ายไทยเลย แลชาว
 ต่างประเทศที่มาอยู่ในเมืองนี้ก็เมืองอื่นก็ เห็นจะพอใจอ่านอยู่
 มากกระมัง จึงมีผู้ไปผูกขาดซื้อใหญ่ดังใหม่ทุนรอนทำไม่ได้ แล
 มีกำไรเป็นที่ยินดีบ้าง ก็โรงพิมพ์ไม่เป็นคุณแก่เจ้าของบาน เจ้า
 ของเมืองอย่างนี้ อยู่ก็กลัวจะใครหวนเสียไม่ใหม่ แดกกฎหมายด้วย
 ไทยที่จะเป็นกำลังใหญ่มากไม่มี ขอสัญญากับต่างประเทศจะให้
 กว้างใหญ่ทุกไม่มี เมื่อเป็นดังนี้เจ้าของเมืองจะหวนใจหรือไม่
 ไค ? ถ้าหาหวนไม่ไคแล้วจะขอเอาภาษีเป็นควที่ที่ท่าบางจะคว
 หรือมีคว ? อนึ่ง ความขอย่างไรจะควหาหวนไค ความขอย่างไร
 จะหวนไม่ไค ถ้าโรงพิมพ์อย่างใดควจะฟ้องร้องแก่งสุด
 เมืองนั้น ๆ ที่โรงพิมพ์นั้นขึ้น ใหญ่ เขาทำโทษฎาปรับใหม่ให้ เพราะ
 ไคยื่นเมืองกนูที่เขาปรับโรงพิมพ์มีอยู่มาก อนึ่ง ถ้าโรงพิมพ์กล่าว
 ตีเทียบเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจใหญ่ ถ้าผู้รับไซของเจ้าแผ่นดินเมือง
 อื่นที่เป็นเมืองไม่ตรีแลมีอำนาจใหญ่นั้น ควยเหตุใด ๆ ต่าง ๆ
 ลางอย่างซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้ครองฝ่ายสยาม เมื่อความเล็กแลด้วยกัน
 เก็บเอาไปบนไปวางนุพวกผู้มีอำนาจใหญ่ เขาสงสัยผู้ครองฝ่ายสยาม
 ว่าเป็นพวกโรงพิมพ์ไหลงพิมพ์พวาสบประมุท เขาเผารอบกวนผู้ครอง
 ฝ่ายสยามซึ่งเป็นเจ้าของที่โรงพิมพ์ไคความลำบากของ ๆ ผู้
 ครองฝ่ายสยามควจะทำอย่างไร ถ้าเห็นว่าควจะให้ฟ้องแก่งสุด
 ของพวกโรงพิมพ์ กงสุดของพวกโรงพิมพ์จะเขารับเพียงแทนยก-

ความลำบากของผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามให้พ้นไปจะไฉนหรือไม่ ?
กฎหมายอย่างธรรมเนียมในยุโรปและอเมริกาว่าควยโรงพิมพ์ใน
ซออย่างนี้จะมืออย่างไร จะควยอย่างไร ขอท่านจงคิด จงจด
จงชี้แจงมาให้เข้าใจ

สรุปรวมความใคร่ขอถามเป็นข้อ ๆ 6 ข้อ คือ

1. ถ้ามีคนที่เป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่นที่มีสัญญูไม่คู่กันอยู่กับ
ประเทศสยาม เขามาตั้งโรงพิมพ์ทำหนังสือบอกข่าวต่าง ๆ ชาย
เจ้าของเมืองไม่ชอบใจจะมีอำนาจห้ามเสียไม่ให้อำนาจในเมืองของ
ตัวเลยจะไฉนหรือไม่
2. ถ้าห้ามไม่ไฉนก็ดี หรือห้ามไฉนก็ไม่ห้ามแล้วก็ดี ผู้ครองเมือง
เป็นเจ้าของที่จะขอเรียกภาษีเป็นค่าที่พิมพ์บ้างจะควยหรือไม่ควย
3. เมื่อโรงพิมพ์ทำอยู่ในบ้านในเมืองอย่างนี้ ความอย่างไร
บางจะห้ามโรงพิมพ์ไม่ให้ออก ความอย่างไรบางควยจะยอมให้
โรงพิมพ์ลง หรือจะตอตามใจพวกโรงพิมพ์หมดทีเดียว ห้ามอะไร
ไม่ไฉนเลย
4. ถ้าพวกโรงพิมพ์ฟ้องพิมพ์กล่าวความเท็จก็ดี หรือว่าอย่างไร
ดูหมิ่นเกินเลยไปก็ดี เจ้าของเมืองควยจะฟ้องร้องแกงกงสุลนั้น ๆ
ที่โรงพิมพ์นั้นขึ้นอยู่ ให้อำนาจโทษหรือปรับไหมให้จะไฉนหรือไม่
5. ถ้าโรงพิมพ์กล่าวคำเท็จขึ้นเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจใหญ่ หรือผู้
รับใช้ของเจ้าแผ่นดินนั้นที่เป็นเมืองอื่นมีไมคู่กันด้วยเหตุใด ๆ ซึ่ง
เกี่ยวข้องกับ ผู้ครองแผ่นดินเมืองที่โรงพิมพ์ตั้งอยู่ พวกโรงพิมพ์
เก็บเอาความที่เกี่ยวกับนั้นไปวางต่าง ๆ ทำให้เมืองมีอำนาจใหญ่
สงสัยว่าไปยุพวกโรงพิมพ์ให้วสสประมาทเขา เขารบกันผู้ครอง
เมืองเป็นเจ้าของที่ให้อำนาจความลำบากต่าง ๆ ผู้ครองเมืองเป็น
เจ้าของที่มีอำนาจน้อย ควยจะทำอย่างไร
6. ถ้าเห็นว่าควยจะให้ฟ้องร้องแกงกงสุลฟ้องพวกโรงพิมพ์
โรงพิมพ์จะรับเป็นธุระเถียงแทนวาทนไขความลำบากแก่เจ้า
ของเมืองที่มีอำนาจน้อยหลุดไปพ้นไปจะไฉนหรือไม่⁴⁵

⁴⁵ "จกหมายเทศรัชกาลที่ 4." ทอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทด้า. เสขถินสอชาว.

จากพระราชกระแสถึงกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าหนังสือพิมพ์ที่ออกในสมัยนั้นตีพิมพ์ข่าวคราวความเคลื่อนไหวของประเทศไทยอย่างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือบางกอกกรีกอร์เคอร์ฉบับภาษาไทยตีพิมพ์เรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยไปในทางที่ไม่สู้จะดีนัก กล่าวคือเขียนและนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเสนาบดีอยู่เป็นประจำแทบทุกฉบับ ส่วนหนังสือพิมพ์บางกอกกรีกอร์เคอร์ฉบับภาษาอังกฤษยิ่งลงข่าวตีเขียนถึงพระเจ้าแผ่นดินและพระพุทธรูปอีกด้วย บางเรื่องที่ไม่จริงก็นำไปลงทำให้เป็นที่เสื่อมเสีย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องนี้และทรงคิดจะแก้ไข จึงได้ทรงโปรดฯ ให้ไต่ถามหมอบรัดเลเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายของโรงพิมพ์ที่ไซกันอยู่ในประเทศอเมริกา เพื่อจะได้ทรงนำมาปรับใช้กับประเทศไทย อันที่จริงพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้เพราะทรงเป็นประมุขของประเทศ แต่เนื่องจากขณะนั้นประเทศไทยยังมีสภาพนอกอาณาเขตประเทศมหาอำนาจตั้งศาลกงสุลขึ้นในประเทศเพื่อยกเว้นคนในบังคับจากอำนาจของศาลไทยโดยเด็ดขาดก่อให้เกิดเอกสิทธิ์แก่ชาวต่างประเทศมากโดยเฉพาะชาวยุโรปและอเมริกา ฉะนั้นการปิดหนังสือพิมพ์ก็ทำไม่ได้เพราะไม่มีกฎหมายการพิมพ์ซึ่งจะดำเนินการกับหนังสือพิมพ์บางกอกกรีกอร์เคอร์

พระองค์จึงโปรดฯ ให้มีการออกหนังสือพิมพ์ขึ้นเพื่อประกาศข่าวในราชสำนักและข่าวทั่วไปที่ประชาชนควรจะทราบ ประชาชนจะได้เข้าใจวิธีการปกครองประเทศของพระองค์ได้อย่างถูกต้อง และนอกจากนี้เพื่อชี้แจงข่าวคราวต่าง ๆ ที่หมอบรัดเลตีพิมพ์ข่าวคลาดเคลื่อน และเพื่อโต้ตอบบทวิพากษ์วิจารณ์ของหมอบรัดเลในกิจการบ้านเมืองด้วย และประการสำคัญเพื่อประโยชน์ในการที่จะประกาศตัวบทกฎหมายที่พระองค์ทรงประกาศใช้แก่ประชาชนทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะวาระเบียบและวิธีปฏิบัติในการประกาศกฎหมายแต่เดิมชักช้าไม่ทันเหตุการณ์ ส่วนคำประกาศนั้นก็เขียนด้วยเส้นคินสอดำลอกกันต่อไปผิด ๆ ถูก ๆ ไม่มีระเบียบแบบแผนเดียวกันก่อให้เกิดข้อผิดพลาดอยู่เสมอ ทั้งนี้เป็นประเด็นเนื่องมาแต่โบราณที่ใช้วิธีเขียนประกาศพระราชกฤษฎีกาแจกจ่ายไปตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ตลอดจนหัวเมือง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินคำรัสสั่งให้ประกาศกิจการอันใด ก็เช่นตั้งพระราชบัญญัติเป็นต้น โดยปกติมักคำรัสสั่งให้อาลักษณ์เป็นพนักงานเรียบเรียงข้อความที่ประกาศลงเป็นหนังสือ บางทีคำรัสสั่งผู้รับพระราชโองการมาสั่งอาลักษณ์ให้เรียบเรียงประกาศก็มี ผู้รับรับสั่งมักเป็นเจ้าหน้าที่

ซึ่งจะกองอำนาจการที่ประกาศแต่มีไซ้เป็นเจ้าหน้าที่เป็นเพียงข้าเฝ้าคนหนึ่งคำรัสใช้ตามสะดวกพระราชหฤทัยก็มี ลักษณะที่อาลักษณ์เรียบเรียงประกาศนั้นตั้งชื่อความเป็นหลัก 5 อย่าง คือ 1. วันเดือนปีที่สั่ง 2. นามผู้สั่ง ถาพระเจ้าแผ่นดินคำรัสสั่งเองก็อ้างเกล้ามีพระราชโองการ ถามีผู้อื่นมาสั่งก็อ้างนามผู้รับพระราชโองการ 3. กล่าวถึงคดีอันมีมูลเหตุแห่งประกาศนั้น 4. พระราชวินิจฉัย 5. ขอบัญญัติพระราชนิยมที่ไปประกาศ เมื่ออาลักษณ์ร่างเสร็จแล้วก็นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแกก่อนจึงประกาศ แต่ข้อนี้ยังไม่มียุทธฐานปรากฏลักษณะที่ประกาศนั้น แต่โบราณเป็นหน้าที่ของกรมพระสุรัสวดีโดยเป็นผู้ถือบัญชีกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่จะคัดสำเนาประกาศแจกจ่ายไปยังกรมต่าง ๆ ทุกกรม ส่วนหัวเมืองนั้นเมื่อมหาดไทย กลาโหม กรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับบัญชาหัวเมืองได้รับประกาศจากกรมพระสุรัสวดีก็คัดสำเนาส่งไปยังหัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับในกรมนั้น ๆ อีกชั้นหนึ่ง ลักษณะการที่จะประกาศให้ราษฎรทราบพระราชกฤษฎีกานั้นประเพณีเดิมในกรุงเทพฯ กรมเมืองให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานไปเที่ยวอ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน ส่วนหัวเมืองทั้งปวงเจ้าเมืองกรมการให้กำนันเป็นพนักงานอ่านประกาศ เมื่อพนักงานจะอ่านประกาศที่ตำบลไหนก็ตั้งธงเป็นสัญญาณเรียกราษฎรมาประชุมกันแล้วอ่านประกาศให้ฟัง ณ ที่นั้น วิธีประกาศเช่นว่ามานี้จึงเรียกกันว่า "ตั้งธงร้องข่าว" ส่วนต้นฉบับประกาศพระราชกฤษฎีกาทั้งปวงนั้นอาลักษณ์รักษาไว้ในหอหลวงฉบับ 1 คัดส่งไปรักษาไว้ที่ศาลาดูกขุนอันเป็นที่ประชุมเสนาบดีฉบับหนึ่ง และส่งไปรักษาไว้ที่ศาลหลวงอันเป็นที่ประชุมผู้พิพากษาควยอีกฉบับหนึ่ง⁴⁶

ควยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกหนังสือพิมพ์ข่าวออกเป็นระยะชานานนามว่า "หนังสือราชกิจจานุเบกษา" มีตรารูปพระมหามงกุฏและฉัตรกระหนาบ 2 ข้าง กำหนดออก 15 วันต่อครั้ง พ.ศ. 2401 ที่พิมพ์แจกจ่ายในวงราชการและทั่วไปจนถึงราษฎรพระองค์ทรงเป็นบรรณาธิการและทรงอำนาจการพิมพ์ควย พระราชวินิจฉัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ออกหนังสือราชกิจจานุเบกษามีดังต่อไปนี้

⁴⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "คำนำ" ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4

ภาค 7. (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2466.) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ณ พระเมรุทองสนามหลวง ธันวาคม 2466.

ทรงพระราชดำริจะบำบัดโทษต่าง ๆ ดังว่ามาแล้วนี้ทุกประการ จึงโปรดฯ ให้ตั้งการตีพิมพ์หนังสืออย่างหนึ่ง มีชื่อโดยภาษาฯ สันสกฤตว่า หนังสือราชกิจจานุเบกษา แปลว่าหนังสือเป็นพิเพง ราชกิจ มีตราเป็นรูปพระมหามงกุฎอันตรกระหนาบสองข้าง วงใหญ่ ตีในเส้นกำกับตัวหนังสือหน้าหน้าเป็นตัวอักษรตัวใหญ่ว่า ราชกิจจานุเบกษาอยู่เบื้องบนบรรทัดทุกฉบับเป็นสิ่งสำคัญ แจกมา แก่คนต่าง ๆ ที่ควรจะรู้ทุกเดือนทุกปีก็ง ตั้งแต่เดือนหา มีมะเมีย เป็นปีที่แปดในรัชกาลอันเป็นปัจจุบันนี้ไป หนังสือในราชกิจจานุเบกษา คือการใด ๆ ซึ่งใครมีทองบัตร ใบตรา และบัตรหมาย แลประกาศด้วยหนังสือ เขียนเลขดินสอดำประทับตราตามตำแหน่ง ความธรรมเนียมเก่านั้นซึ่งใครมีแล้วไปในมีกษณหรือมีกษณที่ล่วงแล้ว ในเดือนนั้น หรือเดือนที่ล่วงแล้ว ก็จะถูกเอาความมาว่าแต่ขอ ๆ ในสิ่งซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเพื่อจะให้เป็นพยานแก่ทองบัตร ใบตรา และบัตรหมายคำประกาศซึ่งมีไปแล้วก่อนนั้น เพื่อจะให้คนที่ได้อ่าน หนังสือตอนนั้นเชื่อแทนใจไม่สงสัยที่ไมเขาใจความจะใดเขาใจ ผู้ใดไม่รูความในหนังสือทองบัตร ใบตรา บัตรหมายก่อนก็จะใด ฤกษ์

อนึ่ง ถ้าเหตุแฉกการในราชการแผ่นดินประการใด ๆ เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเฉเสนาบก็พร้อมกันบังคับไป อยู่อย่างไรวุงที่ก็จะเลวความนั้นใส่มาในราชกิจจานุเบกษานี้บ้าง เพื่อจะให้รู้ทั่วกัน มีโทษเล็กผิด ๆ ไปต่าง ๆ ชุาด ๆ เกิน ๆ เป็นเหตุให้เสียราชการและเสียพระเกียรติยศแผ่นดินใด

หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้เมื่อตกไปอยู่กับผู้ใดขอให้เก็บไว้ อย่าให้หักทำลายกลางเสีย เมื่อใดฉบับอันต่อไปก็ให้เก็บต่อ ๆ กันเขาเป็นสมุดเหมือนสมุดจีน สมุดฝรั่งตามลำดับที่หมายหนึ่ง สอง สาม สี่ ต่อ ๆ ไป ซึ่งมีอยู่ทุกหนากะระคานนี้ในเทศมู ขอ ให้มีหนังสือราชกิจจานุเบกษานี้เก็บไว้สำหรับจะใดคนดูขอราชการต่างต่างทุกหมู่ทุกกรมชาราชการแลทุกหัวเมืองโดยประกาศ นี้เทศมู

ประกาศมา ณ วันจันทร์ เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีมะเมีย
ยังเป็นนศก เป็นวันที่ 2496 ในรัชกาลนี้ ขุนปฏิภานพิจิตร
ขุนมหาสิทธิโวหาร กรมพระอาลักษณ์เป็นผู้รับ⁴⁷

การพิมพ์หนังสือของไทย

สิ่งพิมพ์ชิ้นแรกที่พิมพ์ได้แก่พระราชบัญญัติห้ามชาวราชการสูบฝิ่นและตั้งเจ้าภาษี
ค.ศ. 1213 (พ.ศ. 2394) ต่อมาโปรดให้พิมพ์นามเจ้านาย ขุนนางใหญ่ถูกต้อง ดัง
ปรากฏในประกาศโปรดให้ขุนมหาสิทธิโวหารที่พิมพ์นามเจ้านาย ขุนนาง ไวเมื่อ จ.ศ.
1216 (พ.ศ. 2397) ดังต่อไปนี้

ศุภมัศกศักราช 1216 ปีชวด ฉศก เดือนสิบ ขึ้น 6 ค่ำ วัน
อังคาร เพลารাত্রีมีขนิมสมัญ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทร
มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรม
นิกรโคม จากรัตนตรมมหาจักรพรรดิราชสังญาศุภบรมอิทธิภิก-
ษหาราชาธิบดีราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬาร โดยเสด็จฝ่าย
อัครราชกุมารี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเปิดทองพระปฏิมากรพร้อม
ด้วยขรรษากรรรมมหาดเล็กอาลักษณ์ราชบัณฑิตยสถาน
ธรรมเนียมการเฝ้าตามตำแหน่ง นายชั้นมหาดเล็กหุ้มแพรนำเรื่อง-
ราวฎีกาพูลเกล้าถวาย ในเรื่องราวฎีกานั้นเรียกว่าราชสิทธิ
รวม ว่าวุดปลับ ไม่เรียกชื่อตามที่ทรงตั้งไว้ และใช้อักษรเอก
โทที่ผิดเพี้ยนไปโดยมาก ทรงพระราชดำริเห็นว่าในกาลทุกวันนี้
เสี้ยนที่เขียนหนังสือซึ่งมาหมายบัญญัติฎีกาแล้วออกพระนามเจ้า
ตางกรมยังไม่ไต่ตงกรม ขอขุนนางผู้ใหญ่ ผู้น้อย เจ้าเมือง
กรมการหัวเมืองบักษโตฝ่ายเหนือ และขอพระราชอาณะ พระครู
ถนายนุกรมขอพระอารามหลวงเกล้าใหม่ซึ่งทรงพระราชทานตั้งขอ
ไว้ข้างปวงนั้น ผู้ซึ่งจะเรียกชื่อจะเขียนอักษรไขเอกโทที่ผิดเพี้ยน
ไปสิ้น ทรงเห็นวามานไปภายหน้าผู้ซึ่งจะเขียนอักษรและเรียกชื่อ

⁴⁷ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4," หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยค่า เส้นดินสอดขาว,
ฉบับที่ 120.

สิ่งใดซึ่งพระราชทานทรงตั้งชื่อไว้ทั้งปวงนั้นก็วิปลาศคลาดเคลื่อนมากไป จึงมีพระบรมราชโองการมาพระบัณฑูรสุรสีหนาทคำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ขุนมหาสิทธิโวหารปลัดกรมพระอัครราชคฤหาสน์พระนามเจ้าตากกรมและยังมีโคตั้งกรม เจ้าพระยาและพระยา พระหลวง ขุนหมื่นฝ่ายทหาร พลเรือน และเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ และชื่อพระราชอาณาพระครุฑนาคกรม ชื่อพระอารามหลวงซึ่งทรงตั้งไว้ทั้งปวงนั้นให้ตีพิมพ์ไว้ใหญ่ถูกต้องตามอักษรเอก โท ทิน ฆาต ศาวยศ ฝนทอง ฟุ้งมัน วิสัยชนิ นฤคหิตุ จะโคเป็นแบบฉบับไว้ แต่นี้สืบไปภายหน้าผู้ใดจะเขียนหนังสือของตราไขฎีกาบอกหมายทำบาปชื่อก็ให้พิเคราะห์ดูหนังสือพิมพ์นั้นก่อนแล้วจึงเรียกชื่อทั้งปวงและเขียนอักษรใหญ่ถูกต้องตามหนังสือพิมพ์นั้นเทอญ⁴⁸

จะเห็นได้ว่าทรงมีพระราชประสงค์จะให้มีแบบแผนในการปฏิบัติราชการให้เป็นแบบเดียวกันและควยความถูกต้องจึงได้ทรงโปรดให้ตีพิมพ์ชื่อที่จะเป็นแบบฉบับที่ถูกต้อง เท่ากับทรงใช้ประโยชน์ของการพิมพ์เพื่ออำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานด้วย

ต่อมาการดำเนินงานของโรงอักษรพิมพ์การไม่รวดเร็ว พิมพ์หนังสือไม่ทันกับราชการ พระยาศรีสุรวิวงษ์ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงจ้างหมอจันคเด (Chandler) มาเป็นผู้จัดการโรงพิมพ์ เพราะโรงพิมพ์หมอมาร์คเด หรือหมอจันคเดพิมพ์หนังสือได้รวดเร็ว ถ้าใครจ้างหมอจันคเดมาทำงานในโรงพิมพ์จะได้เอาใจใส่ปกครองคนงานได้ถูกต้องและรวดเร็วขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเห็นว่า ถ้าโรงพิมพ์หลวงจะพยายามพิมพ์หนังสือให้รวดเร็วเท่ากับโรงพิมพ์ของหมอมาร์คเด หรือหมอจันคเด ที่ทำการพิมพ์หนังสือขายอยู่นั้นก็นับว่าเป็นการเพียงพอ ถ้ามีงานราชการไม่ว่าจะเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษมาให้พิมพ์ก็ควรจะให้พิมพ์ให้รวดเร็วและถูกต้อง คนงานในโรงพิมพ์ก็มีอยู่มากแล้ว หรือถ้าเห็นว่าไม่พอพระองค์จะทรงจ้างคนมาเพิ่มให้ หรือไม่จะทรงขอยืมคนในกรมอาลักษณ์ราชบัณฑิตยมาเพิ่มเติมให้ หรืออาจจะทรงจ้าง

⁴⁸"จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4." หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไคคำ. เส้นดินสอดขาว. ฉบับที่ 59.

ถูกจ้างที่โรงพิมพ์ของหมอบรัดเลย์และหมอจันคิเลมาช่วยงานก่อนจนกว่าคนงานของโรงพิมพ์หลวงจะมีความชำนาญมากขึ้น แต่พระยาตรีสุริยวงษ์พร้อมด้วยหมอเจ้าโสภณ กับหมอมราโชทัยไม่เข้าใจความคิดของพระองค์แทนที่จะไปจ้างถูกจ้างคนงานในโรงพิมพ์ของหมอจันคิเลมาทำงานในโรงพิมพ์หลวง กลับไปจ้างตัวหมอจันคิเลมาทำงานหลายอย่างซึ่งไม่ใช่เป็นงานในโรงพิมพ์ หมอจันคิเลทราบเรื่องแล้วได้เขียนจดหมายพูดกล่าวถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประมาณสามสี่ฉบับยกย่องประเทศสหรัฐอเมริกา และจะให้ประเทศไทยเอาอย่างประเทศอเมริกา และกราบทูลว่ามีความสามารถจะทำงานได้ทุกอย่างโดยขอค่าจ้างเดือนละ 300 เหรียญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลกพระทัยที่ได้รับจดหมายดังกล่าว เพราะไม่ทรงมีพระราชดำริที่จะจ้างหมอจันคิเลมาทำงานราชการเลย เพียงแต่ทรงปรารภว่าควรจะจ้างถูกจ้างหมอจันคิเลมาหากมาทำงานในโรงพิมพ์หลวง เมื่อเรื่องกลับกลายเป็นเช่นนี้จึงทรงชี้แจงเหตุผลที่ไม่ควรจ้างหมอจันคิเลมาทำงานไว้ดังต่อไปนี้

... ข้าราชการหนังสือวังงานราชการเป็นสูงแต่หมอจันคิเลจะเรียบเรียงแก้ไขเสียหมด โวหารที่เคยใช้ก็จะไม่ใคร่จะกลายเป็นคำวิคต่าเดินไปทูลทออย่างเช่นหมอจันคิเลเรียงมาตัวซ้ำๆ ถึงบวชเป็นพระอยู่ถึง 27 กาลนั้น ที่ชาววัดเรียกว่าพระวิชาเหมือนนำพระกะทิในพระกะทะ เพราะพระสงฆ์เป็นชาวป่ามาไค้ไค้โดยมากนั่นก็ดี ก็เพราะชาวป่าก่อนไปบวชก็ได้เคยวาดอวาคความ ไค้เคยอ่านหนังสือสามก๊ก เลียบก๊ก - ราชฉิราช พงศาวดาร และหนังสือราชสาสน์ทูล อักษรสารุกรรหนังสือไปมาต่าง ๆ โดยมาก โวหารในราชการชำนาญเขาใจอยู่หาลืมไม่ จะเอาคำโวหารเช่นพระเทศพระแปลหนังสือมาใช้เช่นหมอจันคิเล หมอบรัดเลย์นั้นไม่เป็น ก็เดี๋ยวนี้ท่านทั้งหลายทั้งปวงเห็นวาคำเช่นนี้เพราะนักแลดูๆ จึงจะให้จ้างหมอจันคิเลมาวาราชการแผนดินให้เป็นเหมือนพระบาทสมเด็จพระนารายณ์ทรงตั้งมีศุเทศะตลอดจนเป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่าที่สมุหนายกนั้นแลดูๆ

ประการหนึ่งราชสาสน์ของไทยเมื่อก่อนเขียนฉบับไทยไปให้หมออเมริกันแปลเป็นอังกฤษ ครั้นมาถูกเทียบเขาก็ไม่คงแบบแผนกับราชสาสน์เช่นเมืองอังกฤษไซ้มา ทองแก้ไขเป็นอันมาก

ก็ถ้าจะเรียงหนังสือสำคัญในถ้อยในความ ข้าง เห็นว่ามีศเคอะ
 หนักแต่ดีกว่าทั้งปวงหมด ถ้อยคำเรียบเรียงคล้ายกับหนังสือใน
 กรุงลอนดอน ก็มีคั้นจะมายก ราชการทั้งปวงให้หมอมจันคเเลทำ
 เสียทุกอย่างคั้งเช่นหมอมจันคเเลอาจวาพระยาสุริยวงษ์ไปว่า -
 กลาวหาหรือจะให้ทำนั้น จะยกย้ายการให้เหมือนเมืองอยู่ในทิศเทศ
 อเมริกา ก็จะไปอยู่ไปไคถา บานเมืองเราเป็นอย่างนี้ ก็วิสัยคน
 อเมริกาทั้งหญิงผู้ชายทุกคนนั่งไหนก็สรรเสริญคอเวนแมนของ
 ศิวาติคการทำบ้านเมืองคืออย่างเช่นหมอมจันคเเลเขียน
 เขามาอยู่นั้นนานมาแล้ว แต่เมืองในยุโรปทั้งปวงก็ไม่มีใคร
 เอาอย่าง ไคยในแต่ที่เมืองฝรั่งเศสสวากันครั้งหนึ่งวาจะตั้ง
 ปรีเสเตนให้เหมือนอเมริกาแล้วไปขอเอาเจานไปเลียนดูมา
 เป็นปรีเสเตน อยู่ไคปีหนึ่งแล้วก็กลายคั้งเป็นแอมเปเรอ
 อย่างเกา ก็บัดนี้เมืองเราจะมาจางหมอมจันคเเลให้จับแจง
 เหมือนอย่างอเมริกาจะไคถา เมืองเราก็เป็นเมืองปลาเมือง
 คูดย ไคยจางอย่างธรรมเนียมมา ถ้าจะจางหมอมจันคเเลเป็น
 ญวการแผนดินเสียแล้วผู้จะเป็นเอนเซเนีย นายช่างทำการ
 โรงพิมพ์ไหนจะไคมาทำ ถ้าเห็นวามหมอมจันคเเลคิในวังงาน
 ราชการ จะเอาอย่างนั้นแล้ว จะเอาอย่างเช่นหมอมจันคเเล
 เขียนมานั้นแน⁴⁹

การพิมพ์หนังสือของมิชชันนารี

สำหรับการพิมพ์ของพวกมิชชันนารีนั้น หมอมบริคเเลได้เริ่มออกหนังสือพิมพ์บางกอก
 รีคอร์เคอร์อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ฉบับภาษาไทย
 ออกจำหน่ายก่อนเมื่อวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) ส่วนฉบับภาษาไทย
 คีพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) ครั้งนี้หมอมบริคเเล
 เป็นเจ้าของและบรรณาธิการด้วย หมอมบริคเเลได้แดงถึงการออกหนังสือพิมพ์บางกอก-
 รีคอร์เคอร์ครั้งหลังไว้คั้งต่อไปนี้

⁴⁹ "จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4" หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยคำ. เส้นกินสองขา.
 ฉบับที่ 370.

ตั้งแต่นั้นต่อไปจะไม่ให้คึกอยู่กับหนังสือจดหมายเทศน์ที่เป็นภาษาอังกฤษนั้นต่อไป แต่จะให้คึกต่างหากเป็นสื่อบุคคลหน้าเต็มเป็น อย่างฉบับนี้ แลหนังสือนั้นจะจุความที่วาทกรรมการเมือง แล ความที่รวบรวมตามหนังสือแลคฤศนศาสตร์วิชาการต่าง ๆ แลชาว ที่บังเกิดในเมืองนี้แลเมืองที่ล้อมรอบแลจะคึกเอาชาวจากหนังสือ จดหมายเทศน์ที่มีมาแก่เมืองจีน เมืองปัตตาเวีย เมืองสิงคโปร์ เมืองปีเนง เมืองพม่า เมืองมังกะลา เมืองลังกา เมืองนำใน ประเทศยุโรปและประเทศอเมริกา จะคึกเอาข้อความหนังสือ จดหมายเทศน์เหล่านั้นซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใด ๆ ที่อ่าน เจ้า ของบางกอกกรีตอร์เตอร์จะเอาใจใส่เพื่อจะให้หนังสือจดหมาย-เทศน์นั้นเป็นของคึกมีนคิง เป็นของที่ควรชาวประเทศสยามจะอ่าน ได้ชวยใหม่มีความรู้จำไว้ด้วย

หนังสือจดหมายเทศน์นี้ เปรียบเหมือนคนเที่ยวไปทั่วโลกหา เหตุต่าง ๆ เป็นสำคัญ แลแล้วก็กลับมาเล่าเหตุการณ์ให้คนทั้งปวง ฟัง ถ้าคนเหล่านั้นจะมาแต่ประเทศอเมริกาบาง ประเทศยุโรป บาง เมืองมังกะลาบาง เมืองพะมาบาง เมืองจีนบาง เมือง ชะวาบาง เมืองสิงคโปร์บาง เมืองปีเนงบาง และเมืองอื่น ๆ หลายแห่งนั้น ท่านผู้อ่านนี้จะมีขบใจฟังหรือเขาจะบอกชาว ผู้อื่นละหนสองหน แลจะคึกเสียกายเงินคางจางที่จะให้เขาไปละ หมายาทภาแปลคยาทไคฎา ฝ่ายหนังสือจดหมายเทศน์ เรียกว่า บางกอกกรีตอร์เตอร์นี้จะมาบอกชาวแก่ท่านทั้งหลายก็เหมือนละสอง ครั้ง จะบอกเป็นภาษาไทยให้ท่านฟังชาวต่าง ๆ ที่ไคนำเอา มาแต่ทั่วโลก หนังสือบางกอกกรีตอร์เตอร์นี้ไคเก็บเหตุมากแห่ง หลายคำแปลความมานี้ เพราะมีหนังสือบอกชาวมาแต่ที่เหล่านั้น มาถึงเจ้าของบางกอกกรีตอร์เตอร์จึงไคแปลออกจากภาษาอังกฤษ เป็นภาษาไทย ตามที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่พวกคนไทย อนึ่ง ชาวประเทศอเมริกาและยุโรปนั้น เขาไคอาศัยหนังสือจดหมาย-เทศน์ต่าง ๆ เพื่อประสงค์จะไคความรู้ต่าง ๆ เขาเขาใจว่าไค ไม่ไคอ่านหนังสือจดหมายเทศน์ต่าง ๆ แลก็คึกเหมือนจะเป็นคน หาบัญญัติไค เป็นนายแก่คนทั้งปวงนัก เพราะเหตุฉะนั้น ชาวอเมริกา ชาวยุโรปจึงไคขอจดหมายเทศน์ โดยมากจะหาใหญ่ ไค ๆ ที่มีไคขอหนังสือจดหมายเทศน์บางนั้นก็หายากนัก ลาง- กรอบครวหนึ่งซึ่งผู้เจ้าวันจะนับหนึ่ง ลางที่สองจะนับ สามจะนับ เจ็ดจะนับก็มี ควายเขาวาอันหนังสือจดหมายเทศน์ต่าง ๆ นี้

เปรียบเหมือนมีกล้องส่องสำหรับจะช่วยให้เห็นใกล้แฉใกล้ได้
ถ้าหากมีกล้องส่องอย่างนี้ไม่ คุงหนึ่งคาบอดมิได้เห็นเลย

ราคาหนังสือบางกอกรีคอร์ดเคอร์ เมื่อจะขายได้แค่น้อยเพียง
สองร้อย สามร้อยเล่ม คือเล่มละ 26 ใบ ที่เดือนละสองใบนั้น
คงขายเป็นเล่มละห้าบาท ถ้าแม่เรียรายชื่อคนที่ซื้อเพียง
พันคนเป็นพันเล่มเมื่อไร เจ้าของบางกอกรีคอร์ดเคอร์จะลดราคา
ถึงเล่มละสองบาทเมื่อนั้น ถ้าใครส่งผู้คนที่ซื้อจะลดราคาถึง
ถึงเล่มละหกสลึง เพราะการตีพิมพ์น้อยเล่มก็ช่วยการลงทุนเสีย
ค่างานมากแทบจะเหมือนกับตีพิมพ์มากเล่มเหมือนกัน

อนึ่ง ถ้าผู้ใดจะช่วยเสาะหาคนที่ซื้อบางกอกรีคอร์ดเคอร์
จดหมายเหตุนี้ให้หาคนมาลงชื่อเขา เมื่อผู้เจ้าของหนังสือจด
หมายเหตุนี้จะให้เปลี่ยนรางวัลแก่ผู้ใดหาชื่อนั้น เล่มหนึ่งคือ
26 ใบ

อนึ่ง ถ้าผู้ซื้อเป็นคนอยู่ในกรุงเทพ ข้าพเจ้าจะฝากจดหมาย
เหตุนี้เขาเดือนละสองหน ถ้าเป็นคนอยู่นอกกรุงเทพ บางที่จะ
ฝากไปถึงเขาก็คือ บางที่ไม่ใช่ใครของให้เขาไซ้มาวมาโกยกรงที่
โรงพิมพ์ ของข้าพเจ้าอยู่ริมป้อมปากคลองบางกอกใหญ่ หลัง
วังกรมหลวงวงษา

จดหมายเหตุนี้ออกเมื่อไร ตั้งแต่ไปจดหมายเหตุเหล่านี้จะ
ออกในวันกลางเดือนแล้ววันสิ้นเดือนเสมอไปเป็นนิจ ผู้ใด
ปรารถนาจะใดจดหมายเหตุไปใครอันใดอันหนึ่งโดยเร็ว ก็จง
มาเอาเวลาตัววันกลางเดือนแล้ววันสิ้นเดือนเถิด

หนังสือบางกอกรีคอร์ดเคอร์นี้ออกเป็นรายเดือน ๆ ละฉบับ ในการจัดทำหนังสือนี้
หมอบรัดเลย์ได้มีสเตอร์เกอร์แสมและภรรยาของตนเป็นผู้ช่วย เรื่องที่ตีพิมพ์ในบางกอก -
รีคอร์ดเคอร์เป็นข่าวและสารคดีที่น่ารู้ มีการบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั่วไปทั้งภายในและภายใน
นอกประเทศ หมอบรัดเลย์ได้ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชาวอย่างตรงไปตรงมา ใครถูกผิด
อย่างไรก็ว่ากันตามตรงไม่มีการอ้อมค้อมบิดบังหรือกลัวว่าจะเป็นผลร้ายแก่คนแต่อย่างใด
ทั้งนี้ก็เพราะหมอบรัดเลย์รักเมืองไทยมากและมีความหวังดีต่อคนไทยอย่างแท้จริง เมื่อเห็น
ใครทำอะไรผิดและเป็นผลร้ายต่อส่วนรวม หมอบรัดเลย์ก็จะลงข่าวพร้อมกับมีคำทำนุติเตียน
ไปในตัว ด้วยเหตุนี้คนจึงชอบหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์มาก หนังสือนี้ออกมาได้ประมาณ

2 ปี หมอบรัดเลย์ถูกฟ้องในฐานะหมิ่นประมาทในข้อหาที่ว่าลงข่าวทำให้กงสุลฝรั่งเศสเสียเกียรติยศ ในครั้งนั้นกงสุลฝรั่งเศสมีอิทธิพลมาก หมอบรัดเลย์จึงแพ้อความ การแพ้อความครั้งนี้ทำให้หมอบรัดเลย์ไม่อยากทำหน้าที่สื่อพิมพ์ต่อไปอีก ด้วยเห็นว่าถ้าทำต่อไปก็ต้องลงข่าวขอขมาลาโทษกงสุลฝรั่งเศสด้วย ซึ่งเขาไม่ปรารถนาจะทำเลย อีกประการหนึ่งตั้งแต่ตนทำหน้าที่สื่อพิมพ์มาเขามีแต่ขาดทุนเสมอ อย่างก็แค่เสมอตัว ที่ทำไปนั้นก็ด้วยใจรัก หากได้เป็นเพราะมีกำไรไม่ อื่นๆ เมื่อแรกออกหนังสือพิมพ์นั้นมีความนิยมมากด้วยรัฐบาลสนับสนุน หมอบรัดเลย์ก็มีความยินดีและมีกำลังใจที่จะทำต่อไป มาถึงตอนนี้รัฐบาลไม่คอยสนับสนุน ความนิยมของเขาก็เสื่อมถอยลง เมื่อมีความลำบากใจหลายประการ เช่นนี้ เขาจึงตัดสินใจเลิกทำเสียทั้งที่ยังรักที่จะทำต่อไป หมอบรัดเลย์ให้เหตุผลในการเลิกทำหน้าที่สื่อพิมพ์ไว้ในเรื่อง "จดหมายเหตุบางกอกปริศนา" ตรงหน้าสุดท้ายของหนังสือพิมพ์มีสุดท้าย คือฉบับที่ 24 ปีที่ 2 ว่าดังนี้ คือ

จดหมายเหตุในที่นี้เป็นที่สุดเล่ม 2 จะไม่ทำต่อไปอีกเพราะขาดทุนมาก เป็นการรู้อำนาจใจเราเหลือทน ข้าพเจ้าเห็นวาคอเวอแมนไทยไม่สู้ชอบในการลงจดหมายเหตุ ถ้าคอเวอแมนชอบแต่โปรดการนี้เหมือนคอเวอแมนทอมอเมริกาได้โปรดการพิมพ์จดหมายเหตุนั้น เห็นที่คนทั้งปวงจะพอใจชื่อ คงเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมาก เมื่อเราแรกทำคอเวอแมนกรุงเทพฯชอบ คนทั้งปวงจึงดีใจรับเอาจดหมายเหตุ แลได้สรรเสริญว่ามีคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายอย่างนัก แลคนชื่อก็มากทวีขึ้นทุกเดือน ข้าพเจ้าจึงดีใจอยู่ใจรักกรุงเทพฯปรารถนาแต่ที่จะให้กรุงเทพฯดีขึ้นทุกอย่าง ที่ข้าพเจ้าจะไม่ใดต่อไปก็เสียใจไป ตั้งแต่ตนต่อไปจะลาตามทั้งปวงออกจากที่เอดิเคอร์ ขอบานทั้งหลายจึงเป็นสุขเกิด ความหนังสือจดหมายเหตุยังคงอยู่ใน 10 วันนี้ ข้าพเจ้าจะให้มีสเตอร์แกรนด์ซึ่งเป็นบอชของข้าพเจ้าไปทวง ขอบานทั้งหลายที่ยังไม่ไถเงินจากจดหมายเหตุ จงไถเงินมาแกมิสเตอร์แกรนด์เถิด⁵⁰

⁵⁰กาญจนา พันธวังษ์ และคนอื่น ๆ, "หนังสือเก่าที่มีคุณค่าของไทย," บรรณารักษ์

หนังสือบางกอกรีคอร์ดเจอร์มีลักษณะรูปเล่มคล้ายนิตยสารของอังกฤษแต่ไม่มีปก เมื่อทำตอนแรก ๆ นั้นออกครั้งละ 4 หน้า ต่อมาเพิ่มเป็น 8 และ 12 หน้าตามลำดับ เมื่อออกครบ 12 ฉบับ คือ 1 ปีแล้วก็เอามารวมเย็บเป็นเล่มเดียวกัน ถ้าบำรุงหนังสือพิมพ์เก็บปีละ (1 เล่ม) 5 บาท สมาชิกแรกมี 101 คน อันประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระองค์แรก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระองค์ที่สอง คนต่อ ๆ ไปส่วนมากเป็นเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ สามัญชนไม่ค่อยมี

การทำหนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์ดเจอร์ของหมอบริคเลนั้น กระทำด้วยความเอาใจใส่ มีความตั้งใจจริงที่จะเสนอความรู้ในแง่ต่าง ๆ แก่ประชาชนในสมัยนั้น ทำให้เกิดคุณประโยชน์แก่ผู้อ่านอย่างยิ่งและในหลายด้านด้วยกัน นอกจากผู้อ่านจะได้รับประโยชน์จากการได้รับความรู้เพิ่มขึ้นแล้ว บางกอกรีคอร์ดเจอร์ยังเปรียบเสมือนแหล่งที่พึ่งทางใจแก่คนทั้งปวงด้วย ดังเช่นใครมีความเคืองระอาใจในความประพฤตินิติของผู้ใดที่เขาไม่กล้าว่ากล่าวโดยตรงก็จะมาเล่าให้หมอบริคเลฟัง หมอบริคเลก็จะเขียนลงหนังสือพิมพ์ ไซ้คำพูดที่ตรงไปตรงมาและชี้แจงเหตุผลอย่างกระจ่าง บางครั้งหมอบริคเลจะลงพิมพ์บทความที่เป็นการแนะนำหรือออกความเห็นโดยตรงต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นการกระทำที่กล้าหาญยิ่ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าบางกอกรีคอร์ดเจอร์ทำขึ้นเพื่อมุ่งจะให้ประโยชน์แก่ประชาชน ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้หนังสือพิมพ์ฉบับนี้เป็นปากเสียงแทนได้เสมอ และเนื่องจากการเสนอข่าวของหมอบริคเลได้ใช้วิธีการที่รวดเร็ว เป็นข่าวใหม่ทันโลกซีกัมระยะเวลาของเหตุการณ์เป็นเรื่องจริง ดังนั้นหนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์ดเจอร์จึงได้รับความเชื่อถือจากประชาชนทุกชั้น ทุกภาษา นอกจากผู้อ่านสมัยที่หนังสือพิมพ์นี้ออกมาจะได้รับประโยชน์ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อ่านในสมัยปัจจุบันด้วย เพราะบางกอกรีคอร์ดเจอร์เป็นประจักษ์จระจกสองให้เห็นความเป็นไปในหลายด้านด้วยกัน ดังเช่นทำให้รู้ว่าสมัยนั้นหนังสือพิมพ์ออกเป็นรายฉบับมีจำนวนไม่มากนัก เพราะประชาชนเห็นเป็นของใหม่ยังไม่นิยมอ่าน จึงนับได้ว่าหนังสือบางกอกรีคอร์ดเจอร์เป็นหนังสือที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

ต่อมาเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน ปีระกา จ.ศ. 1223 (พ.ศ. 2404) หมอบริคเลได้ขอกรรมสิทธิ์หนังสือนิราศลอนดอน ของหมอมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร)

ปรากฏในจดหมายเหตุของหมอมรวิเชียรว่า หมอมราโชทัยแต่งกายหลังจดหมายเหตุระยะทาง
ราชทูตไทยไปลอนดอน 2 ปี แต่งแล้วชายกรมสิทธิ์มีการพิมพ์ครั้งแรกให้หมอมรวิเชียร หมอ
มรวิเชียรลงบันทึกว่าเป็นครั้งแรกที่ได้ซื้อชายกรมสิทธิ์หนังสือกันในประเทศไทย⁵¹ ในราคา
400 บาท ซึ่งนับว่ามีใช้เป็นเงินเล็กน้อยสำหรับสมัยนั้น เพราะเหตุว่าเงิน 400 บาทใน
เวลานั้นมีค่าเท่ากับ 10,000 บาทในปัจจุบัน (คิดเทียบตามราคาทองซึ่งในสมัยนั้นทองบาทละ
20 มีเงิน 400 บาทในเวลานั้นจะซื้อทองไขหนัก 20 บาท แต่ถ้าในปัจจุบันนี้จะซื้อทองหนัก
20 บาทจะต้องใช้เงินประมาณ 10,000 บาท แสดงให้เห็นว่าค่าลิขสิทธิ์ที่ได้ซื้อขายกันเป็น
ครั้งแรกนั้นไม่ใช่เงินจำนวนเล็กน้อยเลย⁵²

หมอมรวิเชียรได้จัดพิมพ์หนังสือนิราศลอนดอนออกจำหน่ายเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 6
พฤศจิกายน พ.ศ. 2404⁵³ เมื่อพิมพ์ออกมาก็มีผู้นิยมอ่านและยกย่องกันว่าเป็นหนังสือดี
ถึงพระอธิบายของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่า "เรื่องนิราศลอนดอน ตั้งแต่พิมพ์
ให้ปรากฏก็ยกย่องกันมาแต่ในรัชกาลที่ 4 ว่าแต่งดีถึงชั้นเอกในหนังสือลอนดอนไทย ถึงนิราศ
ของสุนทรภู่ เรื่องที่นับว่าเป็นอย่างดีก็ไม่ดีกว่านิราศลอนดอน เห็นจะเป็นด้วยประหลาดใจกัน
ว่า หมอมราโชทัยเป็นนักเรียนภาษาฝรั่งทำไมจึงแต่งกลอนไทยได้ดีถึงเพียงนั้น จึงมีผู้สงสัย
ว่านิราศลอนดอนนี้หมอมราโชทัยมิได้แต่งเอง พระสารสาสน์พลขันธ์ สมบุญ ได้เป็นที่ขุนมหา
สิทธิโวหาร อาดิภรณ์ในรัชกาลที่ 4 บอกแก่ข้าพเจ้าว่า หมอมราโชทัยได้วานขุนสารประเสริฐ
(บุษ) แต่ง และยังมีผู้พูดกันอีกอย่างหนึ่งว่า หมอมราโชทัยวานให้สุนทรภู่แต่งอ้างว่าเมื่อ
สุนทรภู่ตายเขาพบกากรางนิราศลอนดอนที่บ้านสุนทรภู่ เสียงโจทสอดแกล้วเรื่องนิราศลอนดอน
นี้เคยได้ยินมาแต่ก่อนเนื่อง ๆ จนเมื่อก่อนจะพิมพ์สมุดเล่มนี้ยังมีผู้มากบอกแก่ข้าพเจ้าว่า เคย

⁵¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 49.

⁵²หลวงวิจิตรวาทการ, ประชุมพงศาวดารฉบับความสำคัญ. (พระนคร: สำนักพิมพ์
เพลินจิตต์, 2493), หน้า 363.

⁵³เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

โดยมีเขาพูดกันว่านิราศตอนก่อนนี้หม่อมราโชทัยได้แต่งเองไม่ ข้าพเจ้าจึงเอาหนังสือ
นิราศตอนก่อนมาอ่านพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง อ่านไปไม่เท่าใดก็เชื่อแน่ว่าหนังสือเรื่องนี้
หม่อมราโชทัยแต่งเอง หาใ้ใครเป็นผู้แต่งไม่ ถ้าจะใ้ใครอาศัยขุนสารประเสริฐ (บุษ) บ้าง
ก็เห็นจะเพียงวานใ้ช่วยอ่านตรวจแก้ถ้อยคำบ้างเล็กน้อย ขอใ้ว่าวานสุนทรภู่แต่งน่าจะเป็น
ด้วยสังเกตุเห็นกลอนในนิราศตอนก่อนคล้ายสำนวนกลอนสุนทรภู่มีอยู่หลายแห่ง เช่น เมื่อ
ราชทูตลา กลอนตรงนั้นว่า "พระทรงจิมจันท์เจิมเฉลิมวิลาส แล้วยูกคาคบขวัญรำพรรม
สอน เสรีจกัรัสตรีอำนวยอวยพระพร จงดาวรเรื่องยศหมกทุกคน" กลอนเช่นนี้เป็นกลอน
สุนทรภู่แท้ แต่ถาสังเกตุต่อไปในที่อื่นจะเห็นใ้ว่าที่จริงนั้นหม่อมราโชทัยเอากลอนสุนทรภู่เป็น
แบบอย่างแต่งตามความนิยมถึ แต่คำสัมผัสก็พยายามรับแต่ตรงคำที่สามตามอย่างกลอน
สุนทรภู่ แต่ความจริงสุนทรภู่อยูมาในรัชกาลที่ 4 ไม่กัปีเห็นจะตายเสียก่อนแต่งนิราศตอนก่อน
หลายปีแล้ว⁵⁴

ดังนั้นจะเห็นใ้ว่า หม่อมบริคเเตเป็นผู้เ้ตาแหลมคมมองเห็นเรื่องที่มีคุณค่าที่ควรพิมพ์
ออกจำหน่ายเผยแพร่ เพราะนิราศตอนก่อนของหม่อมราโชทัยใ้พรรณนาถึงยุโรปในสมัยที่
เป็นเมืองแก้ว สมัยที่รุ่งโรจน์ก้าวหน้าไปในทางความสุขความเจริญ สมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จัก
ปัญหาโรงงาน ปัญหาหุงงาน ปัญหาขาดแคลน ปัญหาอุบัตวเหตุร้ายแปดพันประการอย่าง
เวลานี้ สมัยที่ความรู้ความคิดในทางประหัตประหารกการพินาศยังไม่มืมาก สมัยที่นามีชีวิต
อยู่และนารั้รรมย์ ยุโรปชนิดนั้นใ้ดับสูญไปแล้ว หม่อมราโชทัยเคราะห์ดีเหลือเกินที่ใ้ได้เห็น
ยุโรปในสมัยที่ที่สุดซึ่งพวกเราสมัยนี้ใ้ไม่เห็น⁵⁵

⁵⁴ สมเด็จพระบรมราชาธิบดี, "คำนำ," จดหมายเหตุแลนิราศตอนก่อน
ของหม่อมราโชทัยเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษในรัชกาลที่ 4 เมื่อปีมะเส็ง จ.ศ.
1219 พ.ศ. 2400. (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ไท, 2461) (พิมพ์ในงานศพพระยามนตรี-
สุรวงษ์ ชัน นุนาค ปีมะเมีย พ.ศ. 2461), หน้า 1.

⁵⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 363.

๑/๒๖/๒๕๖๑

๑ ลอนทอน น้าเรศเจ้า รอมอนงก
นิราช นางหวดนาง จากห้อง
ชายสวาทิ จากเคียงองค์ อรแอบ ออกเอย
น่านน้ำ รั้งแรมน้ำจะ หนีให้เอ เกยถนอม

๑ ทั้ นิราช ลอนทอน

๑ นิราช เวียงเมือง ลอนทอน อารวมถวิล จำจาก มีทมิ ชนิจาญพาพิณ
เพียง จะสิ้นจำว่าด้วย อยาโดย ถ้าแม้นผิด มิใช่ก็พระอินทรราช ไม่คลาคลาศ
ก็ลาช ชิกพิณโสม โดยภักดี มีประสงค จำนงไร อายาไทย รอม จักรหลัก
นคร มะเสงศุกร เทือนแก้วขึ้นสามคำ แสน ระกำทวย จะไปไกล สมร เข้าชิก
โถมโถม ลา พวงธณ กล่าวอุทธอร ปรองอึ้ง อย่าหมอง นวต ค่อยอยู่เก็ก
แมง เขาวล้าพา ภักทร จะวัง รั้งแรม ชมพิรมย สงวน ใช้แก้ถึง หน้าย
แหงน สวันให้ วิญจวน อย่าคว่ำควง โศก สร้อยนัย ฤไทย ครั้นเสร็จสั่ง
ยอก มิ่งทุกสิ่ง สรรพ์ ก็ฉายผืน มายัง ทำชลาลัย ลงเรือเว้ง วิบ ร้อน จร
กลัดไถ ล่องลงไป เจตนาว่าทำคุณนาง เข้าประทุทวิ สุนทร สท่อนจิตร ใต้
ทวนลิต ทวง สวาทิไม่ ขาดหมาง เกินเข้าในราชสถาน พระสถานกลาง กุศลล้าง
โคณจนแห่แลวิไลย ใส่โลดดมวกแกง ตีศรีสอาด เดียรตาย องค์ ทิว ปลิวไสว
พระบั้ง ทั้ง ประทับ กับ เกยไชย จะคอยใส่ รามสาร พาน สุวรรณ

๑ ท่าน พระยามนตรีสุวิกรม เป็นเอก องค วรราชบุคค สุต ขอน อูปคต ที่
สอง รองถักนี้ เจ้าหมื่น สรรพเพชภักดีผู้ปรีชา อื่น ทูตถวัน ทั้หม่นหมอกแล้ว

๑ ๑ ๑

นอกจากนี้หมอบริคเลได้พิมพ์หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า จ.ศ. 1225 (พ.ศ. 2406) หนังสือสามก๊ก (พ.ศ. 2408) การพิมพ์หนังสือสามก๊กเป็นเรื่องใหญ่ หมอบริคเลต้องบอกหาผู้จองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2407 มีผู้จองล่วงหน้าคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจอง 60 ชุด กรมหลวงวงษาธิราชสนิท จอง 100 ชุด สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ 1 ชุด คนอื่น ๆ จองบวกบ้างน้อยบ้างอีกประมาณ 30 คน จึงได้พิมพ์⁵⁶ และหนังสือประดุมกนกแจกสุกอักษร (พ.ศ. 2403) เรื่องราวประเทศฝรั่งเศส (พ.ศ. 2404) หักพูดคำอังกฤษ หนังสือจินตคามณี เป็นต้น แต่การพิมพ์หนังสือได้ช้ามาก ปีหนึ่งจะพิมพ์หนังสือออกจำหน่ายเพียงเล่มหรือสองเล่มเท่านั้น ตัวหมอบริคเลเองก็เป็นนักเขียน นักแปล ได้เขียนหนังสือออกจำหน่ายก็หลายเล่ม⁵⁷

นอกจากหนังสือเรื่องเป็นเล่มดังกล่าว หมอบริคเลได้ออกหนังสือพิมพ์อีก 2 ฉบับ คือบางกอกคาเลนดาร์ (Bangkok Calendar) และสยามวิกิตมอนิเตอร์ (Siam Weekly Monitor)

หนังสือพิมพ์บางกอกคาเลนดาร์เป็นหนังสือพิมพ์รายปี ฉบับแรกออกเมื่อ ค.ศ. 1859 (พ.ศ. 2402) ส่วนฉบับสุดท้ายออกเมื่อ ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416) รวมเวลา 14 ปี ในหนังสือพิมพ์บางกอกคาเลนดาร์มีคำแจ้งความเกี่ยวกับโรงพิมพ์ของหมอบริคเลว่า "สำนักพิมพ์ของสมาคมนักบวชอเมริกัน ตั้งอยู่ใกล้วังกรมหลวงวงศาธิราชที่ปากคลองบางหลวง การพิมพ์รวดเร็ว เรียบร้อย ราคาขอมเยาที่สุด ทั้งรับจัดทำปกหนังสือและจำหน่ายแบบเรียน ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คำรากฎหมายไทย ไวยากรณ์ไทย รวมทั้งแบบฟอร์มต่าง ๆ ผู้ดำเนินงานสำนักพิมพ์ขอเรียนให้ท่านทั้งหลายทราบว่รายไค้ทั้งหลายทั้งปวงของสำนักงานนี้"

⁵⁶ ชุนวิจิตรมาตรา, สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย-อเมริกัน, หน้า 46.

⁵⁷ กำจร สติรกุล, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย," อนุสรณ์งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 1, หน้า 61.

จะนำมาใช้เลี้ยงครอบครัวและกิจการในศาสนา เพราะบักนี้ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากต่างประเทศแต่อย่างใด จึงขอท่านทั้งหลายช่วยให้ความอุปการะรับเป็นสมาชิกและอุดหนุนการทำงานของสำนักพิมพ์ผืนควาย ฯลฯ"

เรื่องที่อยู่ในหนังสือบางกอกคาเลนดาร์เป็นเรื่องราวสารการบ้านเมืองทั้งของไทยและต่างประเทศ ชาวสังคมในกรุงเทพ ชาวเศรษฐกิจและการค้า ชาวเกี่ยวกับชาวยุโรปและอเมริกันที่เข้ามาพำนักในกรุงเทพ ความรู้ในเรื่องพงศาวดารไทย บันทึกชาวสังคมและเหตุการณ์สำคัญประจำ ค.ศ. 1862 ไว้โดยละเอียด ตลอดจนข่าวมรดกกรรม นับว่าหนังสือบางกอกคาเลนดาร์บันทึกเรื่องราวที่เป็นความรู้ที่จะใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในปัจจุบันนี้อย่างยากที่จะหาได้จากที่อื่น

สำหรับหนังสือ Siam Weekly Monitor นั้น ดำเนินการโดย S.d' Encourt แห่งมอริคเคเป็นเจ้าของ หนังสือนี้ออกเป็นรายสัปดาห์ ออกมาได้ปีเดียวกันเล็ก คือเริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2409 และเลิกเมื่อปี 2411⁵⁸

นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์ที่ออกมาในเวลาใกล้เคียงกันอีก 3 ฉบับ คือ สยามไทม์ วีกลี่ (Siam Times Weekly) หมอจันคเคเป็นเจ้าของ ออกเป็นรายสัปดาห์เมื่อ พ.ศ. 2407 แต่ออกมาได้เพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้นแล้วก็เลิกในปี พ.ศ. 2407 นั้นเอง อีกฉบับหนึ่งคือ บางกอกเพรส (Bangkok Press) ไม่ทราบนามเจ้าของ ออกเป็นรายสัปดาห์เช่นเดียวกัน และออกมาเพียงระยะเวลาอันสั้นเท่านั้นคือ ออกใน พ.ศ. 2407 และเลิกใน พ.ศ. 2407 เช่นเดียวกัน ฉบับสุดท้ายคือ บางกอกซัมมารี (Bangkok Summary) ออกเป็นรายสัปดาห์ ออกมาได้เพียงปีเดียวกันเล็ก คือปี พ.ศ. 2411⁵⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁸ราชบัณฑิตยสภา, รายงานหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยาม (พระนคร, 2474) (พิมพ์ในงานทำบุญหน้าพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์โสทร ครบ 7 วัน วันที่ 19 พฤศจิกายน 2475), หน้า 1.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

หนังสือที่พิมพ์ออกมาเมื่อแยกประเภทแล้วได้แก่ ศาสนา กฎหมาย วรรณคดี
ประวัติศาสตร์ หนังสือแบบเรียน และวารสารหนังสือพิมพ์

จำนวนหนังสือที่พิมพ์ออกจำหน่ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นี้มีจำนวนเพียง 200 ถึง 300 เล่มเท่านั้น แม้หนังสือพิมพ์บางกอกริคอร์ดเตอร์ของหมอบรัดเลย์
รุ่นที่ 2 ก็พิมพ์เพียง 200 เล่ม⁶⁰

โรงพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเพียงไม่กี่แห่ง นอกจาก
โรงพิมพ์หลวงแล้วก็มีโรงพิมพ์ของมิชชันนารีแอสโซซิเอชัน (Missionary Association)
สำหรับโรงพิมพ์หลวงนอกจากจะตีพิมพ์หนังสือราชการกิจจานุเบกษาแล้ว ยังได้ตีพิมพ์หนังสือราชการ
ต่าง ๆ และได้ตีพิมพ์หนังสือสำคัญอีกเล่มหนึ่ง คือหนังสือแสดงกิจจานุกิจของพระยาทิพากรวงศ์
หนังสือเล่มนี้มีความสำคัญทั้งในค่านความรู้และในค่านการพิมพ์หนังสือ เพราะเหตุว่าหนังสือ
กิจจานุกิจฉบับแรกที่ตีพิมพ์เป็นฉบับที่เรียกกันว่า "ฉบับพิมพ์หิน" คือเขียนตัวอักษรแบบอาลักษณ์
แล้วจึงนำไปทำแม่พิมพ์จึงถูกถ่ายเขียนด้วยหมึกมาก หนังสือเล่มนี้มี 390 หน้า ตีพิมพ์ครั้งแรก
สำเร็จเมื่อวันพฤหัสบดี แรม 10 ค่ำ เดือน 12 ปีเถาะ นักษัตร ศักราช 1229 ซึ่งตรงกับ
วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2410 ปลายรัชกาลที่ 4 ท้ายเล่มหนังสือนี้ได้อธิบายไว้ว่า

หนังสือเรื่องนี้ คิดเป็นทกลเล่มสมุดไทย รวมลงในสมุดฝรั่งเป็น
เล่มหนึ่ง จะขอขายเป็นราคาเงิน 4 มีไซจะหากำไรเป็นผล
เป็นประโยชน์ทางศาสนา ในหนังสือเรื่องนี้หาผู้มีโต แผลพอเงินทุน
คากระควาย แลคาคเรองมีคาคเรองยาแลคาจางญุท่าเท่านั้น
พอจะโคทำต่อ ๆ ไปอีก ก็ที่ราคาแพงกว่าพิมพ์หมอบรัดเลย์นั้น ก็
เพราะพิมพ์หมอบรัดเลย์เป็นพิมพ์ที่บุกทำโตเร็ว พิมพ์นี้เป็นพิมพ์เขียน
ที่โครานัก คาจางแฉแฉงคญจึงโคมากขึ้นไป ถ้าจะคึกโคโหละเอียค
จริง ๆ เล่มละ 4 ก็อยู่ในชาคทูนสักบาทหนึ่ง แต้ปรารุคณา
จะโคหนังสือนี้กวางขุวางออกโคจิงสุทูนชาคทูนโค ถาทานญุโค
จะโคประสงคหนังสือแฉฉานแล้ว ก็จิงโคขอเอาที่คาสลาเวรกรมทอนัน
เทอญ

⁶⁰ ก่ำกร สติกรุล, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย,"
บรรณาธิกษ 2505, หน้า 58.

โดยจากหนังสือแสดงกิจจานุกิจย์ ที่ท่านผู้โลก
 หนังสือนี้ เหนือทุกสิ่งประการใด ขอให้ช่วยกัน
 ให้ออกของทวย แก่ภคสมการน่กับบุญญาเกิด ถ้า
 เกิดสีกตมหนังสือนี้แล้ว ออการรักตามให้แล้ว

โดยศิลาการ ก็ให้ทำการเรียบเป็นตราสารที่กรมการ
 กง ๆ ทั่วทุกที่โดยละเอียด

• ที่ราชการมา รวมกัน แก่ราชการมา รวมกัน
 กิ่งไม้ม แก่ราชการมา ๑๒ โคน กิ่งไม้มี ๑๒
 คม โคนหนึ่ง ๑๐ โคน กิ่งไม้หนึ่ง รวมกัน
 หนึ่ง เป็น ๑๐ โคน หนึ่งเป็น ๕ โคน หนึ่ง
 ขึ้นที่เพนดี่ เพนดี่หนึ่งหกปกน ปกนหนึ่ง
 ขึ้นอกน หนึ่งมีปกนไทย กิ่งราชการมาพวกที่
 เกล็ดที่ภาพด เกล็ดเขาเทพารสร้อย ที่ขาย
 กิ่งรูปไม้จริงด้วย ราชการนั้นก็มีสิ่งหนึ่ง ๆ
 เขาเขาพวก นี้ยากว่าสักกับ ทดดูเป็นครั้งเป็นครั้ง

ภาพที่ 6 หนังสือแสดงกิจจานุกิจย์ฉบับพิมพ์ขึ้น

หนังสือแสดงกิจจานุกิจนี้ เป็นเรื่องความรู้รอบตัวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เบื้องต้น ตลอดจนศาสนา เช่น เรื่องการกำหนดณัวัน เดือน ปี ดินฟ้าอากาศ ปราภฏการธรรมชาติ เช่นฟ้าผ่า สุริยุปราคา และเรื่องศาสนา เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ เป็นต้น ความรู้เช่นที่กล่าวในหนังสือนี้เป็นของใหม่สำหรับสมัยนั้น เพราะคนไทยยังไม่ได้ศึกษาเรื่องวิทยาศาสตร์แพร่หลายอย่างในปัจจุบัน ท่านผู้แต่งได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ว่าด้วยมีฟ้าผ่า อยู่ในอากาศเป็นเหตุให้เกิดฟ้าแลบ ฟ้าผ่า มาชี้แจงให้ผู้ที่เข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องนางเมขลา ลอแก้วแลวรามสูรขว้างขวาน ได้เข้าใจเรื่องที่ถูกตอง ข้อความที่น่ามาชี้แจงล้วนน่าอ่าน และมีอุทาหรณ์เปรียบเทียบชักนำให้เข้าใจได้ง่าย นับว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญมากเล่มหนึ่ง

การพิมพ์หนังสือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นจากพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่ทรงเห็นคุณประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือ จะเห็นได้ว่าทรงใช้ประโยชน์ของการพิมพ์เพื่อเป็นสื่อกลางในการที่จะทรงพูดหรือให้ข่าวกับราษฎรของพระองค์ เพื่อว่าประชาชนจะได้ทราบถึงพระกรณียกิจและรัฐประศาสน์นโยบายของพระองค์อย่างถูกต้อง นอกจากนั้นยังทรงใช้การพิมพ์เพื่อทรงพูด และโต้เถียงกับฝรั่งโดยได้ทรงส่งชาวไปลงพิมพ์หนังสือพิมพ์สองกองเสมอ ๆ ทำให้ชาวต่างประเทศเข้าใจประเทศไทยดีขึ้น เมื่อประชาชนมากขึ้นการติดต่อสื่อสารระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับประชาชนย่อมมีความสำคัญมาก การพิมพ์หนังสือบอกข่าวหรือตัวบทกฎหมายนับว่าช่วยเป็นสื่อกลางที่สำคัญที่ทำให้ประชาชนได้รู้เห็นและเข้าใจวิธีการปกครองประเทศของพระองค์และเห็นความก้าวหน้าของบ้านเมืองได้อย่างดี

ลักษณะหนังสือและตัวพิมพ์

หนังสือที่พิมพ์ในรัชกาลนั้นนอกจากพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์หินแล้ว ก็มีพิมพ์ด้วยตัวก็บุก ตัวพิมพ์หนังสือสมัยนี้ยังไม่ปรากฏมีตัวหนา ตัวพิมพ์ในสมัยแรกจะเป็นตัวเขียนและถ่ายทำเป็นแม่ขลอคยังไม่ได้หลดเป็นตัวพิมพ์ เช่นหนังสือ A Grammar of the Thai ซึ่งเขียนโดย กัปตัน เจมส์ โลว์ พิมพ์ที่ Baptist Mission Press เมืองกัลกัตตา เมื่อปี 1828 (พ.ศ. 2371) ลักษณะตัวพิมพ์แต่ละตัวจะไม่เหมือนกันทีเดียว ต่อมาจึงได้พิมพ์โดยใช้ตัวพิมพ์ตัวหนังสือจึงคงที่ไม่ว่าตัวใด แต่ยังมีเอนข้างหนา ข้างหลัง ยังไม่สู้เป็นระเบียบนัก ขนาดของ

No. V.

Extracts from poetical Works.

๑. จงอย่า ๑. เจเนียงสองสัวมัลโกม อีโดยจักเพียงเจเจื่องนลรบมิยอม พิศ
เนิบเนิบ จชระเวหข่มนาจ ทั่วพวงงมพิศอโลโลม พิศกักเพียงชู้จนเนอเกินกรีก ที่ห
ระ ๑. งามนั้ญได้... พิศดูดีที่งามด้วยขู้นมาจ

๑. พุฒ เต็ม ๑. ใญ่เยย ๓ แก้ว แล้ว ก็ชวนพิไรตมนี้ปรักดิ์ศรี งามเรือนงาม
มกแอกอณ งามบุษบักช่อมันขัน ล้อลวย งามเส่รกาบเกิดเพชรมนกับ งามกรจิ่งแกรบ
กับช่อทอง งามบุษข่มงามเอามพลล งามช่อวิหขอจขลล งามเห็นมไกรศรีอจจาก
เรศ งามโกลนภักศเส่อจลล งามพรอ่คกรจิ่งอจกรบ ทอ๑

๑. งาม ๑. ทำมัยนั้ญรักโรด ทำโรดเส่อแลงเท้านั้น เส่จจากเกยชู้วัน ใญ่อัยโร
แก้อาส • น้าทองเจมเส่อจจา ก็มันชั้วันนยา คอชชไปอัยเม็องพามจจาสำกนใจ
• น้าอ่าม้านังแกอ เจมนะเนดยทวโรไชย ส่องนาจอนมปรุโร สักกนใจโรนยา • คอช
ลจกโรเจม พุฒสุวีมาดา แอเทยบจากทำมา นานหนักหนาไช้ภักดิ์ ๑ ๑

๑. งาม สันตา ๑. บัดนั้นอวีเชยน ๑. งามกายพริ่นอิจจาเนอมนั้ญ แอจกักรเทวณ?
ดโรจนา ๑. รอมแองแองกรจางเนนหนักหนา รนจิตจอัยเรธา แอจกักรเทวณนี้ภักดิ์ ๑ จื่อ
อินท์จกักรเทวณนี้ งามนุญโยโรจนนักกัจ ลากนารังเกิดลัศจรวบ ๑ ๑

ภาพที่ 8 ตัวพิมพ์ไทยอันแรกที่หล่อออกมาจากหนังสือ A Grammar of the Thai.

ตัวพิมพ์สูงประมาณ 20 พอยท์เศษ จะเห็นได้ว่าใกล้เคียงกับตัวหนังสือในหนังสืออ่านเล่นหรือหนังสือพิมพ์ในปัจจุบัน ตัวพิมพ์ที่หมอบรัดเลใช้มีขนาด 32 พอยท์ ตัวหนังสือทั้งเล่มไม่มีตัวใหญ่พิเศษที่จะใช้เป็นหัวเรื่อง หัวเรื่องและเนื้อเรื่องใช้ตัวพิมพ์เท่ากันหมด แต่ตัวพิมพ์หนังสือ - ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4 ตัวพิมพ์สวยงามกว่าตัวพิมพ์ของหมอบรัดเล ตัวพิมพ์ทรงเป็นระเบียบ ต่อมาหนังสือเริ่มมีตัวพิมพ์ขนาดใหญ่และเล็กอยู่ในเล่มเดียวกัน เช่นตัวหนังสือจะพิมพ์ตัวใหญ่ ซึ่งอยู่แ่งเป็นอีกขนาดหนึ่ง และยังมีตัวเล็กลงมาอีก ตัวพิมพ์เริ่มมีส่วนโค้ง ในสมัยนี้เริ่มมีตัวธรรมดาแล้ว เส้นที่ออกมาสม่ำเสมอกว่าเดิม รูปหนังสือชัดเจนขึ้น รูปร่างสวยงามกว่าเดิมมาก⁶¹

ลักษณะของหนังสือโดยทั่วไป ยังไม่มีหน้าปกใน เริ่มเรื่องเมื่อถัดจากไปปกแล้วเสมอ แต่ในปลายรัชกาลที่ 3 โรงพิมพ์หมอบรัดเลเริ่มใช้หน้าปกในบ้างแล้ว

จำนวนหนังสือที่พิมพ์มีไม่มากมีจำนวนเพียง 200-300 เล่ม เพราะจำนวนคนอ่านหนังสือยังน้อย คนอ่านส่วนใหญ่เป็นเจ้านายขุนนางผู้มีอันจะกิน ก่อนพิมพ์หนังสือมักจะต้องเสาะหาผู้สั่งจองก่อน เช่นหนังสือสามก๊กที่หมอบรัดเลพิมพ์ เพราะเป็นหนังสือเล่มใหญ่ถ้าพิมพ์ออกมาแล้วไม่มีคนซื้อจะต้องขาดทุน

การเขียนเข้าเล่ม การทำปก ทำด้วยความปราณีตพิถีพิถันมากเนื่องจากพิมพ์จำนวนน้อยนั่นเอง หนังสือปกแข็งส่วนมากปกจะเดินทอง ที่สันมีรอยนูนขึ้นมา ตัวอักษร ชื่อเรื่องเดินทองสวยงามมาก

สำหรับการพิมพ์หนังสือของพวกมิชชันนารีนี้มีจุดประสงค์สำคัญเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา ก่อน และต่อมามีจุดประสงค์เพื่อเป็นกระบอกเสียงให้แก่ประเทศของตน เช่น หนังสือบางกอกรีคอร์เคอร์มีบทความเรื่อง เมืองอยู่ในทิศเสกคซึ่งสวนแก่ดาวสรร เสริฐประเทศอเมริกาว่าที่หวังดี และต่อมามีจุดประสงค์เพื่อการค้าขาย จึงเกิดการซื้อกรรมสิทธิ์หนังสือและพิมพ์หนังสือขาย ตลอดจนหาหนังสือที่เป็นที่นิยมของประชาชนอันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจักร ๆ วงศ์ ๆ มาตีพิมพ์จำหน่าย ซึ่งล้วนทำกำไรให้มากเสมอ

⁶¹ กำนัน สติรกุล, ตัวหนังสือและตัวพิมพ์, หน้า 64.

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2435)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นคุณค่าของการพิมพ์หนังสือมากขึ้น เพราะพระองค์ทรงตระหนักดีว่าการพิมพ์จะช่วยให้การศึกษาแก่ประชาชนได้เป็นจำนวนมาก พระองค์จึงทรงสนับสนุนกิจการพิมพ์อย่างกว้างขวาง และทรงให้เสรีภาพในการพิมพ์หนังสือ อย่างเต็มที่ใครจะขัดตั้งโรงพิมพ์ทรงอนุญาต ทำให้อุตสาหกรรมการพิมพ์ของไทยวิวัฒนาการ ขึ้นอย่างรวดเร็ว โรงพิมพ์สมัยนี้จึงมีทั้งของชาวไทย ชาวจีน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ประชาชน คนไทยเริ่มสนใจในข่าวสารบ้านเมืองใครศึกษาหาความรู้ หนังสือพิมพ์ในสมัยนี้จึงมีจำนวนมาก กว่าสมัยรัชกาลก่อน ชาวไทยและชาวต่างประเทศพากันออกหนังสือพิมพ์มากยิ่งขึ้น มีคนไทย ออกหนังสือพิมพ์ภาษาไทยแข่งกับชาวต่างประเทศ ผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ภาษาไทยนี้เป็นพระ-บรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ นายความ และบุคคลธรรมดา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักหนังสือพิมพ์ด้วย พระองค์ทรงเห็นประโยชน์ของหนังสือพิมพ์ที่จะ ช่วยให้ราษฎรได้ทราบนโยบายการปกครองประเทศของพระองค์ และเพื่อที่พระองค์จะได้ บอกข่าวให้แก่ประชาชน จึงทรงคิดจะออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากทรงเห็นว่าหนังสือราชกิจจานุเบกษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่ม ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2401 นั้นเป็นของที่มีคุณค่าประโยชน์ต่อประเทศชาติ เมื่อหนังสือราชกิจจา-นุเบกษาคงเลิกไปในปี พ.ศ. 2402 หลังจากที้ออกมาได้เพียงปีเดียวเพราะเหตุว่าพระบาท-สมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชภาระมากขึ้น โปรดให้พิมพ์เพียงหมายประกาศอย่าง เดียว ทำเป็นใบปลิวแจกไปตามกระทรวงทบวงกรมและปิดไว้ตามที่ชุมนุมชนเท่านั้น จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาขึ้นใหม่อีกเมื่อเดือน 7 ขึ้น 2 กั-ปี่จอ จศก พ.ศ. 1236 ซึ่งตรงกับวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 ดังมีกระแสพระบรม-ราชโองการดังนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ทรเทพยมหา-มงกุฎ บรมนริศนราชรวีวงษ จุฑมทงษบริพัต วรชคิยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกษ บรมมหารมมิกมหาราชา ชिरาช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามทรงพระ-ราชดำริในการที่จะทำนุบำรุงแผ่นดินให้เรียบร้อยสำเร็จประโยชน์

หัวถึงแน่นอนให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระราชดำริว่า หนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่ง
 เป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงเป็นธรรมเนียมไว้อีกแล้วแต่
 กอนั้น ทรงเห็นว่า เป็นของที่มีคุณเป็นประโยชน์ในแผ่นดินสยาม
 ไม่ควรที่จะละทิ้งให้เสื่อมสูญพระราชประเพณี จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ สั่งให้พระยาศรีสุนทรโวหาร อดีตรัฐมนตรี
 พุฒินันท์ หลวงสารประเสริฐ เรียบเรียงเหตุในราชการ
 ต่าง ๆ ถวายพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นนักษัตรสาสน์โสภณ
 ลงพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้ต่อไป โดยพระราชประสงค์
 จะให้สืบธรรมเนียมการพระราชประเพณีของพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ชาว
 ราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และราษฎรทั้งปวงที่มีความประสงค์จะ
 ทราบเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศสยามนี้ แลประกาศอื่น ๆ
 อื่นๆ การที่พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้จะไม่แจกเหมือน
 เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้ง
 นั้นเจ้าพนักงานผู้พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาแลก็จำแนกแจก
 จ่ายให้ปันแก่ผู้ต้องประสงค์คนละฉบับบ้าง สองฉบับบ้าง สาม
 ฉบับบ้าง บางทีผู้มีอำนาจมาขอคนละเก้าฉบับบ้าง สิบฉบับบ้าง
 อยู่มากมายเพียงฉบับ หากฉบับบาง เจ้าพนักงานก็ยอมให้ไป
 ผู้ที่ใครรับหนังสือราชกิจจานุเบกษาไปนั้นบางที่อ่านครั้งหนึ่งถึง
 เสียบาง บางทีเก็บไว้ แต่ไม่ดูหรือทิ้งให้ถูกซากไปเสียบาง
 เพราะเห็นว่าหนังสือนั้นเป็นของไร้ค่าโดยง่าย แต่คราวนี้ซึ่งเจ้า
 พนักงานจะลงพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาต่อไปเป็นครั้งที่
 สองในแผ่นดินปัตยุบันนี้จะไม่ออกเคลื่อนละครั้ง ซ้ำคำหนึ่ง
 แรมคำหนึ่ง ซ้ำนเก้าคำ แรมเก้าคำ ทุกคำก็ดูไป รวมหนังสือ
 ปีหนึ่งเป็นสี่สิบแปดฉบับ แต่จะขอเก็บเงินแก่ผู้ใดรับหนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษาปีหนึ่งเป็นเงินคนละแปดบาท เงินซึ่งใคร
 เก็บมานั้นจะเอามาใช้จ่ายซื้อกระดาษและของอื่น ๆ ซึ่งจะ
 ใช้สอยในการตีพิมพ์ ก็ที่เรียกกระดาษแปดบาทนั้นก็ยังไม่พอ
 ใช้สอยในการตีพิมพ์ แต่จะกันผู้ที่มาขอไม่ให้ราคา และจะให้
 เป็นประโยชน์ใหญ่ในภายหน้านั้นควมขาราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
 แลราษฎรทั้งปวงที่มีปัญญาแสวงหาความชอบแลความฉลาด
 แลความรู้ในราชการแผ่นดินควรจะออกเงินปีละแปดบาท
 รับซื้อหนังสือราชกิจจานุเบกษาไว้อ่านตรวจการต่าง ๆ

เหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสยามบ้าง ในต่างประเทศบ้าง ก็จะได้ทราบความชัดในเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งใกล้ทั้งไกลโดยประสงค
 ผู้ที่ได้รับหนังสือราชกิจจานุเบกษาไปแล้วจงถนอมรักษาไว้ เข้ม
 ใตเป็นเล่มสมุดเหมือนอย่างสมุดจีน สมุดฝรั่ง เวลาเมื่อประสงค์
 จะทราบเหตุการณ์หรือราชกิจสิ่งใดที่มีอยู่ในหนังสือราชกิจจานุ-
 เบกษาก็จะโคตรจกดูให้ทราบชัดในราชกิจและเหตุการณ์นั้นโดย
 ง่าย ถ้าผู้ใดประสงค์จะซื้อหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ขอเชิญ
 มาที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง ลงชื่อและบอกบานไว้
 เป็นที่สังเกต ถ้าประสงค์จะให้ส่งไปถึงบ้านต้องเสียเงินอีกถึง
 คำสั่ง รวมเป็นสองคำสั่งถึง⁶²

หนังสือราชกิจจานุเบกษาที่ออกใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 นี้ไม่ได้แจกให้เปล่า แต่พิมพ์ออกจำหน่ายโดยมีพระราชประสงค์จะให้ผู้ที่ซื้อหนังสือราชกิจจา-
 นุเบกษานี้ไปได้รู้คุณค่าของหนังสือจะได้เก็บรักษาไว้เมื่ออ่านจบแล้ว จะได้ไม่ทิ้งขว้างเหมือน
 กับการได้มาเปล่า ๆ ราคาจำหน่ายปีละ 8 บาท (สองคำสั่ง) มี 48 ฉบับ คือออกเป็นวัน
 สัปดาห์ เดือนละ 4 ครั้ง ครึ่งปี 24 ฉบับ ขายราคา 5 บาท สามเดือน 12 ฉบับ ราคา
 สามบาท 1 ใบจนถึง 3 ใบราคาใบละสี่ถึงเพื่อ ถ้าให้ไปส่งตามบ้านคิดค่าส่งครั้งนี้ หนึ่งปี
 2 บาท (ถึงคำสั่ง) ครึ่งปี หกสลึง สามเดือน 1 บาท หมายความว่า ถ้าให้จัดส่งไปให้คิด
 ราคา 1 ปี 10 บาท ครึ่งปี 6.50 บาท และสามเดือน 4 บาท

หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้ออกทุกวันอาทิตย์เป็นประจำ แต่ออกมาได้เพียง 5 ปี
 ก็ต้องหยุดลงอีกเมื่อปี พ.ศ. 2422 ต่อมาในปี พ.ศ. 2432 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ออกหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาอีกเมื่อวันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 108 เป็นเล่มที่ 6
 ครั้งมีแจ้งความเรื่องออกราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 6 ไว้ดังนี้

หนังสือราชกิจจานุเบกษานี้แต่ก่อนเคยได้ออกทุกวันอาทิตย์ตลอดมา
 จนปีกุน นพศก จุลศักราช 1249 บวการใหม่เขาทำการจึง -
 เปลี่ยนให้ออกในวันพระ เพราะเห็นว่าในวันวางมีเวลาที่ผู้รับ

62 "ประกาศที่ 1," ราชกิจจานุเบกษา, 1 (จ.ศ. 1236), 1-2.

จะอ่านใ้ส่จะควากฎี ครั้นมีค่นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ประกาศให้ใ้ช้วันซึ่งนับตามสุริยคติกาลเป็นทีสมควรซึ่งจะกดับ
ออกในวันอาทิตย์ตามเดิม เพราะวันอาทิตย์นั้นเป็นวันที่ 1
ของวันทั้ง 7 ทอไปนี้จะไ้ทอออกเสมอไปในวันอาทิตย์⁶³

หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งที้ออกในรัชกาลนี้คือ หนังสือวชิรญาณ หนังสือนี้เป็นหนังสือ
พิมพ์ฉบับสำคัญมากในยุคแรก ๆ ของกิจการห้องสมุด เพราะเป็นหนังสือทีมีค่ามากทั้งในค่าน
ประวัติศาสตร์และวรรณคดี หนังสือวชิรญาณฉบับแรกออกเมื่อวันศุกร์ เดือน 5 แรม 1 ค่ำ
ปีวอก ยังเป็นเบญจศก (พ.ศ. 2427) และไ้แจกในวันเปิดหอพระสมุดวชิรญาณนั่นเอง⁶⁴

วัตถุประสงค์ของการออกหนังสือวชิรญาณก็เพื่อจะเผยแพร่กิจการและความรู้ต่าง ๆ
แก่บรรดาสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งประกอบด้วยสมาชิกและวิสามันท์สมาชิก วิสามันท์
สมาชิกไ้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช พระราชาคณะผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้มีเกียรติและมี
ความรู้ไ้รับเชิญเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ ส่วนสมาชิกสามัญไ้แก่บุคคลทั่วไป กำหนดเป็น 3
พวกคือ ภาคีสมาชิก ผู้ที่เสียเงินบำรุงหอพระสมุดปีหนึ่ง อย่างค่า 20 บาท สมาชิกพวกนี้
ไ้รับประโยชน์จากหอพระสมุดทุกอย่างทั้งในการออกเสียง ปรึกษาหารือกิจการ ตลอดจน
การเลือกสมาชิก

หนังสือวชิรญาณที้ออกเป็นฉบับแรกนั้น กรรมการช่วยกันหาเรื่องทีมีสาระประโยชน์
ทั้งเก่าและใหม่ส่งลงพิมพ์แจกแก่สมาชิกเดือนละสองครั้ง คือในวันขึ้นค่ำหนึ่ง และแรมค่ำหนึ่ง
ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวง⁶⁵

กำหนดออกหนังสือวชิรญาณนั้นไ้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย คือปีแรกออกเดือนละ
สองครั้ง ต่อมาอีกครั้งปีเมื่อสมเด็จพระยาเทวะวงศวโรปกวโรภการไ้ทรงรับเลือกเป็นสภา-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶³ "แจ้งความ," ราชกิจจานุเบกษา, 6 (รศ. 108), 1.

⁶⁴ "ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ," วชิรญาณ, (ตอนที่ 1, พระนคร: โรงพิมพ์
อารัมภাত্রี, ร.ศ. 113), หน้า 131.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นายกรรมการชุดที่ 4 ได้แก้ไขการออกหนังสือพิมพ์วิญญานออกเป็น 5 อย่าง คือ

1. หนังสือวิญญานวิเศษ เป็นหนังสือมอกขาว ออกวันอาทิตย์ครั้งหนึ่ง และวันพฤหัสบดีครั้งหนึ่ง หรือรายสามวัน หนังสือนี้กรรมการช่วยกันเรียบเรียงมอกขาวรายการที่เป็นไปทุกวัน แจกแก่สมาชิกโดยไม่ต้องเสียเงิน

2. หนังสือวิญญานรายเดือน หนังสือนี้คือหนังสือวิญญานที่เคยออกอยู่เดือนละสองเล่ม แต่ครั้งนี้ได้เปลี่ยนมาออกเดือนละเล่มแทน

3. หนังสือวิญญานปัญหา คือหนังสือตอบปัญหาที่สมาชิกถามความรู้และคำอธิบายนั้นบรรดาสมาชิกเป็นผู้ตอบแก่ หนังสือนี้พิมพ์แจกเป็นครั้งคราว ออกไม่มีกำหนดสุดแต่จะมีปัญหาเกิดขึ้น คือถ้ามีปัญหามาว่าเมื่อไรก็จะออกเมื่อนั้น⁶⁶

หนังสือพิมพ์วิญญานทั้งสามอย่างนี้ วิญญานวิเศษออกอยู่ได้เพียง 4 เดือน คือออกมาถึงวันพุธ เดือนธันวาคม ขึ้น 9 ค่ำ ก็ต้องหยุดเพราะกระดาษใบโรงพิมพ์ดวงที่ไซพิมพ์หนังสือนี้ไม่มีพอ และกรรมการก็พิจารณาว่าไม่สามารถจะรับภาระเรียบเรียงข่าวคราวต่อไปได้ ส่วนวิญญานปัญหานั้น ต่อมาไม่มีปัญหาส่งมาถามหนังสือจึงออกไปโดยปริยาย คงออกอยู่แต่หนังสือวิญญานรายเดือน

ต่อมา พ.ศ. 2428 กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้รับเลือกเป็นเสนาบดีกรมสัมปทิกสภาสารบัญที่ 5 ได้แก้ไขออกหนังสือพิมพ์วิญญาน โดยได้รวมวิญญานปัญหาและหนังสือวิญญานเข้าเป็นหนังสือเล่มเดียวกันเรียกว่า วิญญานวิเศษ ออกเป็นรายสัปดาห์ กำหนดออกในวันพระ และคงออกหนังสือพิมพ์วิญญานรายเดือนตามเดิม⁶⁷

⁶⁶ "ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ," วชิรญาณ, (ตอนที่ 3, พระนคร: โรงพิมพ์อารยันราตรี, ร.ศ. 113), หน้า 228.

⁶⁷ "ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ," วชิรญาณ, (ตอนที่ 4, พระนคร: โรงพิมพ์อารยันราตรี, ร.ศ. 113), หน้า 333.

การเขียนเรื่องมาลงพิมพ์นั้น เกณฑ์กรรมการเป็นนายเวร เวรละ ๑ คน แล้วจับฉลากแบ่งสมาชิกเป็น ๑๐ หมู่ นายเวรดูแลขอรองสมาชิกในเวรของตนให้ช่วยกันหาหนังสือเรื่องเก่าใหม่ตามแต่จะหาได้ส่งมาให้ลง วิธีนี้มีความมีประโยชน์แก่วงการประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยมาก เพราะได้หนังสือเรื่องเก่าใหม่เข้าหอพระสมุดวชิรญาณมากมาย แต่ต่อมาก็เลิกเกณฑ์เพราะเป็นภาระหนักแก่สมาชิกซึ่งต่างก็มีงานประจำในหน้าที่อยู่มากแล้ว ฉะนั้นจึงได้เปลี่ยนวิธีเป็นชักชวนผู้มีความสามารถให้ช่วยกันแต่งแล้วให้เงินค่าเรื่องเป็นการตอบแทนแบบเดียวกับหนังสือพิมพ์ในปัจจุบัน อัตราค่าเรื่องที่ปรากฏในหนังสือวชิรญาณแจ้งไว้ว่า ถ้าเขียน ๑๐ บรรทัด จะให้ค่าเรื่องเป็นเงิน ๒ บาท ๑๐ บรรทัดให้ ๑ บาท และลดหลั่นลงมาตามลำดับ แต่การออกวารสารรายสัปดาห์เช่นนี้ทำให้ต้องเลิกหนังสือพิมพ์วชิรญาณรายเดือนเพราะงานมากทำไม่ทัน และกรรมการก็มีภาระยุ่งอีกทั้งมีทุนไม่พอด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๑ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงได้รับเลือกเป็นสภานายก และโดยที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรับบัญชาการแทน และในปีนี้ก็ทรงออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณก็เปลี่ยนไปอีก คือแทนที่จะขอให้กรรมการแต่งเรื่องต่าง ๆ ลงมาส่ง คราวนี้เปลี่ยนเป็นให้คณะกรรมการประชุมกันกะเรื่องที่จะต้องการแล้วพิจารณาเห็นว่า สมาชิกหรือกรรมการผู้ใดสามารถหรืออดนักในแนวนั้นก็ให้เขียนมาลงพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำปฏิบัติก่อน คือได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนให้ลงพิมพ์ ด้วยเหตุนี้ต่อมาจึงมีสมาชิกรับแต่งหนังสือกันมาก ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ และ พ.ศ. ๒๔๓๒ ปรากฏว่ามีเรื่องที่เขียนขึ้นใหม่ ๆ ลงตีพิมพ์เป็นส่วนมาก เช่น เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน เรื่องดอกไม้เพลิง เรื่องวิทยานุกาต เรื่องตำแหน่งพระราชอาคันตุกะ เป็นต้น

สืบเนื่องจากการแต่งหนังสือตามความถนัดของแต่ละคนนี่เองเป็นมูลเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับพระราชทานเหรียญวชิรญาณแก่ผู้แต่งหนังสือดี และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญวชิรญาณเป็นทองสัมฤทธิ์ มีพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคานหนึ่ง อีกคานหนึ่งเป็นรูปพวงมาลัย และมีที่สำหรับจารึกนามผู้ได้รับเหรียญพระราชทานให้แก่ผู้แต่งหนังสือดี หรือแปลหนังสือที่มีประโยชน์และเป็นแบบแผน

เพื่อเป็นหลักฐานว่าผู้นั้นสมควรเป็นที่สรรเสริญ และเป็นมัจฉิทีในคำความรู้นั้น ๆ เจริญนี้
 ได้สร้างขึ้น ณ วันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2432 ตรงกับปีฉลู ร.ศ. 108 ผู้แต่งหนังสือกึ่งนั้น
 ถ้าแต่งก็หลายเรื่องและเคยได้รับพระราชทานเหรียญชริฎานครั้งหนึ่งแล้ว ครั้งต่อไปก็จะได้
 รับแต่ประกาศนียบัตร หลังจากสร้างเหรียญชริฎานขึ้นไว้แล้วยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดได้รับเลย
 จนกระทั่ง พ.ศ. 2459 คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเห็นชอบพร้อมกันให้พูดเกล้า
 ถวายเหรียญนี้แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นการยกย่องหนังสือเรื่อง
 พระนลคำหลวง ซึ่งได้ออกตีพิมพ์โฆษณาในปีนั้นเป็นครั้งแรก⁶⁸

ต่อมาในวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ได้เลือกออกหนังสือชริฎาน
 วิเศษ แล้วออกใหม่เป็นรายเดือนกำหนดออกวันที่ 1 ของทุกเดือน เริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 1
 ตุลาคม ร.ศ. 113 เป็นต้นไป และได้จัดรูปเล่มใหม่เป็น 8 แผนก คือ 1. คำนำ เป็น
 เรื่องแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ 2. ข่าวดังประเทศหรือการต่างประเทศ เป็น
 การรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ในนานาประเทศมาลง 3. กิจการ เป็นเรื่องที่เป็นคุณประโยชน์
 เพื่อความรู้และความประพฤติ หาทรัพย์ และแสวงหาความดีที่เป็นคุณประโยชน์ 4. เรื่อง
 อ่ามเด่น เป็นเรื่องนิทาน เรื่องประหลาดที่ทำให้สนุกสนาน 5. เบ็ดเตล็ด เรื่องปกิณกะ
 ต่าง ๆ 6. เรื่องเก่า เป็นเรื่องโบราณต่าง ๆ 7. กาศยกลอนโคลงฉันท 8. รายงาน
 หอพระสมุด หนังสือชริฎานรายเดือนนี้ออกมาได้ถึง 11 ปี คือใน พ.ศ. 2448 ก็เลิก
 เมื่อรวมหอพระสมุดวชิรญาณเข้ากับหอสมุดสำหรับพระนคร รวมเวลาที่ได้ออกหนังสือนี้มา
 21 ปี เมื่อแรกออก ๆ เดือนละ 8 ครั้ง และออกไม่มีกำหนดเป็นพิเศษอีกเล่มหนึ่ง ออก
 7 วันครั้งหนึ่งเข็มรวมเป็นเล่มได้ 9 เล่ม ออกรายเดือนเข็มรวมเล่มละ 6 เดือนได้
 22 เล่ม ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง⁶⁹

⁶⁸ กุศลทรัพย์ (ชื่นรุ่งโรจน์) เกษแมนกิจ, "หนังสือชริฎาน," วารสารห้องสมุด,
 7 (กันยายน - ตุลาคม, 2506), 596.

⁶⁹ ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ, " วชิรญาณ, (ตอนที่ 22, (พระนคร โรงพิมพ์
 อารัมภราชตรี, ร.ศ. 115), หน้า 2227-2228.

การออกหนังสือวิญญานก่อให้เกิดกฎหมายลิขสิทธิ์ขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกด้วยสาเหตุเนื่องมาจากมีผู้คัดลอกเรื่องที่ลงในหนังสือวิญญานไปลงพิมพ์ขายเป็นการค้า ดังเห็นในวันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 111 ตรงกับปีมะโรง พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศห้ามมิให้ผู้อื่นผู้ใดคัดลอกหนังสือซึ่งแต่งลงในหนังสือวิญญานไปตีพิมพ์ที่อื่นโดยพลการ ถ้าผู้ใดประสงค์จะคัดเรื่องในหนังสือวิญญานไปตีพิมพ์ต้องมาขออนุญาตต่อกรรมการหอพระสมุดวิญญานก่อน ปรากฏว่าพระราชบัญญัตินี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ไม่มีผู้ล่วงละเมิดตลอดมา เมื่อมีผู้พิมพ์หนังสือจำหน่ายแจกเห็นว่าเรื่องใดที่ประสงค์จะตีพิมพ์เป็นเล่มออกเผยแพร่ก็มาขออนุญาต ซึ่งต่อมาหอพระสมุดวิญญานได้วางระเบียบการขออนุญาตพิมพ์หนังสือขึ้นไว้เพื่อรักษานโยบายของหอพระสมุด กล่าวคือ ผู้ขอพิมพ์หนังสือจากต้นฉบับซึ่งเป็นลิขสิทธิ์ของหอพระสมุดฯ จะต้องจ่ายหนังสือให้เป็นการภาค และให้เจ้าหน้าที่ของหอพระสมุดฯ ความคุมการตรวจรูป และดูแลการจัดพิมพ์ให้เรียบร้อย ระเบียบดังกล่าวนี้ได้รับการแก้ไขเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ คือ "ระเบียบกรมศิลปากรเรื่องการขออนุญาตพิมพ์หนังสือ" ลงวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2499⁷⁰

นอกจากนั้นได้มีกฎหมายกอบีไรต์ (Copyright) เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ด้วย กฎหมายกอบีไรต์ หรืออำนาจของผู้แต่งหนังสือนี้เกิดขึ้นจากการที่มีสเตอร์ แฮมิลตัน คิง (Hamilton King) ราชทูตอเมริกันได้นำหนังสือของหมอยอช แมกฟาแลนด์ (George Macfarland) มาปรึกษากรมหลวงเทววงษ์โรปกการเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) โดยจะขอพระราชทานอำนาจผู้แต่งหนังสือเป็นการพิเศษแก่หมอยอช แมกฟาแลนด์ ซึ่งเป็นผู้แต่ง ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอำนาจให้แล้วจะพิมพ์ไว้ในข้างหน้าปกให้เหมือนอย่างประเทศที่มีกฎหมายเรื่องนี้ด้วย เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายในเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้กรมหลวงเทววงษ์โรปกการศึกษาเรื่องนี้โดยละเอียด กรมหลวงเทววงษ์โรปกการได้ตรวจค้นดูหนังสือสัญญาของนานาประเทศในเรื่องนี้กับกฎหมาย

⁷⁰ กุศลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 598.

ต่างประเทศแล้วกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีความที่คล้ายคลึงกัน หากแต่กำหนดอำนาจต่างกันบ้าง เล็กน้อยเท่านั้น กล่าวคือ อำนาจของผู้แต่งหนังสือนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทหนึ่งเป็นอำนาจในหนังสือที่ไม่ได้ลงพิมพ์อันเป็นอำนาจอยู่ในตัวเองแล้วอย่างเช่นคนที่เป็นเจ้าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แม้กระทั่งผู้รับจดหมายจะเอาไปลงพิมพ์โดยผู้เขียนจดหมายยังไม่ได้อนุญาตก็ไม่ได้ เว้นแต่จะชี้ให้เห็นว่าหนังสือนั้นจะเป็นที่เสียหายแก่ผู้รับอย่างไรเสียก่อนจึงลงพิมพ์ได้โดยไม่ต้องขอ อีกประเภทหนึ่งเป็นอำนาจในหนังสือที่ลงพิมพ์แล้วจะไม่ให้ผู้อื่นลักเอาไปลงพิมพ์อีก ต้องจดทะเบียนเสียค่าธรรมเนียม และพิมพ์ออกไว้ในหน้าหนังสือและสามารถให้ความคุ้มครองได้เฉพาะในเมืองที่ลงพิมพ์ครั้งแรกเท่านั้น กับในเมืองที่มีชื่ออยู่ในสมาคมนี้ด้วย สำหรับการกำหนดอำนาจก็ยังมีต่างกันออกไปอีกบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ กฎหมายอังกฤษให้มีอำนาจไปตลอดชีวิต หรือถ้าสิ้นชีวิตก็ให้มีไป 42 ปีตั้งแต่ลงพิมพ์ครั้งแรก แต่ฝรั่งเศสให้ 50 ปี อเมริกาให้น้อยเพียง 28 ปีเท่านั้น และจะขอเดิมอีกได้เมื่อก่อนสิ้นกำหนด 28 ปี แต่ถ้าผู้เขียนไม่ขอเองจะให้อีก 14 ปี เมื่อรวมกันแล้วก็เท่ากับของอังกฤษคือ 42 ปีนั่นเอง และถ้ามีผู้กระทำผิดพิจารณาแล้วเป็นความจริง เจ้าของจะไต่รับผิดโดยสิ้นเชิง พร้อมทั้งได้รับเงินพิไบนยครั้งหนึ่งคล้ายกับกฎหมายของไทยที่เรียกว่าปรับสินไหมนั่นเอง แต่ถ้าผู้พิมพ์หนังสือพิมพ์นั้นพิมพ์ในเมืองอื่นซึ่งไม่ได้อยู่ในสมาคมแล้วและจะนำเข้ามาในเมืองที่อยู่ในสมาคม เจ้าของอาจจะร้องขอให้ศาลอากรเก็บริบไว้เป็นของต้องห้ามได้⁷¹

ต่อมาเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็ได้ขอพระราชทานอำนาจกอธิปไตยในหนังสือที่ทรงแต่งขึ้น โดยได้ทรงกราบทูลว่าพระองค์ได้แต่งหนังสือตำราเรียนและกฎหมายอื่น ๆ ไว้พิมพ์ขายบ้าง ใบบ้าง ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับราชการ แต่เมื่อทรงเป็นผู้แต่งด้วยความเห็นใจเล็กน้อยแล้วก็ไม่ยากให้ผู้อื่นคัดลอกไปพิมพ์ขายเหมือนอย่างกับว่าเป็นทรัพย์สินของคนที่จะทำให้ผู้เริ่มคิดท้อใจที่จะแต่งหนังสือได้ หากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอำนาจให้แล้วจะได้ถวายรางวัลประกาศซึ่งพระองค์ได้เก็บใจความมา

⁷¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เลขที่ 20/1 เรื่องกฎหมายกอธิปไตย.

4. ถ้าเมื่อไรในภายหน้าจะมีกฎหมายเรื่องกอบีโรคที่บังคับถึงการทำที่เป็นไปก่อนแล้ว ให้พระเจ้าอุกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ประพฤติตามทุกประการ และถ้ารัฐบาล จะเห็นสมควรจะเรียกอำนาจกอบีโรคที่ได้พระราชทานแก่พระเจ้าอุกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรี-ดิเรกฤทธิ์นั้นคืนเมื่อไรก็ให้เรียกคืนได้โดยมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา⁷²

จากการขอพระราชทานอำนาจของยูแห่งหนึ่งสื่อถึงกล่าวทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าสมควรจะมีพระราชบัญญัติสำหรับคุ้มครองผลประโยชน์ของยูแห่งหนึ่งสื่อตามสมควรแก่ความยุติธรรม จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ยูแห่งหนึ่งสื่อไว้ดังต่อไปนี้

"พระราชบัญญัติ
กรรมสิทธิ์ยูแห่งหนึ่งสื่อ

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า ทุกวันนี้เมื่อมีผู้ใดได้อุตสาหกรรมแห่งหนึ่งสื่อขึ้นควยสติปัญญาและวิชาความรู้ของคนเพื่อพิมพ์จำหน่ายให้เกิดประโยชน์ ถ้าหนังสือเรื่องใดจำหน่ายได้มากก็มักมีผู้อื่นบ้างอาจเอาหนังสือเรื่องนั้นไปพิมพ์ขึ้นขายโดยพลการ กระทำให้เสื่อมทรามผลประโยชน์ซึ่งสมควรจะได้แก่ยูแห่งหนึ่งสื่อโดยความชอบธรรมเมื่อยูเนื่อง ๆ แดการอย่างนี้ในนานาประเทศโดยมากยอมมีกฎหมายห้ามปรามไม่ให้ผู้อื่นลอกคัดหรือพิมพ์จำหน่ายหนังสือซึ่งยูแห่งหนึ่งสื่ออุตสาหุ ทรงพระราชดำริเห็นว่าสมควรจะมีพระราชบัญญัติตั้งไว้ขึ้นไว้ในพระราชอาณาจักรสำหรับคุ้มครองป้องกันผลประโยชน์ของยูแห่งหนึ่งสื่อตามสมควรแก่ความยุติธรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้ว่า

หมวดที่ 1 ว่าด้วยนาม
 แลกกำหนดค่าใช้จ่ายพระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ใหม่นามว่า "พระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ
 ร.ศ. 120"

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ได้ออกประกาศเป็นต้นต่อไป

หมวดที่ 2 ว่าด้วยกรรมสิทธิ์

มาตรา 3 ผู้ใดแต่งหนังสือรวมเป็นเล่มก็ดี หรือเป็นส่วนหนึ่งของเล่มก็ดี ถ้าได้
 กระทำถูกต้องตามความในพระราชบัญญัตินี้แล้วให้ผู้นั้นมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือที่ตนได้แต่งนั้น
 เหมือนกับทรัพย์สินสมบัติของตน

มาตรา 4 ผู้มีกรรมสิทธิ์ในหนังสือเรื่องใดมีอำนาจที่จะพิมพ์ จะคัด จะแปลเป็น
 ภาษาอื่นและจะจำหน่ายหรือขายหนังสือที่ตนมีกรรมสิทธิ์ได้แต่ผู้เดียว ผู้นั้นที่มีได้รับอนุญาตจาก
 ผู้มีกรรมสิทธิ์จะพิมพ์หรือจะคัดจะแปลเป็นภาษาอื่นและจะจำหน่ายหรือขายหนังสือนั้นไม่ได้

มาตรา 5 ให้กรรมสิทธิ์คงอยู่ตลอดอายุของผู้แต่งหนังสือ แลคงต่อไปตั้งแต่วันที่
 ผู้แต่งถึงมรณภาพอีก 7 ปี แต่ถาหนังสือเรื่องใดนับแต่วันที่ผู้แต่งได้รับกรรมสิทธิ์จนถึง 7 ปี
 ภายหลังจากผู้แต่งมรณภาพรวมเวลาดกรรมสิทธิ์ไม่ถึง 42 ปีไซ้ก็ให้กรรมสิทธิ์คงอยู่ต่อไปจนนับ
 รวมได้ 42 ปี ตั้งแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์หนังสือเรื่องนั้นจึงให้สิ้นอายุกรรมสิทธิ์

มาตรา 6 หนังสือเรื่องใดถ้าผู้แต่งถึงมรณภาพก่อนได้รับกรรมสิทธิ์ ถ้าผู้รับมรดก
 นำมาขอกรรมสิทธิ์ภายในกำหนด 12 เดือนนับแต่วันที่ผู้แต่งถึงมรณภาพไป ก็รับกรรมสิทธิ์
 หนังสือเรื่องนั้นได้ และให้กรรมสิทธิ์นั้นมีอายุ 42 ปี นับตั้งแต่วันที่ผู้แต่งถึงมรณภาพไปเป็น
 กำหนด

มาตรา 7 ต่อหนังสือซึ่งได้พิมพ์ในพระราชอาณาจักรแล้วได้จำหน่ายครั้งแรกใน
 พระราชอาณาจักรจึงจะมีกรรมสิทธิ์ได้

มาตรา 8 หนังสือตำราเรียนซึ่งรัฐบาลได้ลงทุนให้แต่งขึ้นไว้ กรรมสิทธิ์แห่ง
 หนังสือนั้นอยู่ในรัฐบาลทุกเมื่อ

มาตรา 9 หนังสือซึ่งไต่ถามขึ้นหรือไต่ถามผู้จำหน่ายก่อน แคว้นไซพระราชบัญญัตินี้
นั้น

ข้อ 1 ถ้าผู้แต่งไต่ถามถึงมรดกก่อนวันไซพระราชบัญญัตินี้แล้ว หนังสือนั้นจะมี
กรรมสิทธิ์ไม่ได้

ข้อ 2 ถ้าผู้แต่งยังอยู่และเป็นผู้พิมพ์จำหน่ายเอง ถ้ามาขอกรรมสิทธิ์ภายใน
12 เดือนนับแต่วันไซพระราชบัญญัตินี้ ก็รับกรรมสิทธิ์ได้

ข้อ 3 ถ้าผู้แต่งยังอยู่แต่ได้ขายเรื่องหนังสือนั้นให้ผู้อื่นไปพิมพ์จำหน่ายเป็นสิทธิ
ขาดแล้ว หนังสือเรื่องนั้นจะมีกรรมสิทธิ์ไม่ได้

ข้อ 4 ถ้าผู้แต่งยังอยู่แต่ได้ยอมให้ผู้อื่นพิมพ์จำหน่าย โดยมีสัญญาแบ่งผลประโยชน์
กันมาประการใด ผู้แต่งจะขอกรรมสิทธิ์ต่อบอกให้ผู้อื่นพิมพ์จำหน่ายทราบก่อน ถ้าผู้พิมพ์จำหน่าย
ยินยอม ผู้แต่งจึงมีกรรมสิทธิ์ได้ ถ้าผู้พิมพ์จำหน่ายร้องขัดขวางก็ให้ศาลพิจารณาคูณผลประโยชน์
ที่จะพึงได้พึงเสียในคดีเรื่องนั้นตามกฎหมายและประเพณี และให้ศาลมีอำนาจที่จะพิพากษาว่า
หนังสือเรื่องนั้นควรมีกรรมสิทธิ์หรือไม่

หมวดที่ 3 ว่าด้วย

ลักษณะรับแลโอนกรรมสิทธิ์

มาตรา 10 บรรดาหนังสือซึ่งจะมีกรรมสิทธิ์ได้ตามพระราชบัญญัตินี้ต้องลงพิมพ์แล้ว
แลผู้แต่งต้องนำหนังสือเรื่องนั้นมาให้เจ้าพนักงานจดทะเบียนภายในกำหนด 12 เดือน
ตั้งแต่ไต่ถามผู้จำหน่าย หรือถ้าเป็นหนังสือที่ผู้แต่งถึงมรดกก่อนได้รับกรรมสิทธิ์ ผู้รับมรดก
ต้องนำมาขอจดทะเบียนภายในกำหนด 12 เดือนนับแต่วันมรดกของผู้แต่ง

มาตรา 11 หนังสือเรื่องใดที่ได้มีกรรมสิทธิ์แล้วแต่ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ได้แก้ไขแลพิมพ์ขึ้น
เป็นฉบับหลังต่อไป จะนำฉบับหลังมาจดทะเบียนขอกรรมสิทธิ์ในฉบับนั้น ๆ ต่อไปก็ได้

มาตรา 12 บรรดาหนังสือที่นำมาจดทะเบียนขอกรรมสิทธิ์นั้น ให้ผู้ขอกรรมสิทธิ์ส่ง
หนังสือนั้นไว้กับเจ้าพนักงานฉบับ 1

มาตรา 13 ให้เจ้าพนักงานมีสมุดทะเบียนไว้สำหรับจดบัญชีหนังสือที่มีผู้ขอกรรมสิทธิ์
จงทุกราย และเมื่อใดจดหนังสือเรื่องใดลงทะเบียนต้องให้ผู้ขอกรรมสิทธิ์และเจ้าพนักงานลงชื่อ

ไว้ในทะเบียนเป็นสำคัญ และสมุดฉบับที่ผู้ขอกรรมสิทธิ์ไต่ส่งไว้ต่อเจ้าพนักงานนั้นก็ให้เจ้าพนักงานและผู้ขอลงชื่อไว้เป็นสำคัญอย่างเดียวกัน

มาตรา 14 ผู้ใดได้รับโอนกรรมสิทธิ์ต้องนำหลักฐานเป็นสำคัญในการที่ได้โอนกรรมสิทธิ์นั้นมาแสดงต่อเจ้าพนักงาน เมื่อเจ้าพนักงานเห็นเป็นการถูกต้องแล้วก็ให้จดทะเบียนโอนกรรมสิทธิ์ให้แก่ผู้นั้น ต่อเมื่อไต่จกโอนในทะเบียนแล้วผู้รับโอนจึงจะมีอำนาจในกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 15 บรรดาหนังสือที่มีกรรมสิทธิ์ ผู้มีกรรมสิทธิ์จะต้องถวายไว้สำหรับหอหลวงฉบับ 1 หอพระสมุดวชิรญาณฉบับ 1 และหอพุทธศาสนสังคหะฉบับ 1

หมวดที่ 4 ว่าด้วยดวงกรรมสิทธิ์

มาตรา 16 บรรดาหนังสือที่มีกรรมสิทธิ์อยู่นั้น ห้ามมิให้ผู้ใดลอกคัดหรือแปลเป็นภาษาอื่นหรือพิมพ์จำหน่ายโดยหาผลประโยชน์ก็ดี หรือไม่หาผลประโยชน์ก็ดี และห้ามมิให้ผู้ใดช่วยจำหน่ายหนังสือซึ่งคัดลอกหรือแปลหรือพิมพ์โดยผิดกฎหมายเช่นนั้น เว้นไว้แต่เมื่อได้รับหนังสืออนุญาตของผู้มีกรรมสิทธิ์ยอมให้ทำจึงทำได้ ถ้าผู้ใดกระทำผิดตามที่ว่ามาในมาตรานี้แล้ว ผู้นั้นมีความผิดฐานล่วงกรรมสิทธิ์ ผู้มีกรรมสิทธิ์มีอำนาจที่จะฟ้องเรียกสินไหมเป็นค่าเสียหายหรือค่าทำขวัญได้ตามสมควร แลบรรดาหนังสือซึ่งได้พิมพ์ขึ้นโดยดวงกรรมสิทธิ์ให้ถือว่าเป็นทรัพย์สินของผู้มีกรรมสิทธิ์ ๆ มีอำนาจที่จะฟ้องเรียกกับเอาจากผู้ใดก็ได้ซึ่งยึดถือหนังสือนั้นไว้ ถ้าชักขึ้นไม่สงให้ก็ให้ฟ้องเรียกค่าสินไหมค่าเสียหายหรือค่าทำขวัญ หรือเป็นเลมิตอำนาจศาลได้

หมวดที่ 5 ว่าด้วยค่าธรรมเนียม

มาตรา 17 ให้เรียกค่าธรรมเนียมจดทะเบียนกรรมสิทธิ์หนังสือเรื่องละ 5 บาท ค่าโอนกรรมสิทธิ์เรื่องละ 5 บาท เป็นกำหนดค่าธรรมเนียม ทั้งนี้ให้เรียกจากผู้ขอกรรมสิทธิ์หรือผู้ขอโอนกรรมสิทธิ์

มาตรา 18 ให้เจ้ากรมพระอาลักษณ์เป็นผู้รักษาและจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ 12 สิงหาคม รัตนโกสินทรศก 120 เป็นวันที่ 11962
ในรัชกาลปัจจุบันนี้⁷³

รูปลักษณะการเขียนกรรมสิทธิ์หนังสือไว้ที่ปกหน้าของหนังสือ คือ
"ห้องกรมพระอาลักษณ์"

เรื่องที่ 82 สมุดทะเบียนเล่มที่ 1 หน้า 45
หนังสือประดอมสารวิเศษครุนี้ หมอยอชแมกฟ้าแลนด์ นำมาขอ
จดทะเบียนต่อกรมพระอาลักษณ์ เพื่อมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือ
เรื่องนี้ เจ้าพนักงานได้รับจดทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัติ
รัตนโกสินทรศก 120 แล้ว เมื่อวันที่ 24 มีนาคม
รัตนโกสินทรศก 123

พระยาศรีสุนทรโวหาร
หมอยอชแมกฟ้าแลนด์

เจ้ากรมพระอาลักษณ์
ผู้รับกรรมสิทธิ์⁷⁴

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷³กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เลขที่ อ 20/2 เรื่องกฎหมาย
กอบีไรต์.

⁷⁴ยอช, แมกฟ้าแลนด์, หนังสือประดอมสารวิเศษครุหรือวิชาฝ่ายร่างกายของมนุษย์,
(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิชชันนารีเพรสส์เทอเวียบน, 1904), หลังปกหน้า.

รายนามผู้ขอกรรมสิทธิ์หนังสือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีดังต่อไปนี้

ผู้ขอกรรมสิทธิ์	ชื่อเรื่อง
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ หม่อมเจ้าประวิธ จีนเงี้ยว	กฎหมายสำหรับผู้ที่พำกษาและทนายความ แบบอย่างวิชาวาดเขียน พรหมชาติ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นายไชยชรรค (เทียม)	พระราชบัญญัติในปัตยุมัน เล่ม 1 หลักกฎหมายสัญญา
หมอยอชแมกฟาแลนด์	แผนภูมิ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์	คำพิพากษากรมการฎีกาบางเรื่องตอน 6 ภาคตั้ง พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 แบบเรียนราชการกรมมหาดเล็ก หนังสือความพยายาม
กรมขุนสมมตอมรินทร์	ทำเนียบสมณศักดิ์
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ มิสเตอร์ ยอน แยมส์	คำแนะนำ หนังสืออังกฤษไวยากรณ์
นายสาคร นายสังข์	การศึกษา สยามคณนาวิทยา
หลวงประเสริฐอักษรนิติ	พระดอกลอนดิฉิต 1 เกลงพ่าย 1
ยอชแมกฟาแลนด์ หม่อมเจ้าประวิธ	นานานุกรมแปลคำอังกฤษเป็นภาษาไทย เล่ม 1 หนังสือตำราเรียน 26 เล่ม
กรมหมื่นราชบุรี	คำพิพากษากรมการฎีกาบางเรื่องจำนวนศก 121 รวม 4 ฉบับ และศก 122 เดือนเมษายน ถึง มิถุนายน
สมเด็จพระบรมโอรสา	หนังสือคู่มือนายทหาร
หลวงมหาสิทธิโวหารเจ้ากรม	คำเตือนสตรี

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

นายกุหลาบ
กรมหมื่นราชบุรี

แก่นพระพุทธรักษาเรื่องพระสงฆ์หมแหกและหมคดม
คำพิพากษากรรมการฎีกาบางเรื่อง จำนวนเดือน
กรกฎาคม ถึงเดือนกันยายน ศก 122

หลวงสุนทรภักดี

แบบรังวัดที่ดิน

พระยาสีหราชเดโช

หนังสือคำราแผนที่

หมอยอชแมกฟ้าแลนค์

ประณตารวีรศาสตร์

มิสเตอร์ พ. ไพรเอกับนายพันตรีแย้ม

คำราเลขที่ชคณิศ ภาคที่ 1

กรมหมื่นราชบุรี

คำพิพากษากรรมการฎีกาบางเรื่อง จำนวนเดือน
กรกฎาคม ถึง กรกฎาคม ศก 122

ขุนประสิทธิ์อักษรสาร

หนังสือคำราเรียนต่าง ๆ รวม 8 เล่ม

ขุนจรุชชวณพันธ์

พงศาวดารไปดิลกิส

ขุนประสิทธิ์อักษรสาร

หนังสือคำราเรียนต่าง ๆ รวม 7 ฉบับ

นายพันตรีแย้ม

คำราเลขเรชาคณิศ มทที่ 1

นายควน

โทรเลขลับ

พระยาสีหราชเดโช

คำราแผนที่เล่ม 2 และเลขเลขาวิธี

พระยาราชเสนา

ข้อบังคับใช้เครื่องสัญญา

นายร้อยโทจุ่น

หนังสือภูมิศาสตร์เล่ม 1

พระยารัตนวิสุทธิรักษ์

แก้ปัญหารวม

ขุนหลวงพระยาไกรสี มิสเตอร์ลอแวนด์

หลักกฎหมายหุ้นส่วน

มิ โอ คาคไรต์

อินต์ ออน แทรนสเลชัน

พระยาเกรียงไกร

แบบปกครองหัวเมือง เล่ม 1,2,3

นายบุญ

ฉัยยามัตร์

พระยาสีหราชเดโช

สรรพาวุธวิธี เล่ม 1 คำราวิชาทหารเล่ม 1

หลวงอุปเทศพวยหาร

คำราเลขที่ชคณิศ เล่ม 2

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

สมเด็จพระบรมโอรสา
ทรงบุตรเจ้าพระยาภาส
มี โอ คาทไรท์
นายบุญมัน
ขุนประสิทธิ์อักษรสาส์น

_____.

_____.

พระยาสี่ทราชเคโซ
กรมขุนพิศณุโลก
ขุนประสิทธิ์อักษร

_____.

มี โอ คาทไรท์
หลวงโภคผล
จ่านายสิบนพ
พระไพศาส
นายเกลี้ยง
พระยาเกรียงไกร

_____.

หม่อมมาเรนทร

_____.

นายภูทาบ
นายคินกับนายวรรณ
ทรงบุตรเจ้าพระยาภาส
ผู้มกรรยาขุนวรกิจ

ลดรูปเรื่องหม่อมจำเป็น
เรื่องโลกสี่ด
ไซมีส แอนคัมภ
ปฏิทิน
กายบริหาร

เลขประณมภาค 3

ประณม ก. กา

ตำราวิชาทหารช่าง

การสงคราม

ค่านมัสการคุณานุคุณ

ฉันทศาสตร์วิชา

ภูมิศาสตร์โลก เล่ม 1

ถนนมัญญ์

ขุนแผนสอนนพ

พีชคณิตภาคต้น

ภูมิศาสตร์สากล

ปกครองเล่ม 4

สารบัญปกครอง 4 เล่ม

ตำรายุทธวิธี เล่ม 2

คู่มือสำหรับราชการสนาม

มหามุขมาศยานุฎดวงษ์ เล่ม 1

ไซอิ๋ว เล่ม 1

หนังสือมิตรสภา

เวชศาสตร์วิวัฒนาการ เล่ม 1

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

จีน

หนังสือหักผูกจีนแต่จีว

นายกุหลาบ

พระบรมราชประวัติสี่รัชกาล

มิ โอ คาทไรท์

เทพกนิม

_____

แบบเรียบมาจากภาษาอังกฤษ

กรมหมื่นนรา

กล่อมจิต เล่ม 1

หลวงมหาสิทธิไวยหาร เจ้ากรม

นิทานสุภาษิต

พระอภัยพลรบ

คนตรีวิทยา

หมอกติเอช เอส

ฟามาโคเนีย

หลวงจักรยานานุพิจารณ

แอลยิมรา เล่ม 1

หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ์

วิชาแพทยแผนกยาไทย

พระยาศรีสหเทพ

จดหมายเทศุเสด็จยุโรป ศก 126 เล่ม 1,2

ขุนอินทรปราสาท

หนังสือคัมภีร์สารมภ์

หม่อมมนเรนทร์

จดหมายเทศุเสด็จประพาสยุโรป เล่ม 1

สุวรรณกิจพิศาล

เวชศาสตร์วิวัฒนาการ เล่ม 3,4

หม่อมเจ้ากรรมสิทธิ์

วิชาแพทยแผนกยาไทย ภาคที่ 2

ขุนอินทรปราสาท

สรุปวิทยา

จีนไขว้คัมจื่อ

ศูนย์วิทยุโทรคมนาคม

กฎหมายอาญาภาษาจีน

นายเรียง

เรื่องพระพุทธบาท

ขุนประสิทธิ์อักษรสาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือศัพท์เขมร

_____

สอนอ่าน เล่ม 2,3

ชวง

พงศาวดารโยนก

ทานบุญเลี้ยงเปลี่ยน

ตำราแม่ครัวหัวป่าก์

นายแถม

คณิตศาสตร์ เล่มมัธยม

สมเด็จพระบรมโอรสา

ฉกรรพุก

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

นายภูทลาม	บำรุงปัญญาประชาชน
หม่อมอมร์ เค้น คาทิว	วิธีช่วยผู้ยากเจ็บในปัจจุบันทันด่วน
พระยาวิสุทธ์	จรรยาแพทย์
พระมหาวิชาธรรม	สังโยคนิยม
หม่อมเปี้ยยน	พจนานุกรม
นายสุนแพทย์	ตำราหม้อประจำบ้าน
ขุนประสิทธิ์อักษรสาร	คำเทียบ ร. ล.
พระยาพิชญ	หนังสือเวชศึกษา
พระเจ้าอยู่หัว	หนังสือพระราชวิจารณ์
พระยาสิทธิ์ราชเคไชย	สมุดคู่มือข้าราชการ
หม่อมชากี	พุทธานุวัตร
จีนไขว้คิมจื่อ	กฎหมายลักษณะอาญาภาษาจีน
พระเจ้าอยู่หัว	โกสบ้าน
พระอภัยพลรบ	ตำราเขียนอ่านเพลงอาณัติสัญญา
หลวงพินิจจักษัณฑ์	ยี่โอเมตรี
พระยาสิทธิ์ราชเคไชย	สมุดคู่มือปืนใหญ่ภูเขา 5 ช.ม.
ร้อยตรี จู	ตำราถ่ายรูป
พระอภัยพลรบ	เรขาคณิต
กรมหมื่นราชบุรี	คำพิพากษากรรมการฎีกาบางเรื่อง ปี 127
พระภักดีวินิจฉัย	ศัพท์เลข
ขุนประสิทธิ์อักษรสาร	หนังสือวิธีสอนภูมิศาสตร์และโน้ตวิธีสอนเลขเบื้องต้น
นายร้อยโท หลอย	ตำราก่อสร้าง
พระยาเนรเนกปัญญากิจ	ลักษณะพยาน

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

เจ้าหมื่นศรีสรวิทย์)

มิดเตอร์ มิ โอ คาคไรท์)

กรมหมื่นราชบุรี

นายร้อยเอกขุนอินทรปราสาท

นายพันโทพระยาคำรงแพทยาคุณ

ขุนประสิทธิ์อักษรสาร

เจ้าฟ้ากรมพระยาอนุพันธุวงษ์วระเดช

นายพันโทพระยาคำรงแพทยาคุณ

นายพลโทพระยาสีหราชเดโชไชย

ขุนประสิทธิ์อักษรสาร

กรมหมื่นราชบุรี

พระยาไพศาลภักขุขรรฆาคทาภิ

พระสุรทัณฑ์พิทักษ์

นายภูหอลาบ

หมอยอชแมกฟ้าแลนด์

จีนแสงหลี่

พระยาสีหราชเดโชไชย

นายร้อยเอกขุนอินทรปราสาท

จีนแสงหลี่

แบบเรียนภาษาอังกฤษ

โคศอาญา เล่ม 1,2

ธรรมานุกัศ

ตำราศรวิระศาสตร์

เพลงพาย, นิทานสุภาสิต

ชีวิวัฒน์

ตำราขนาดแมด (เซอร์เจอร์รี)

ตำราวิชาทหารช่าง เล่ม 3

เลขมูลศึกษา, ตำราสรรพคุณยาภาคต้น, ตำรา

ขนาดแมดและการนำคัต

คำพิพากษาศาลฎีกาบางเรื่อง ปี 127 ถึง 128

เรื่องการเพาะปลูก

หนังสือแบบของคุลีศัญจกร

พงศาวดารทองเงิน, ต้นเหตุจีนสามอย่าง

พจนานุกรมแปลคำอังกฤษเป็นภาษาไทย

แบบเรียนภาษาอังกฤษ 1

ตรีโกณมิติ

ภูมิศาสตร์ เล่ม 2

แบบเรียนภาษาอังกฤษ เล่ม 2

ผู้ขอกรรมสิทธิ์

ชื่อเรื่อง

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ว่าด้วยกฎหมายฉบับที่ 1 กฎหมายบางลักษณะ หัวข้อเลขเจ็ดความแห่งเรื่องที่ดิน, ว่าด้วยความแห่งอาญาฉบับที่ 2, ว่าด้วยบุคคลฉบับที่ 3 ว่าด้วยผังเมืองฉบับที่ 4, ลำัพิพากษากรรมการฎีกาบางเรื่อง ศก 112, 118 และใน 6 เดือนแรก ศก 119, 6 เดือนหลัง ศก 119 และ 6 เดือนแรก ศก 120⁷⁵

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกระทำเป็นตัวอย่างโดยพระราชทานหนังสือเรื่องไกลบ้าน และหนังสือพระราชวิจารณ์จากทะเบียนกรรมสิทธิ์ด้วย และจากจำนวนหนังสือที่มาจากทะเบียนข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในรัชกาลนี้กิจการพิมพ์หนังสือของไทยก้าวหน้าไปมาก มีการผลิตหนังสือในสาขาวิชาต่าง ๆ มากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะหนังสือโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือคำราเรียนเท่านั้น คือมีหนังสือทางด้านเบ็ดเตล็ด ศาสนา สังคมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ ศิลปกรรมและการบันเทิง วรรณกรรมและประวัติศาสตร์

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ของผู้แต่งหนังสือขึ้นนี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยที่จะอุดหนุนความรู้ให้แก่ไพศาลไปในพระราชอาณาเขตและทรงสนับสนุนผู้ที่พยายามแต่งหนังสือให้มีกำลังใจที่จะแต่งหนังสือให้มากโดยมีท้องท้อใจว่าจะมีผู้อ่านมากก็ลอกไปพิมพ์ขายในมาตรา 15 ที่ว่า บรรดาหนังสือที่มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ผู้มีกรรมสิทธิ์จะต้องถวายไว้สำหรับหอหลวงฉบับหนึ่ง หอพระสมุดวชิรญาณฉบับหนึ่ง หอพุทธศาสนาสังคหะฉบับหนึ่ง นั้นก็ได้มีผลบังคับมาถึงหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน คือการให้หนังสือแก่อหอสมุดแห่งชาติจำนวน

⁷⁵กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดิม.

2. เดิม ก็ยังมีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการพิมพ์ โดยกำหนดให้ผู้พิมพ์โฆษณาเป็นผู้จัดส่งให้แก่อธิบดีแห่งชาติ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้วางรากฐานกฎหมายคุ้มครองสิทธิและกฎหมายการพิมพ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ คือพระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิฉบับออกในปี พ.ศ. 2474 และพระราชบัญญัติการพิมพ์ฉบับออกในปี พ.ศ. 2484 การพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการคำสั่งให้ประกาศตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2448⁷⁶ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งกรรมการสภาหอพระสมุดทรงมีพระประสงค์จะเผยแพร่ความรู้และวิชาต่าง ๆ ให้แพร่หลายเป็นประโยชน์ต่อมหาชน⁷⁷ จึงทรงจัดกิจการพิมพ์หนังสือขึ้นที่หอพระสมุดโดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. เลือกแต่เรื่องหนังสือที่เป็นแก่นสารในทางวิชาความรู้
2. เลือกฉบับหนังสือที่ตรวจสอบต้นฉบับจนเห็นว่าถูกต้องแล้วจึงจัดพิมพ์ ถ้ามีคณาจารย์คนอื่นก็อธิบายบอกไว้มิให้ผู้อ่านหลง
3. พนักงานหอพระสมุดตรวจใบพิมพ์ (ปรูฟ) อย่างน้อย 3 ครั้งจึงจะอนุญาตให้พิมพ์ได้ เมื่อเลือกได้เรื่องที่ต้องการพิมพ์แล้วก็ยังได้กำหนดวิธีพิมพ์ไว้อีก คือ
4. พิมพ์เป็นของหอพระสมุดฯ ได้แก่เรื่องที่หอพระสมุดฯ เห็นว่าควรจะต้องพิมพ์ แต่ไม่มีผู้อื่นรับพิมพ์ หอพระสมุดฯ จึงต้องพิมพ์จำหน่ายเอง เช่น หนังสือจดหมายเหตุโบราณเกี่ยวกับพงศาวดารไทยซึ่งคัดมาจากต่างประเทศ ต้องจัดพิมพ์เพื่อรักษาค้นฉบับไว้มิให้สูญ

⁷⁶ "ประกาศจัดการหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร รัตนโกสินทรศก 124" ราชกิจจานุเบกษา. 22 (15 ตุลาคม ร.ศ. 124), หน้า 619.

⁷⁷ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพและคนอื่น ๆ, ตำนานหอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังกะ และหอสมุดสำหรับพระนคร (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459), หน้า 158.

5. อนุญาตให้พิมพ์ในงานกุศล วิธีนี้ไ้ดำเนินการตามที่หอพุทธศาสนาสังคหะเคยจัดพิมพ์มาแล้ว เพราะเป็นประโยชน์กว่าพิมพ์เอง มีผู้ร้ชารับพิมพ์กันมากทำให้ไ้หนังสือเรื่องดี ๆ พิมพ์แพร่หลาย มีทั้งที่พิมพ์ในงานกุศลเนื่องในการศพ และเนื่องในการมรณศ

6. อนุญาตให้พิมพ์จำหน่าย หนังสือที่อนุญาตให้พิมพ์จำหน่ายนี้มักเป็น เรื่องที่ไม่มีโอกาสพิมพ์ในการกุศล แต่เป็นหนังสือที่คาดว่า จะขายดี และหอพระสมุคฯ ก็ไม่มีทุนพอที่จะพิมพ์เองไ้ จึงอนุญาตให้เจ้าของโรงพิมพ์พิมพ์ขาย โดยมีข้อตกลงดังนี้

- ข้อ 1 ชายเพียงราคาทีกรรรมการหอพระสมุคฯ เห็นชอบด้วย
- ข้อ 2 อนุญาตให้พิมพ์ครั้งเดียว ถ้าจะพิมพ์ต่อไปต้องมาขออนุญาตใหม่
- ข้อ 3 ผู้จัดพิมพ์จะตองให้หนังสือนั้นเป็นค่า "ภาคหอพระสมุคฯ" ร้อยละยี่สิบใน

จำนวนหนังสือที่พิมพ์

หนังสือที่อนุญาตให้พิมพ์ขายนี้ เจ้าหน้าที่หอพระสมุคฯ จะตรวจสอบต้นฉบับจนเห็นว่าถูกต้องทีที่สุดแล้วจึงให้พิมพ์ หนังสือเหล่านี้เรียกว่า "ฉบับหอพระสมุคฯจิรฎาน"

ในระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2458 หอพระสมุคฯ ไ้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือโดยวิธีดังกล่าวเป็นจำนวนถึง 100 เรื่อง รวม 107,800 เล่ม หนังสือเหล่านี้นอกจากจะเก็บไว้ในหอพระสมุคฯ เพื่อเป็นการรักษาค้นฉบับหนังสืออันสำคัญของชาติไว้แล้ว ยังไ้จัดส่งไปแลกเปลี่ยนกับสถาบันในนานาประเทศ ส่วนที่เหลือก็ไ้จำหน่ายในราคาพอสมควรเพื่อเป็นการเผยแพร่หนังสือทีไ้ไปถึงมหาชนด้วย นับว่าหอพระสมุคฯ ไ้ทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชาติบ้านเมืองในด้านการส่งเสริมการอ่านหนังสือเป็นอย่างดี

พิมพ์หนังสือแบบหลวง

เมื่อมีการพิมพ์หนังสือมากขึ้น ผู้พิมพ์พยายามเลือกหาหนังสืออื่น ๆ มาพิมพ์เผยแพร่ แต่การพิมพ์ไม่สู้ดี มีพิมพ์ตก พิมพ์ผิด การสะกดการันต์ไม่ถูกต้อง ทำให้หนังสือที่เป็นต้นฉบับเดิมเสียหาย เรื่องนี้ไ้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระวิศกในเรื่องนี้มาก ทรงมีพระราชประสงค์จะรักษาค้นฉบับเดิมไว้ให้ไม่เลอะเลือนไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กรมศึกษาธิการจัดดำเนินการวิธี "พิมพ์หนังสือแบบหลวง" ขึ้น ดังต่อไปนี้

"เรื่องตั้งวิธี การพิมพ์หนังสือแบบหลวง"

ถวายทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศึกษาธิการคิดอ่านจัดการเสด็จหนังสือ
บทกลอนที่สำคัญ ๆ พิมพ์ขึ้นอีกวิธีหนึ่ง เรียกว่า "การพิมพ์หนังสือแบบหลวง" และโปรดเกล้า
พระราชทานพระบรมราชาอนุญาตให้กรมศึกษาธิการตั้งกติกาขึ้นไว้สำหรับการพิมพ์หนังสือวิธีนี้
เพื่อทำความเข้าใจกันในระหว่างโรงพิมพ์กับกรมศึกษาธิการ เมื่อโรงพิมพ์ใดจะรับพิมพ์หนังสือ
เรื่องใดตามวิธีนี้แล้ว จะต้องยึดถือเอาข้อความในกติกานั้นเป็นหลักสำหรับที่จะปฏิบัติต่อกันทั้ง
2 ฝ่าย ความประสงค์และวิธีที่จะจัดการทั้งข้อสัญญาอาจตีอย่างไร มีแจ้งอยู่ในคำปรารภเหตุ
และข้อตกลงต่อไปนี้

ปรารภเหตุที่จะพิมพ์หนังสือแบบหลวง

และ

ข้อตกลงในระหว่างกรมศึกษาธิการกับโรงพิมพ์

ด้วยในเหตุที่ทุกวันนี้มีการพิมพ์หนังสือมากขึ้น บรรดาหนังสือเรื่องสำคัญ ๆ ซึ่งท่าน
จินตกระวีแต่กาลก่อนใคร่ยกกรองไว้ก็มีผู้เอามาพิมพ์แพร่หลาย แต่การที่พิมพ์ขึ้นนั้นคงเป็นด้วย
ไม่ได้ฉบับที่ถูกต้องหรือตรวจตราไม่ถี่ หรือมีผู้ตั้งใจแก้ไขอย่างใดอย่างหนึ่งจึงทำให้วิปลาศ
คลาดเคลื่อนไปมากจนห่างไกลออกไปจากของเดิมทุกที หรือจะเรียกว่าประอะเลอะปนเปี้ก็ได้
เมื่อความคำเนินไปปรากฏขึ้น เช่นนี้ทำให้เกิดความวิตกวิจารณ์ขึ้นไปในระหว่างผู้รักวิชา
หนังสือเป็นอันมาก มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นต้นเป็นประธาน ก็ได้ทรงพระราชปริ-
วิตกว่าบรรดาหนังสือที่เป็นหลักฐานโดยมากจะเลอะเลือนเสียหายหมด ยิ่งนาน ๆ ไปก็จะถึง
แก่หาฉบับที่ถูกต้องไม่ได้ กรมศึกษาธิการจึงได้รับกระแสพระราชปรารภอันนี้มาคิดหาทางที่
จะจัดการพิมพ์หนังสือที่สำคัญ ๆ ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อให้เป็นฉบับกันถูกต้องด้วยแบบหลวงเกิด
ขึ้น สำหรับจะได้มีไว้เป็นหลักเพื่อรักษาของเดิมยืคหน้าไว้ไม่ให้เลอะเลือนไปเสียหาย จึง
ได้ปรึกษากับหลวงดำรงธรรมสารเจ้าของโรงพิมพ์บำรุงบุญลิจเป็นครั้งแรกตกลงกันว่า
หลวงดำรงธรรมสารจะรับพิมพ์หนังสืออย่างนี้ได้โดยเป็นการค้าขาย ทูลเกล้าฯ ใ้รับ
เอง ฝ่ายกรมศึกษาธิการรับจะออกแรงตรวจฉบับให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์ที่จะรักษาวิชา

หนังสือเท่านั้น เมื่อตกลงกันเช่นนี้กรมศึกษาธิการจึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ก็ต้องด้วยพระราชดำริห์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดการให้ดำเนินไป และทรงพระมหากรุณาจะทรงช่วยเหลือพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในข้อที่เป็นปัญหาตักขัดสงสัยต่าง ๆ นั้นด้วย อันควรจะเป็นที่ชื่นชมในพระอุทิศสวาทที่จะทรงเป็นพระราชครูนั้นเป็นอันมาก กรมศึกษาธิการจึงได้เริ่มจัดการกับโรงพิมพ์บำรุงบุญกุศลกิจเป็นครั้งแรกและทำข้อตกลงติดกันไว้ให้เข้าใจต่อกันทั้ง 2 ฝ่าย ดังนี้ว่า

1. การพิมพ์หนังสือโดยวิธีนี้จะเรียกชื่อสั้น ๆ พอเข้าใจกันไว้ว่า "การพิมพ์หนังสือแบบหลวง"
2. การพิมพ์หนังสืออย่างนี้ ทุนกำไรตลอดจนราคาที่จะซื้อขายก็ดี ขนาดและชนิดของหน้าหนังสือและกระดาษพิมพ์และการเย็บเล่มเหล่านี้ก็ดี ไม่เกี่ยวข้องกับกรมศึกษาธิการแล้วแต่โรงพิมพ์จะเห็นประโยชน์และความสะดวกในการค้าขายก็ทำได้ตามความเห็นชอบ
3. กรมศึกษาธิการจะรับตรวจแต่หนังสือให้ถูกต้อง และโรงพิมพ์จะต้องปฏิบัติตามในข้อนี้
4. ในการที่กรมศึกษาธิการจะช่วยตรวจให้ นั้น กรมศึกษาธิการจะได้ทำคำนำให้ไว้เป็นสำคัญ และจำเป็นที่กรมศึกษาธิการจะต้องรักษากรรมสิทธิ์แห่งคำนำนั้นไว้ กับจะได้สมมุติกรอย่างใดอย่างหนึ่งให้พิมพ์ในปกไว้เป็นเรื่อง ๆ เป็นเครื่องหมายด้วย ถ้าเรื่องใดควรจะเป็นตราแผ่นดินประจำรัชกาลก็จะไ้กรบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ด้วย กับที่ใบปกต้องแสดงครั้งที่พิมพ์ จำนวนที่พิมพ์ในครั้งนั้น และมีที่พิมพ์ ชื่อโรงพิมพ์เป็นสำคัญ
5. การตรวจก็ดี เครื่องหมายความรับผิดชอบของกรมศึกษาธิการในการตรวจดังกล่าวมาในข้อ 4 นั้นก็ดี ให้ยึดถือเอาแต่เฉพาะเรื่องเฉพาะคราวที่พิมพ์เท่านั้น เป็นต้นว่าโรงพิมพ์ได้พิมพ์ครั้งหนึ่ง 1,000 ฉบับ เมื่อจำหน่ายหมดแล้วจะพิมพ์ขึ้นใหม่อีกตามนั้น และจะใช้เครื่องหมายดังข้อ 4 นั้นเอาเองโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศึกษาธิการนั้นไม่ได้ เหตุฉะนั้นการที่เรื่องใดครั้งใดเป็นจำนวนเท่าใด โรงพิมพ์จะต้องแสดงจำนวนที่จริงให้กรมศึกษาธิการทราบ และพิมพ์จำหน่ายเฉพาะเท่าจำนวนนั้นทุกเรื่องทุกครั้ง และถ้ากรมศึกษาธิการจัดพนักงาน

ผู้ใดไปตรวจก็ให้ตรวจได้โดยสะดวกทุกเมื่อ ฝ่ายข้าราชการก็นับว่าถ้าโรงพิมพ์ใดได้พิมพ์หนังสือเรื่องใดขึ้นแล้ว และจำหน่ายหนังสือเรื่องนั้นยังไม่หมด กรมศึกษาก็จะไม่อนุญาตให้โรงพิมพ์อื่นตีพิมพ์หนังสือเรื่องนั้น เช่นเดียวกันเป็นอันขาด

6. ถ้าจะพิมพ์หนังสือเรื่องใดคราวใดให้เจ้าของโรงพิมพ์ทำหนังสือขออนุญาตมายังกรมศึกษาธิการว่าจะขอพิมพ์หนังสือเรื่องนั้น ตามวิธีพิมพ์หนังสือแบบหลวงตามกติกาซึ่งได้ตั้งไว้แต่วันที่ เดือนตุลาคม ร.ศ. 128 เป็นจำนวนเท่าที่นับ เมื่อผู้เป็นหัวหน้าในกรมศึกษาธิการได้ลงชื่ออนุญาตให้แล้วจึงเป็นอันพิมพ์ได้ครั้งหนึ่ง ๆ ตามกติกานี้

7. กติกา 6 ข้างบนนี้เจ้าของโรงพิมพ์และกรมศึกษาธิการจะต้องปฏิบัติตามและยึดถือทำความเข้าใจเหมือนหนังสือสัญญาฉบับแต่วันที่ได้รับอนุญาตให้พิมพ์เรื่องใดคราวใดนั้นไป และถ้าโรงพิมพ์กระทำความผิดจากกติกาเหล่านั้น กรมศึกษาธิการมีอำนาจที่จะออกประกาศโฆษณาถอนสิ่งสำคัญและความรับผิดชอบในหนังสือที่พิมพ์ผิดนั้นเสียก็ได้

8. ส่วนการพิมพ์นั้น เมื่อพิมพ์แล้ว ถ้าและโรงพิมพ์มีแก้ไขที่จะหยิบยกหนังสือที่พิมพ์ขึ้นนั้นพูดกล่าว ถวายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นภาคหลวงบ้างก็จะเป็นการสมควรแล้วแต่ความพอใจแห่งเจ้าของโรงพิมพ์ และจะเป็นความดีความชอบของเจ้าของโรงพิมพ์เอง

กติกานี้ตั้งไว้แต่ ณ วันที่ 28 ตุลาคม ร.ศ. 128⁷⁸

เด็กโรงอักษรพิมพ์การ

โรงอักษรพิมพ์การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นในสมัยของพระองค์ได้ทำการพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาและหนังสืออื่น ๆ ในกรมพระอาลักษณ์และกรมรัฐมนตรีสภาตลอดมาแต่เพียงโรงเดียว จนกระทั่งใน พ.ศ. 2439 เจ้าพระยาอภัยราชา ได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นใหม่อีกโรงหนึ่ง พิมพ์ได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พระบาท

⁷⁸กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เลขที่ ศ.1/98, เรื่องพิมพ์หนังสือแบบหลวง และหนังสือจินตกรรมวิที่แต่งสำหรับให้นักเรียนเล่าเรียน.

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภัยราชาตั้ง
 โรงพิมพ์ขึ้นเป็นของหลวงด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้กราบทูลปรึกษากรมหมื่นสมมต-
 อมรพันธุ์ ว่า เนื่องด้วยโรงอักษรพิมพ์การต้องใช้จ่ายเงินในการดำเนินกิจการอยู่ถึงปีละ
 9,240 บาท แต่ได้รับผลประโยชน์อยู่เพียงปีละ 7,100 บาท คงขาดทุนอยู่ปีละ 2,140
 บาท นอกจากนั้นยังพิมพ์ได้เฉพาะภาษาไทยเท่านั้น เมื่อเจ้าพระยาอภัยราชาได้ตั้งโรงพิมพ์
 ขึ้นใหม่แล้วควรจะได้เลิกโรงอักษรพิมพ์การเสีย สำหรับกรพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาและ
 หนังสืออื่น ๆ ในกรมพระอภัยมณีและกรมรัฐมนตรีสภานั้นก็ให้โรงพิมพ์เจ้าพระยาอภัยราชา
 เป็นผู้พิมพ์ ซึ่งจะทำให้ใช้จ่ายพระราชทรัพย์น้อยลง กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ทรงเห็นชอบด้วย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงได้ไปเจรจากดลงกับเจ้าพระยาอภัยราชาจนเป็นที่ตกลงแล้ว
 ก็ได้ไปพบกับหมอฝรั่งผู้เฒ่าเพื่อให้สำรวจดูเครื่องพิมพ์ในโรงอักษรพิมพ์การว่าเครื่องมือสิ่งใด
 จะยังคงใช้ไ้บ้าง สำหรับโรงอักษรพิมพ์การนั้นจะขอพระราชทานไว้เป็นที่พักพลตระเวน
 เพราะเป็นที่กว้างขวางจุคนมาก จะได้ใช้เป็นที่พักหัดตำรวจไ้ด้วย

การดำเนินงานในโรงอักษรพิมพ์การนั้นจัดไ้ว่าเป็นกิจการใหญ่มีงานพิมพ์มาก แต่มี
 ปัญหาใหญ่ตรงที่คนไม่พอกับงาน เมื่อครั้งที่ทำการพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาสมัยพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไ้ใช้ขุนรจนาโลหกิจกับข้างอีก 2 คนแบ่งงานกันไปทำ โดย
 เฉพาะงานข้างเขียนนั้นขาดคนมาก เวลามีงานราชการก็ต้องอาศัยข้างเรียงบ้าง คนตีพิมพ์บ้าง
 ให้มารับจ้างทำเป็นการพิเศษนอกเวลาราชการ ต่อมาเมื่อออกหนังสือเวียนขึ้นอีก ขุน
 รจนาโลหกิจต้องย้ายไปเป็นแม่กองพิมพ์หนังสือเวียน งานเขียนสมุดก็ตั้งค้างเพราะไม่มีผู้
 ชำนาญงานทำเลย เมื่อ พ.ศ. 2434 โรงพิมพ์ไ้พยายามปรับปรุงงานและโยกย้ายหน้าที่
 บางอย่างเช่น ไ้มอบงานส่งหนังสือเวียนและหนังสือราชกิจจานุเบกษาให้พนักงานเสมียน
 เป็นผู้ส่งแทนขุนประกาศที่ทำหน้าที่อยู่ เอาขุนประกาศมาเป็นพนักงานเขียนสมุดต่าง ๆ และ
 พักกระดาษ ส่วนหน้าที่การเก็บเงินการราชกิจจานุเบกษานั้นมอบให้หมอมราชวงษ์จิตรรับไปทำ
 แต่เมื่อเอาพนักงานเสมียนไปส่งหนังสือเวียนกับราชกิจจานุเบกษาแล้วคนก็ขาดไป งาน
 เสมียนก็มีความสำคัญมาก คือการตรวจทานซึ่งเป็นงานหนักต้องอาศัยคนที่รู้จักอักษรวิธีย่างดี
 จึงไ้จ้างขุนภักดีอำมาเป็นผู้ตรวจทานเพิ่มขึ้นอีก 1 คน แต่ถึงกระนั้นงานของโรงพิมพ์นี้ก็
 ยังคงทำไ้ช้าไม่สู้จะทันงานราชการ และขาดทุนมากกว่าไ้ แม้ว่าสิ่งพิมพ์บางเรื่องจะ

เปลี่ยนจากให้เป็นชายแล้วก็ยังมีกำไร เช่น การพิมพ์ประกาศสงครามแต่ก่อนพิมพ์แจกแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งในกรุงและหัวเมืองปีหนึ่งพิมพ์จำนวนประมาณ 3,000 ฉบับ ก็ยังไม่พอแจกจ่ายเพราะไม่ได้กำหนดชั้นบุคคลที่ควรจะรับหรือไม่ควรจะรับ ทำให้มีผู้ออกได้มากอแยงซึ่งกันจนทำให้หน้าตาโรงพิมพ์หักไปเมื่อปี พ.ศ. 2437 โรงพิมพ์จึงคิดทำปฏิทินแบบใหม่ คือทำเป็นตารางปฏิทินตลอดทั้งปี มีช่องหมายเหตุพระราชพิธีและนักชัศตฤกษ์ และวันตามสุริยคติ จันทรคติต่าง ๆ พอแก่การที่จะตรวจสอบได้ มีความหนาประมาณ 60 หน้า พิมพ์จำหน่ายไปตามสถานที่ราชการแห่งละ 1 ฉบับ เหมือนอย่างหนังสือราชกิจจานุเบกษา ส่วนหัวเมืองต่าง ๆ นั้นต้องให้มหาดไทย กลาโหม กรมท่า ตั้งฎีกาเบิกไปแต่ละหัวเมือง ๆ ละฉบับ ส่วนผู้นอกจากราชการต้องซื้อเป็นราคาเต็มละสิ่ง ดังนี้เป็นต้น โรงพิมพ์ก็ยังมีกำไรอยู่นั่นเองเพราะค่าใช้จ่ายในเรื่องการดำเนินงาน ตลอดจนการซื้ออุปกรณ์ในการพิมพ์หนังสือเป็นจำนวนเงินที่สูงมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมีพระราชปรารภอยู่เนือง ๆ ว่า การที่พิมพ์หนังสือราชการไม่ใคร่เป็นที่พอพระราชหฤทัยจึงทรงเลิกโรงอักษรพิมพ์การในปี พ.ศ. 2434 นั้น⁷⁹ แต่เนื่องจากทรงคิดจะตีพิมพ์หนังสือราชการกฎหมาย จึงทรงพระราชดำริว่าควรจะต้องตั้งโรงพิมพ์รัฐบาลขึ้นใหม่ และทรงเห็นควรที่จะเอาหม่อมแครงฟอดเตอร์มาเป็นผู้จัดการ เมื่อได้ทรงปรึกษากับกรมหลวงเทเวศน์วโรปการว่าควรซื้อเครื่องพิมพ์ของกอตเตไวต์ตั้งโรงพิมพ์ แต่มีปัญหายุ่งยากที่จะให้อยู่ในกระทรวงใด จึงได้ทรงปรึกษากับกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เห็นควรให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในคุกเหมือนอย่างประเทศพม่าและสิงคโปร์ เพราะจะทำให้ใช้จ่ายพระราชทรัพย์น้อยลง แต่เนื่องจากต้องดำเนินการก่อสร้างโรงพิมพ์ที่ในคุกอีกเป็นเวลานาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภัยราชาตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นชื่อว่า เคาเวอนแมนปริ้นติงโอฟิศ (Government Printing Office) ตั้งอยู่ที่ท่ามดสยาม-เมอแกนไคด เปรส เอ ยี เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2439 ดังปรากฏในคำประกาศตั้งโรงพิมพ์ดังต่อไปนี้

⁷⁹ สมเด็จพระมหาคณาจารย์ราชานุภาพ, "คำนำ," ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4,

The Office will be opened on February 1st under the direction of Dr. Frankfurter, and will entirely be reserved for Government work.

The technical management will remain in the hands of Mrs. Gotte and the Printing Press will provisionally be kept on the premises by the Siam Mercantile Press A.G.

The prices to be charged for printing will be the same as those charged to your Department by the Siam Mercantile Press A.G.

I am, Sir,

Your obedient servant,

ABHAI RJA 80

แต่การดำเนินงานของโรงพิมพ์รัฐบาลนี้ ตามความเห็นของเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ว่าไม่สู้จะมีประโยชน์สมดังความมุ่งหมายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ตั้งขึ้น เป็นเหตุให้เจ้าพระยาอภัยราชาต้องทูลถวายรายละเอียดถึงผลประโยชน์ของโรงพิมพ์รัฐบาลที่มีต่อแผ่นดินว่า เนื่องจากจุดประสงค์ของการตั้งโรงพิมพ์นี้ก็เพื่อไม่ให้รัฐบาลต้องอาศัยโรงพิมพ์สามัญพิมพ์เอกสารของทางราชการอันเป็นเรื่องสำคัญและเรื่องลับ และต้องการความรวดเร็วเป็นประการสำคัญ นอกจากนั้นงานของโรงพิมพ์นี้ก็ไม่เหมือนก้งานของโรงพิมพ์สามัญในกรณีเมื่อมีเหตุจำเป็นเกิดขึ้นก็ต้องเก็บรางวัลพิมพ์ได้เร็วกว่าพิมพ์ไว้แล้วในเรื่องนั้น ๆ ไว้เป็นเวลานานโดยไม่รื้อและต้องไม่ให้เป็นอุปสรรคแก่งานอื่น ๆ ด้วย จึงนับว่าเป็นงานหนัก มีหลายกระทรวงเอางานมาให้พิมพ์พร้อม ๆ กันซึ่งฉนวน

80 กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เลขที่ 906/115 เรื่องเจ้าพระยาอภัยราชาตั้งโรงพิมพ์หลวง. 29 มกราคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439).

เป็นงานยากยิ่ง การที่พระเจ้าอนงยาเซอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์เข้าใจว่าโรงพิมพ์
 ของรัฐบาลไม่ได้ทำงานอย่างอื่นด้วยเพราะดูจากจำนวนเงินที่โรงพิมพ์ส่งคลังเพียง 1,803
 บาท 60 อัฐ นั้น ตามความเป็นจริงโรงพิมพ์ได้ส่ง 3,405 บาท 56 อัฐ โดยมีบัญชีค่าจ้าง
 พิมพ์ที่เก็บตัวเงินได้ คือเฉพาะเพียงจากกรมรถไฟหลวง กรมไปรษณีย์ กรมโทรเลข และ
 รายเล็ก ๆ จากกระทรวงธรรมการ โรงพิมพ์ของรัฐบาลได้พิมพ์งานของกระทรวงดังกล่าว
 ไปแล้วทั้งสิ้นโดยมีบัญชีแสดงเป็นราคาถึง 2,326 บาท 21 อัฐ แต่ยังไม่ได้เก็บเงิน โดย
 เฉพาะกรมราชโลหกิจและกรมนาซึ่งเป็นกรมขึ้นกับกระทรวงการคลัง โรงพิมพ์ได้ทำการ
 พิมพ์ให้เป็นราคา 270 บาท 16 อัฐ นอกจากนี้ยังได้รับพิมพ์งานของกระทรวงธรรมการอีก
 เป็นราคา 229 บาท สรุปแล้วภายในเวลา 8 เดือน โรงพิมพ์ของรัฐบาลได้ทำงานต่าง ๆ
 รวมเป็นเงินถึง 7,662 บาท 67 อัฐ แต่เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการจัดหาอุปกรณ์ในการพิมพ์
 รวมทั้งเงินเดือนคนเรียงพิมพ์ คนตีพิมพ์ คนตรวจพิมพ์มีถึง 14,741 บาท 8 อัฐ จึงขาดทุน
 ไปเพียง 5,078 บาท 45 อัฐ แต่กระนั้นที่โกซอไวยังมีเหลืออยู่อีกคิดเป็นเงินถึง 2,499
 บาท 23 อัฐ รวมกับเงินค่าจ้างที่ปรึกษาการโรงพิมพ์ 2 คน คือ มิสเตอร์ตันลอม กับมิสเตอร์
 มะคาย เป็นเงิน 600 บาท ซึ่งต้องหักออกแล้ว จะเห็นว่าขาดทุนจริง ๆ เพียง 1,979 บาท
 21 อัฐ

ต่อมาโรงพิมพ์ได้รับงานพิมพ์จากกรมไปรษณีย์ กรมโทรเลข กรมรถไฟหลวง
 กระทรวงธรรมการ รัฐบาลกลาง และกระทรวงการคลัง รวมเป็นเงิน 2,317 บาท ซึ่งได้
 นำส่งคลังทั้งสิ้น

สำหรับเงินจำนวน 16,500 บาทที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่โรงพิมพ์นั้น เจ้าพระยาอภัยราชาได้นำออกจ่ายเป็นค่าซื้อ
 เครื่องจักรตีพิมพ์ ตัวพิมพ์ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนจนทำการซ่อมแปลงที่ก่อสร้าง ก็ยัง
 คงเหลือเงินอีก 66 บาท 22 สตางค์ และได้ฝากเงินนี้ไว้กับธนาคารที่ฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้
 ด้วยแล้ว

เมื่อคิดเทียบค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของโรงพิมพ์กับผลประโยชน์ที่ได้รับจะเห็น
 ได้ว่าทำไปอย่างไรไม่มีกำไรเลย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราช
 ประสงค์ให้กระทรวงพระคลังพิจารณาจัดตั้งโรงพิมพ์ของรัฐบาลแทน กรมหมื่นมหิศราชนฤทัย

ได้นำความเรื่องนี้กราบบังคมทูลในที่ประชุมเสนาบดีว่า นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ แต่มีความยากลำบากอยู่มาก เพราะโรงพิมพ์ที่มีอยู่ในขณะนั้นก็ทำไปอย่างไม่มีกำไร ถ้าจะตั้งเป็นโรงพิมพ์หลวงอย่างเดิมก็คงต้องขาดทุนเช่นกัน จึงได้เสนอแนะว่าควรจัดเป็นแบบการค้าใหญ่ ๆ

1. ให้รัฐบาลรวบรวมราคาเครื่องพิมพ์ที่มีอยู่มาไว้ ถ้าจำเป็นต้องซื้อใหม่ก็ให้ซื้อแต่เพียงเล็กน้อย

2. ให้รัฐบาลหาเงินรองจ่ายในการซื้อวัสดุ

3. งานที่เป็นของรัฐบาลให้ตั้งราคาไว้ให้แน่นอน และไม่ควรมีการประมูล

4. ขอบทุนสำหรับการจัดการนี้ก่อน

สำหรับการจัดการโรงพิมพ์รัฐบาลได้คิดไว้เป็นชั้น ๆ ดังนี้คือ

1. จะเช่าที่วัดราชนัคคา (ซึ่งเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ รับว่าจะให้เช่าเป็นที่ทำการ โดยราคาจะสัญญาให้ในร้อยละ 3 แห่งกำไร การปฏิสังขรณ์เป็นของโรงพิมพ์)

2. ในที่วัดจะต้องทำหลังคาและฝาเพิ่มเติมบ้าง

3. บรรดาเครื่องมือและเครื่องพิมพ์ทั้งหลายของรัฐบาลที่จะนำมารวมกันและแยกตั้งเป็นโรงพิมพ์เล็ก ๆ อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 6 โรง พร้อมทั้งสำหรับทำการอื่น ๆ อีก เช่น การหล่อตัวอักษร สติริโอไทป์ เป็นต้น

4. จะมีออฟฟิศกลางสำหรับเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติงานในดำน

ก. การทำบัญชีเก็บและจ่ายเงิน

ข. การรับงานจ่ายงาน

ค. การตรวจทานแกนนั่งสี

ง. การตรวจการที่จะทำเรียบร้อย

จ. การรักษาคัดสิ่งผิด

ฉ. การตีพิมพ์หนังสือสำคัญเพื่อมิให้เป็นที่เป็นที่เปิดเผย และคนทำงานก็ได้รับประโยชน์

เมื่อมีกำไรก็ได้ออกแบ่งในกำไรร้อยละ 25

5. โรงพิมพ์เล็ก 6 โรงนั้นจะแบ่งที่ภูฏีศาลา 5-9 เป็นแบบกา โรงหนึ่งมีนายโรงที่เป็นช่างพิมพ์ฝีมือดีคนหนึ่ง และลูกมือตามแต่จะหามา ตัวอักษรและกระดาษพิมพ์และเครื่องใช้ เบิกจากออฟฟิศกลางหักรับหักคั่นกันเป็นลำดับไป โรงพิมพ์เหล่านี้จะไ้ประโยชน์ดังนี้

- จะไ้ที่อยู่และเครื่องมือเครื่องใช้เปล่า
- จะไ้รับเงินตรองเป็นค่ากินและนุ่งหมบางตามความต้องการ
- จะไ้เป็นผู้รับเหมาแรงตามกำลังตนจะทำได้ ตามกำหนดราคาของผู้จัดการ จะจัดให้ ถ้าทำมากก็ไ้มาก ทำน้อยก็ไ้น้อย

วิธีปกครอง

- นายโรงพิมพ์น้อยเป็นผู้รับผิดชอบชาติที่จะหาศิษย์มาฝึกหัดทำการของตนทั้งบุตรและภรรยา ผู้ตรวจจะตรวจแต่จำนวนคน นายโรงจะรองค่ากินเดือนละ 10 บาท คนใช้ลูกมือเดือนละ 5 บาท นายโรงเป็นผู้จัดการแบ่งกันเอง
- วันสิ้นเดือนจะทำการตรวจพัสดุและคิมนวูซึ่งงานที่ตนทำเหมาไ้ ถ้างานไ้มากจะคิดเงินเติมให้
- เงินที่คงเหลือจากหักหนี้เท่าใด คงมอบให้นายโรงไปแบ่งกันเอง
- เสบียงอาหาร เช่น ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา จะขายให้คนงานในราคาถูกลง เพื่อไ้สุขของคนงานไ้หน่อยลง
- เมื่อถึง 6 เดือนครั้งหนึ่งจะตรวจรายการ ถ้าโรงไ้ทำการเรียบร้อย หรือทำไ้รวดเร็วมากจะไ้บำเหน็จ 25 เปอรเซ็นต์
- ถ้าคนทำงานป่วยไ้ จะไ้ลาหมอ ค่ายา ค่ากินเปล่า แต่ต้องป่วยอยู่ในที่พยาบาลของโรงพิมพ์นั้น
- ถ้าถึงแก่กรรมจะไ้เงินเปล่า 3 เดือน

สำหรับโรงพิมพ์เจ้าพระยาอภิราชานั้น จะต้องนำเข้ามารวมด้วย แต่คิดชั้ด้วยเงินเดือนมิสสิสกอตเต และคอกเตอร์แฟรงฟอกเตอ แต่มีทางที่จะทำได้คือหาเงินพิเศษสำหรับเป็นค่าฝึกหัดคนทำงานและต้องไม่เกิน 6 เดือนด้วย

แต่ยังมีพันจะไ้ดำเนินการตามวิธี มิสสิสกอตเต ซึ่งเป็นผู้จัดการโรงพิมพ์ไ้ยื่นหนังสือขอลาออกในปี พ.ศ. 2442 กรมหมื่นมทิสราชนฤทัยจึงต้องหาทางแก้ไขและดำเนินการ

การที่จะไม่ให้รัฐบาลต้องขาดทุนและเสียประโยชน์ โดยจะยกงานโรงพิมพ์มาให้กรมมหาดไทย ทำการ ทั้งนี้เพื่อจะให้ทำงานที่รวดเร็วและเป็นงานปกปิด หรือไม่เช่นนั้นก็จะออกประกาศให้ มีผู้เช่าหลาย ๆ ปี โดยคิดค่าเช่าเพื่อขอยุติกัน ซึ่งคาดว่าจะได้ประมาณร้อยละ 5 หรือ 6 จากทุนที่ไถ่ลงไป เมื่อนำเรื่องนี้ไปประชุมในที่ประชุมเสนาบดี กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ รับว่ากรมมหาดไทยรับจะทำได้ แต่การทำกรโยกย้ายในทันทีจะทำให้งานเกาต์ค้างและงาน ใหม่ที่รับไว้ก็ต้องล่าช้าไปอีก จึงคิดจะออกประกาศไม่รับทำการใหม่จนกว่าจะได้สะสาง งานที่ค้างอยู่ให้เสร็จสิ้นไปก่อน สำหรับคนงานก็จะใช้คนเก่าไปพลาง ๆ ก่อน ต่อไปจะได้ นำนักโทษเข้ามาทำงานแทน แต่เจ้าพระยาอภัยราชากลับมีความเห็นเป็น 4 ข้อ คือ

1. ไม่ควรหยุดทำการโรงพิมพ์ เพราะเห็นว่ารายได้กับรายจ่ายไม่ผิดกันมากนัก ควรทำการต่อไปให้ตลอดปี และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจ่ายเงินอีก 17,811 บาท ดีกว่าที่จะเลิก เพราะถ้าปล่อยทิ้งไว้เครื่องมือจะเป็นอันตรายนานหรือเป็นสนิมได้

2. ควรมอบอำนาจให้เสนาบดีคลังสั่งเครื่องจักรและตัวพิมพ์ซึ่งเป็นการจำเป็น สำหรับใช้ในโรงพิมพ์ทันที โดยใช้เงินรองจ่าย

3. ควรแจ้งให้มีสลิสออกตรวจดวงหน้าก่อน 3 เดือน ว่าจะว่าจ้างให้เป็นผู้ ตรวจแก้ตัวพิมพ์ และจะให้เงินเดือน ๆ ละ 80 บาท กับเงินเดือนของหมอแพรงฟอดเตอร์ เดือนละ 200 บาทนั้น ควรย้ายให้ไปรับในกระทรวงการต่างประเทศ

4. ไม่ควรจ้างมิสเตอร์ดอกเพราะทำงานช้า

และเห็นควรเช่าที่วัดบุญศิริมาศยารามเป็นที่ดำเนินการ แต่เนื่องจากขณะนั้นมีพระภิกษุจำ พรรษาอยู่จึงได้แต่เพียงไปทำแผนที่และคิดแบบการก่อสร้าง และควรตรวจสอบสิ่งที่ต้องการ ตีพิมพ์ซึ่งไข้อยู่ในราชการทั้งหัวเมืองและกรุงเทพฯ แต่ถ้าหากจะให้ขยายโรงพิมพ์ในขณะนั้น เห็นจะทำไมทันแน่

แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าโรงพิมพ์หลวง เห็นควรต้องเลิก จึงโปรดให้นำเครื่องมือและเครื่องมือต่าง ๆ ที่รัฐบาลสะสมไว้เป็น จำนวนมากนั้นส่งไปไว้ที่กรมมหาดไทย และโปรดให้จ้างช่างเรียงภาษาอังกฤษและช่าง เรียงหนังสือไทย 2-3 คน เพื่อทำการฝึกหัดคนในกรมมหาดไทยเพิ่มเติม ส่วนการล้างตัว การหล่อ การตี การเย็บนั้น เกณฑ์นักโทษมาทำงานต่อไป โรงพิมพ์กองหลวงจึงรับพิมพ์

เอกสารของทางราชการสืบต่อมา โรงพิมพ์กองมหันตโทษนี้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2440 อยู่ในสังกัดกระทรวงนครบาล แต่ต่อมาเมื่อย้ายเรือนจำไปอยู่ที่บางขวาง ชื่อโรงพิมพ์กลายเป็นโรงพิมพ์ลพบุรุษ หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ปรากฏว่าชื่อโรงพิมพ์ไม่เหมาะสม ในปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงพิมพ์มหาดไทย และพิมพ์เอกสารของกระทรวงมหาดไทยตลอดมาจนทุกวันนี้⁸¹

หนังสือสำคัญที่พิมพ์ที่โรงพิมพ์กองลพบุรุษ เป็นหนังสือคำวินิจฉัยหมายไทยซึ่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ทรงเรียบเรียงและทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อให้กุลบุตรทั้งหลายได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เช่น กฎหมายธรรมศาสตร์ มุคคด แพ่งและอาญา ครัวเมีย สัญญาที่ดิน กฎหมายระหว่างประเทศ โคตอาญา เล่ม 1, 2

หนังสือสำคัญอีกเล่มหนึ่งคือ กฎหมายราชบุรี สำหรับผู้พิพากษาและทนายความซึ่งละเอียดกว่าฉบับของหมอมรค์เด โดยโคตรงคำนำไว้ในหนังสือนี้ว่า "ผู้ใดจะคิดตีพิมพ์หนังสือ 2 เล่มแล้วต้องมีความหวาดหวั่นว่าจะสู้ฉบับที่หมอมรค์เดพิมพ์ไว้ไม่ได้ คว้ยเหตุว่าคนทั้งหลายได้ใช้หนังสือฉบับนั้นมานานจนชินมือ แต่มีข้อขัดข้องอยู่บาง เช่นว่า ทรายไม่ได้ว่าบทไรเล็กแล้วไม่เป็นกฎหมาย บทไรยังคงเป็นอยู่ และอีกประการหนึ่งจะค้นตามมาตราที่ต้องการก็เป็นการยาก ข้าพเจ้าได้เพียรพิมพ์กฎหมายเล่มนี้ขึ้นโดยมีความประสงค์ 2 อย่าง อย่างหนึ่งให้มีเครื่องมือสำหรับค้นบทมาตราต่าง ๆ ได้รวดเร็วตามแต่ต้องการ และหวังว่าตามที่ได้ทำมานี้จะสมประสงค์ สาราบายสำหรับค้นบทกฎหมายที่อยู่ท้ายเล่ม 2 นั้น ข้าพเจ้าได้ไขมาในโรงศาลและในโรงเรียน กฎหมายถึง 5 ปีแล้วไม่ใคร่รู้สึกขัดข้องอย่างไร ใช้ได้ในเวลาว่างความ พิจารณาตัดสินความ และในเวลาสอนนักเรียน ถาตอบข้อความต่าง ๆ เมื่อได้เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าคั้งนี้มาจึงมีความมั่นใจว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย กระทำให้ข้าพเจ้ามีใจกำเริบคิดตีพิมพ์จำหน่าย

⁸¹สัมภาษณ์ นายกลิ่น สีตะขมิ วันที่ 4 พฤศจิกายน 2514.

ก่อนนี้มาได้เคยที่พิมพ์กฎหมายฉบับหนึ่งเรียกว่า "กฎหมายบางลักษณะ" ที่จริงเป็น
แต่ลงมือไม่ได้ตรวจอย่างไร เมื่อพิมพ์แล้วรู้สึกว่ามีมากกว่าถูก ข้าพเจ้าขอถอนทั้งสิ้น
และขอให้ถอนฉบับใหม่นี้เป็นการแก้ตัว"⁸²

หนังสือดังกล่าวพิมพ์ในปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) นอกจากนี้ยังได้พิมพ์หนังสือ
คำพิพากษากรรมาการฎีกาบางเรื่องอีกด้วย

โรงพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกจากโรงพิมพ์หลวง
โรงพิมพ์มหาดไทยแล้ว มีโรงพิมพ์เกิดขึ้นอีกเป็นจำนวนมากทั้งของไทยและต่างประเทศ ดัง
รายชื่อต่อไปนี้คือ

- โรงพิมพ์กรมไปรษณีย์โทรเลขสยาม
- โรงพิมพ์สกุลพระตำหนักสวนกุหลาบ
- ✓ โรงพิมพ์ศุภมิตรบำรุง
- ✓ โรงพิมพ์พิทยากร
- โรงพิมพ์สารนคร
- โรงพิมพ์กรุงเทพ
- โรงพิมพ์วัชรินทร์ บริษัทที่ทำการของราชาธิปไตย กรุงเทพมหานคร
- โรงพิมพ์ไท
- โรงพิมพ์บ้านนายสิน
- โรงพิมพ์นายเทพ อยู่ที่แพตรงหน้าสุนันทาลัย ตรงปากคลองบางหลวงข้าม
- โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ อยู่ที่สี่กั๊ก ถนนบำรุงเมือง
- โรงพิมพ์อักษรนิติ
- โรงพิมพ์นายเกษ อยู่สุดถนนบำรุงเมือง ในวังพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์

⁸²กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กฎหมายเล่ม 1 สำหรับผู้พิพากษาแลทนายว่าความ,
พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กองสุโขทัย, ร.ศ. 123), หน้า ก. - ข.

โรงพิมพ์ ม.ร.ว. เนตร
 โรงพิมพ์อารยราตรี
 โรงพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์
 โรงพิมพ์วิชาการ
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 โรงพิมพ์ศิริเจริญ
 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
 โรงพิมพ์พิพดิมาศ
 โรงพิมพ์สามัคคี
 อุดมกิจเจริญพิมพ์
 โรงพิมพ์หมอสมีท
 โรงพิมพ์แมกฟาแลนด์

โรงพิมพ์หลวงตีพิมพ์หนังสือต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากตีพิมพ์หนังสือวิชาการ
 และราชกิจจานุเบกษาแล้ว ยังพิมพ์หนังสือกฎหมาย หนังสือเด็ก และหนังสือราชการต่าง ๆ
 เช่น

หนังสือราชการ

พระราชบัญญัติเกณฑ์คนชด ราคาเล่มละ กึ่งตำลึง
 พระราชบัญญัติสำหรับเจ้าพนักงาน ทอรับฎากรที่ขึ้น ราคาเล่มละ กึ่งตำลึง
 พระราชบัญญัติสำหรับเจ้าภาษีนายอากร ราคาเล่มละ 1 บาท

หนังสือสอนเด็ก

มอดบทบรรพกิจ	ราคาเล่มละ	หกสลึง
วาทนิตนิกร	"	หกสลึง
อักษรประโยค	"	หกสลึง
สังโยคนิธาน	"	หกสลึง

ไวยวจนพิจารณา	ราคาเล่มละ	หกสลึง
พิศาลการันต์	"	หกสลึง

ถึารวมทั้ง 4 เล่ม ราคาเล่มละ 6 บาท

นิติสารสาชก เล่ม 1	ราคาเล่มละ	หนึ่งบาท
นิติสารสาชก เล่ม 2	"	หนึ่งบาท

หนังสือเรื่องต่าง ๆ

กลศตรีแลปญจราชาภิเศก	ราคาเล่มละ	สี่บาท
ราชนิตี	"	หนึ่งบาท
พงศาวดารเหนือ	"	หนึ่งบาท
พงศาวดารมอญ	"	หนึ่งบาท
พงศาวดารเขมร	"	หนึ่งบาท
ปีศาจปะระณัม	"	หนึ่งบาท

หนังสือราชการ

หนังสือสัญญาเชียงใหม่	ราคาเล่มละ	หนึ่งบาท
สัญญาอังกฤษ, อเมริกัน, เกนมาร์ก, เยอรมัน	"	หนึ่งบาท
พระราชบัญญัติพิภคกระเชียรอายุ, ลูกทาสลูกไทย	"	สองสลึง
พระราชบัญญัติสำหรับผู้รักษาเมืองกรมการทั้งปวง ซึ่งจะทำสัญญากับคนต่างประเทศ	"	สลึง
พระราชบัญญัติสำหรับข้าหลวงซึ่งจะออกไปชำระควม หัวเมือง	"	สลึง

สำหรับหนังสือพิมพ์ที่ออกเป็นระยะในรัชกาลนี้ก็มีเป็นจำนวนมากถึง 54 ฉบับ เป็นหนังสือพิมพ์รายวัน 14 ฉบับ ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษเสีย 6 ฉบับ เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ 14 ฉบับ ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษเสีย 6 ฉบับ หนังสือพิมพ์รายปักษ์มี 7 ฉบับ พิมพ์เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น และหนังสือพิมพ์รายเดือนอีก 19 ฉบับ ออกเป็นภาษาไทย

หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกทีออกในประเทศไทย คือ Siam Daily Advertiser ซึ่งหมอสมิทและหมอแอนดรูว์ (John Smith and Thomas S. Andrew) ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2411 ระยะแรกออกวันละแผ่น มีข่าวเรือเข้าออกและมีโฆษณา 2-3 เรื่อง ต่อมาจึงได้มีแจ้งความจำหน่ายสินค้าของห้างร้านต่าง ๆ และลงข่าวการทำพิธีทางคริสตศาสนา บางเล็กน้อย และข่าวคนตาย ตลอดจนข่าวบุคคลสำคัญชาวต่างประเทศที่เขามายังประเทศไทย เมื่อกิจการเจริญขึ้นจึงเปลี่ยนจากออกวันละแผ่นเป็น 4 หน้า หนังสือรายวันฉบับแรกนี้เดิมพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาจึงได้พิมพ์ภาษาไทยควบคู่กันไป หนังสือนี้ได้เลิกฉกฉวยเมื่อ พ.ศ. 2421⁸³

สำหรับหนังสือพิมพ์รายวันของไทยฉบับแรกคือ คอร์ท (Court) หรือหนังสือข้าราชการซึ่งเจ้านาย 11 พระองค์ช่วยกันแต่ง หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้เริ่มออกตั้งแต่วันที่ 10 เดือน 10 แรม 2 ค่ำ ตรงกับวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2418 สาเหตุที่จะออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เนื่องจากหนังสือราชการจากกรุงเทพฯ ออกสัปดาห์ละครั้ง และข่าวราชการต่าง ๆ ที่พิมพ์ลงมักจะถูกวางานหลายวันไม่สู้จะทันเหตุการณ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช จึงทรงชักชวนพระเจ้าบรมวงศ์เธอบางพระองค์ให้ช่วยกันจัดข่าวในพระราชสำนัก ส่วนพระองค์เองรับทั้งจดข่าวและจัดการพิมพ์ข่าวแจกกันในหมู่เจ้านายให้ได้ทราบข่าวราชการที่มีแล้วและข่าวล่วงหน้าทันต่อการทุกวัน

การพิมพ์หนังสือคอร์ทข้าราชการในครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงยืมแทนพิมพ์ขนาดย่อมเครื่องหนึ่งกับตัวพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวง กรมหลวงนรินทร์ไพศาลโสภณประทานคนเรียงพิมพ์และให้หม่อมเจ้าวัชรินทร์พระโอรสมาช่วยตรวจรูป แต่การรวบรวมต้นฉบับและตรวจการพิมพ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชทรงทำเองทั้งสิ้น

⁸³ราชบัณฑิตยสภา, รายงานหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยาม, (พระนคร, 2474) (พิมพ์ในงานทำบุญหน้าพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นราชศักดิ์โสภณ ครบ 7 วัน วันที่ 19 พฤศจิกายน 2475), หน้า 1.

เนื่องจากแทนพิมพ์หนังสือเป็นแทนขนาดเล็ก หนังสือคอร์ดจึงต้องพิมพ์ขนาดหน้าพิมพ์แปด ออกวันละสี่หน้าบ้าง หรือน้อยกว่านั้นบ้าง การลอกหนังสือพิมพ์คอร์ดข้าราชการมีความลำบากอยู่มาก เนื่องจากเจ้านายซึ่งรับเป็นผู้แต่งบางพระองค์ต่อมามีหน้าที่พิจารณาหรือบางทีก็ต้องละเว้นการแต่งหนังสือถวายเหตุอื่น ๆ ต้องวานพระองค์อื่นทำหน้าที่ บางครั้งเจ้านายที่มีหน้าที่ทำหนังสือตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นต้นต้องตามเสด็จหัวเมืองทั้งหมดหรือเป็นส่วนใหญ่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชต้องพุดวงกรมหลวงบดินทรฯ ให้ทรงจัดการพิมพ์หนังสือคอร์ดข้าราชการแทน กรมหลวงบดินทรฯ มักทรงหาเรื่องนิทานสุภาษิตมาพิมพ์พอประกำไปชั่วคราว หนังสือคอร์ดข้าราชการซึ่งเป็นหนังสือออกข่าวจึงกลายเป็นหนังสือเล่านิทานไปบางฉบับ เมื่อเสด็จกลับมาแล้วจึงกลับพิมพ์เป็นหนังสือออกข่าวอย่างเดิม

หนังสือคอร์ดข้าราชการตั้งแต่ออกฉบับแรกเมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน 10 แรม 12 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 21 กันยายน) ปีฉุน พ.ศ. 2418 เป็นต้นมา นับจำนวนหนังสือที่พิมพ์รายวันได้ 552 แฉ่น ครั้นถึงปีชวด พ.ศ. 2419 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงทราบว่าคุณานโดยมากต้องการจะทราบข่าวให้ลัดต่อกันเป็นสำคัญ จึงทรงเปลี่ยนกำหนดออกเป็นเดือนละ 2 ครั้ง ตั้งแต่วันเสาร์ เดือน 9 ขึ้น 1 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 22 กรกฎาคม) ปีชวด พ.ศ. 2419 เป็นต้นมา แต่ออกได้เพียง 4 แฉ่นก็ประจวบเวลาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชจะเสด็จออกวังไปประทับที่พระราชวังสราญรมย์ ไม่มีที่สโมสรมเจ้านายที่หอวิเศษพิทยาคมแก่ก่อน จึงต้องเลิกพิมพ์หนังสือคอร์ดข้าราชการตั้งแต่นั้นมา⁸⁴

หนังสือคอร์ดหรือข่าวราชการนี้เป็นหนังสือที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อการอ่านมาก เพราะประกอบไปด้วยเรื่องพงศาวดาร ลักษณะราชการและขนบธรรมเนียมในพระราชสำนัก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงประโยชน์ในการอ่านหนังสือคอร์ดข้าราชการไว้ดังนี้

⁸⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องตำนานหนังสือคอร์ดข้าราชการ," หนังสือคอร์ดข้าราชการ, (ล. 1, ทรนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2466), หน้า 9-13.

ผู้เป็นนักเรียนพงศาวดารก็ดี เรียนขนบธรรมเนียมราชการก็ดี หรือเพียงแต่เอาใจใส่ในการแต่งหนังสือก็ดี ถ้าได้อ่านหนังสือคอรชวาราชการ 2 เล่มนี้ ข้าพเจ้าก็คิดเห็นว่าจะได้ประโยชน์ถึงจะกล่าวต่อไป 3 ข้อนี้เป็นสำคัญคือ

ข้อ 1. ผู้เอาใจใส่ในการแต่งหนังสือควรสังเกตว่าหนังสือเรื่องนี้เจ้านายหลายพระองค์ทรงแต่งเมื่อชัฒมายังอยู่ในพระณววิบูลย์ หรืออาจจะว่าอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นสำนวนนักเรียนแต่ง ก็เจ้านายที่ทรงแต่งหนังสือนี้ต่อมาภายหลังได้เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ปรากฏพระเกียรติคุณ พระปฏิภาณแก่คนทั้งหลายในชั้นหลังแทบทุกพระองค์ ผู้เป็นนักเรียนอ่านหนังสือเรื่องนี้ก็จะได้เห็นโวหารของเจ้านายเหล่านั้นเมื่อชั้นแรกเริ่มพยายามทรงแต่งหนังสือในเวลายังหย่อนความสามารถ เมื่อถึงแก่เห็นเช่นนั้นแล้วจะคิดเทียบกับโวหารของตน ถ้าดีกว่าก็ควรยินดี ถ้าเห็นยังหย่อนกว่าจะคิดพยายามตามเยี่ยงอย่างไทเจริญปฏิภาณของตน ๆ ขึ้นโดยลำดับ โดยความเห็นคิดว่าเจ้านายท่านก็พยายามฝึกหัดมาเหมือนกัน สำคัญแต่ความเพียรและความอุตสาหะที่จะนำไปให้ถึงคุณวิเศษเป็นสำคัญ

ข้อ 2. ผู้เอาใจใส่หาความรู้พงศาวดาร ใครอ่านหนังสือเรื่องนี้จะได้อรรถลักษณะราชการและขนบธรรมเนียมในราชสำนัก ตลอดจนพระราชนุกิจซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประพฤติในสมัยเมื่อพิมพ์หนังสือนี้ ก็กว่าที่จะหาความรู้ได้ในหนังสือเรื่องอื่น ๆ ไฉนว่าเรื่องใดทั้งสิ้น

ข้อ 3. ผู้ที่เอาใจใส่หาความรู้ราชประเพณี เช่นดังการพิธีต่าง ๆ ที่มีประจำปีที่ดี ที่เป็นการจรเขนลักษณะการยกทัพเป็นศนูก็ดี ในหนังสือนี้มีแต่งพรรณมาอย่างถวนดี ไม่มีหนังสือเรื่องอื่นเหมือน บางแห่งออกจะถวนดีเกินไป จะยกตัวอย่างเช่นมาขยชี้เจ้าพนักงานลอมวงเสด็จพระราชทานพระกรฐินเป็นคน ซึ่งอาจจะขามเสียใจก็มีบาง⁸⁵

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

โรงพิมพ์ของมิชชันนารี

นอกจากโรงพิมพ์ของหมอบริเตนแล้ว หมอสมิท (Samuel John Smith) ได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นอีกแห่งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2411 อยู่ที่ตำบลบางคอแหลม ชื่อว่าโรงพิมพ์คริสตนิย หมอบริเตนและหมอสมิทต่างก็พิมพ์หนังสือออกมาเป็นจำนวนมาก หมอบริเตนพิมพ์หนังสือหนักไปในทางวิชาการและวรรณคดีสำคัญ ๆ ส่วนมากจะเป็นหนังสือเป็นปกแข็ง รูปเล่มคงทนถาวรและสวยงาม ซึ่งนับเป็นการลงทุนมาก เช่นได้พิมพ์พงศาวดารจีนเป็นเล่มสมุดใหญ่ ขายราคาเล่มละ 4-5 บาท สำหรับหมอสมิทนั้นก็พิมพ์ทั้งปกแข็งและปกอ่อนเช่นเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่พิมพ์หนังสือประโลมโลกเป็นสมุดเล่มเล็ก ๆ เนื้อเรื่องเพาเล่มสมุดไทย และพิมพ์ปกอ่อนขายราคาเล่มละ 1 สลึง ก็มีกลอนที่ว่า "เล่มสลึงพืงูทานผู้ซื่อ" ทำออกขายเป็นเล่มเล็ก ๆ เช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจะจบทั้งเรื่อง กล่าวได้ว่าหมอบริเตนพิมพ์หนังสือเป็นหลักฐานสมัยที่หนังสือเป็นเรื่องพงศาวดาร ผิดกับหมอบริเตนที่พิมพ์หนังสือตลาดสำหรับอ่านเล่น หมอบริเตนเริ่มพิมพ์เรื่องเสียดก๊กต่อจากเรื่องสามก๊ก ในปี พ.ศ. 2413 พิมพ์เรื่องไซจีน ในปี พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นปีที่หมอบริเตนถึงแก่กรรม หมอสมิทจึงดำเนินงานต่อมา พิมพ์พงศาวดารจีนเรื่องไซฮัน ห่องสิน ฯลฯ เป็นลำดับมา พิมพ์ราชาธิราชใน พ.ศ. 2423 นอกจากพงศาวดารจีนก็พิมพ์ตำราเรียน เช่นจินกามณี พิมพ์ในปี พ.ศ. 2430 พิมพ์หนังสือกฎหมาย คือ หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทยในปี พ.ศ. 2439

สำหรับหมอสมิทได้พิมพ์หนังสือเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นหนังสือจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่ก็ยังพิมพ์หนังสือทางด้านกฎหมาย ประวัติศาสตร์ ศาสนา ตำราเรียน ตำราต่าง ๆ ซึ่งพอจะจำแนกให้เห็นได้ดังต่อไปนี้

กฎหมาย

กฎหมายลักษณะทาสทั้งเก่าใหม่

กฎหมายลักษณะฉ้อโกง

ตำรา

ตำรายาเกล็ด

ตำราควา

คำรำลึกเลขอ่างใหม่
 คำรำการโรงพิมพ์
 มัญญุติพระร่วง
 ภาสสอนนง
 คำเตือนสติ
 มารยาศตรี

นิราศ

นิราศเคื่อน
 นิราศพระแทนคงรัง
 นิราศเมืองเพชร
 นิราศฉวาง
 นิราศพระบาท
 นิราศอิเหนา
 นิราศภูเขาทอง
 นิราศพระประณม
 นิราศนางกระษัตริชามา
 นิราศเมืองแกลง
 นิราศรางวัดนา
 นิราศโคราช
 นิราศนรินทร์
 นิราศนางปะอิน
 นิราศสระบุรี
 นิราศเกาะจวน
 นิราศชมตลาค
 นิราศพระแทนคงรัง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 วิทยาลัย

นิราศพระปดิวี่
 นิราศทวาราวดี
 นิราศวัดเจ้าฟ้า
 นิราศยี่สาร

ศาสนา

ปูจนฺดาแลวี่สังฆนาในศาสนาแท้จริง
 พระศรีสงฆ์คามมัทธาย พุทธท้านายนิมิตร พระยาปัดเถวน
 ปรมัตถ์ ชันชวักังคณี คำภีร์ชาตุวิวร วิสัยญู

สุภาษิต

สุภาษิตสอนเด็ก	ภิเชกสอนบุตร
สุภาษิตพระร่วง	ลักษณะภรรยาเจ็ดสถาน
สุภาษิตโคลงอย่างเก่า	ลักษณะบุตรสามสถาน
สุภาษิตโคลงอย่างใหม่	กฤษณาสอนน้อง
สุภาษิตไทยสอนหญิง	
สุภาษิตขี้ยา	
สุภาษิตจีน	
อิศรญาณเป็นคำสุภาษิตสอนใจ	
สุภาษิตปกรณ	
โลกนิต	
ขงจู้	
มงคลที่ปนีแปล	
สวัสดิรักษา	

คำร่าเรียน

จินคามณี
 ก ข ก กา

ปดม ก กา ไทย
 ปดมมาลา อังกฤษ
 สมุดจะหัดอังกฤษ
 สูตรเลข
 คำอังกฤษแปลเป็นไทย
 คำสอนสมการ

ประวัติศาสตร์

พงศาวดารไทย
 พงศาวดารโบราณ
 ฝรั่งเศสทำศึกกับจีน
 ราชทูตสยามไปกรุงฝรั่งเศส
 ราชทูตสยามไปกรุงลอนดอน
 พระศรีศางค์ตามโยฮัน
 เรื่องยะโฮฐ เป็นพงศาวดารโบราณ
 จดหมายเหตุสยามสมัย

จดหมายเหตุฝรั่งเศสกรุงเก่า
 เรื่องเมืองมาบุญโดน
 เมืองโรม
 เมืองอังกฤษ
 จดหมายเหตุฝรั่งเศสโบราณ
 จดหมายเหตุเมืองพม่า

เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ

พระอภัยมณี

อุณรุท

วงษ์สุวรรณ

จันทโครพ

ลักษณะวงศ์

เสภา

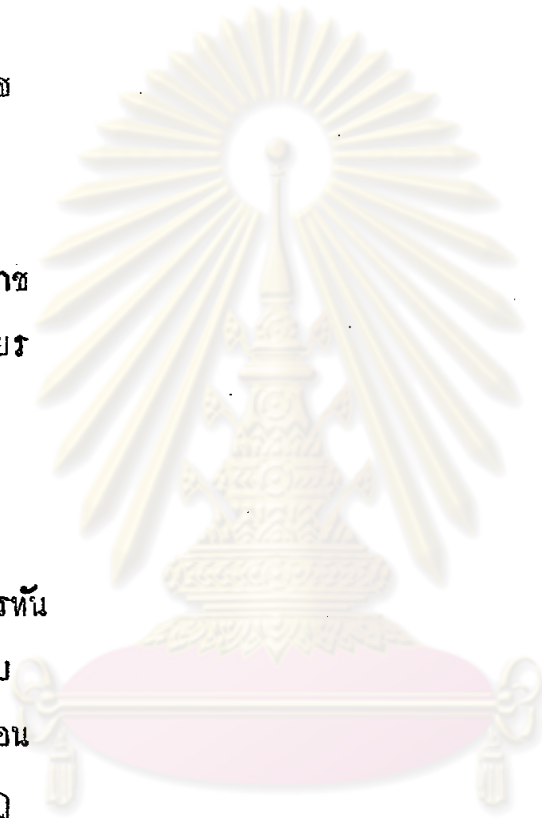
พระสมุท

สิงห์ไกรภพ

เบญจมาศทอง

สังข์ทอง
 รามเกียรติ์
 กากี
 โลกนิตย์
 ทิวสังวาล
 ราชาธิราช
 ชุขฉิง
 กาลหึง
 วงษ์เทวราช
 สุวรรณเศียร
 พระสีเสอา
 ปลานุทอง
 เรื่องอุไท
 พระยาจักร์พัน
 นกกระจาม
 กากีคำกลอน
 เพชรมงกุฎ
 สิบสองเหลี่ยม
 รามสิน
 มุหนาวงษ์
 สุนันทกุมาร
 ทราฐทอง
 กากีบสุนัชแฉนถวาง
 สุวรรณวาศ
 สุริยวงษ์พรหมเมศ
 พระยาบัคเดวน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 พิษณุโลกมหาวิทยาลัย

ควาวิ

สุนทรานมิตี

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเบ็ดเตล็ดอีก เช่น เรื่องว่าด้วยลมฟ้าอากาศ เรื่องทำนายฝัน ว่าด้วยศาสตร์ สมโภชมหานคร และสยามวิโปชิตอวี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าหมอสमितพิมพ์หนังสืออ่านเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะผู้อ่านนิยมอ่านหนังสือเหล่านี้ทำให้ขายดีและมีกำไร หมอสमितจึงพิมพ์หนังสือเพื่อการค้าเป็นสำคัญ และเป็นผู้อพิมพ์และผู้อขายในเวลาเดียวกัน ไม่ได้จ้างผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งมาเขียนเรื่องให้เลย เพราะเหตุว่าในสมัยนี้วิทยาการต่าง ๆ ยังไม่ก้าวหน้าเหมือนในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม นอกจากจะพิมพ์หนังสือเพื่อการค้าแล้ว หมอสमितยังมีความประสงค์จะให้การศึกษาแก่ประชาชนชาวไทยด้วย โดยได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับอบรมสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ แก่เด็ก ๆ ซึ่งมีชื่อว่า ยูไนเวอร์ซิตีสยาม เป็นที่เรียนวิชาต่าง ๆ ให้นักเรียนเข้าเรียนโดยคิดค่าเรียนถูก ดังปรากฏในคำโฆษณาของยูไนเวอร์ซิตีสยาม ดังต่อไปนี้

ถ้าบิดามารดาผู้หนึ่งผู้ใดอยากจะให้ลูกชาย ลูกหญิง เรียน ภาษาไทย ภาษาฝรั่ง ภาษาอังกฤษ ๆ เพื่อจะเป็นคนที่มีปัญญา ความซื่อเรียบร้อย จะใดเป็นผู้ผู้ดีผู้ใหญ่ผู้เป็นพอมานแม่มาน เป็นกำลังแก่ราชการแลแผนดินบ้านเมืองด้วย เชิญมาฝากไว้ กับครูแลที่ยูไนเวอร์ซิตีสยาม บางคอแหลม เหนือ⁸⁶

นอกจากนั้นหมอสमितยังรับผิดชอบงานให้แก่เด็กไทยอีกด้วย โดยยินดีที่จะรับจ้างให้ แก่เด็ก ๆ ที่มีอายุ 13 ปีขึ้นไป ถ้าบิดามารดาของเด็กผู้ใดต้องการให้เด็กมีวิชาชีพสำหรับ ออกไปทำมาหากินก็ให้นำเด็กมาฝากเป็นลูกศิษย์กับหมอสमितได้ที่โรงพิมพ์บางคอแหลม โรงพิมพ์ นี้ยังใช้เป็นที่พักทางศาสนาอีกด้วย คือมีการเทศน์เป็นภาษาไทยทุกวันอาทิตย์เวลาสี่โมงเช้า

⁸⁶ นิตราศนาภกระษัตริชานา, "โฆษณา," (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสมิต, 2430), หน้าปกหลัง.

และมีการสวดตอนเช้าเวลาหนึ่งโมง และหนึ่งทุ่มทุกวัน ในสวดจะเข้าฟังก็ได้⁸⁷

หมอมสุมิตยังเป็นผู้สั่งแทนพิมพ์หนังสือเข้ามาขายทำให้เกิดโรงพิมพ์ขึ้นอีกหลายโรง และยังได้พิมพ์หนังสือเรื่อง ตำราการพิมพ์ขึ้นอีก ทำให้ไม่ต้องสงสัยว่ากิจการพิมพ์หนังสือใน สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรุ่งเรืองอย่างมาก มีหนังสือพิมพ์ออกมาหลาย ประเภทและสามารถสนองความต้องการของผู้อ่านได้

จึงกล่าวได้ว่า กิจการพิมพ์ของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาตามลำดับ เริ่มตั้งแต่มีโรงพิมพ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ปริมาณการผลิต หนังสือก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คุณภาพของหนังสือก็ดีขึ้นกว่าเดิม หนังสือที่พิมพ์ในรัชกาลนี้ ส่วนใหญ่จะมีหน้าปกในซึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อหนังสือ ชื่อเรื่อง และยังมีคำอธิบายชื่อ เรื่องค่อนข้างยาว นอกปีที่พิมพ์ สถานที่พิมพ์ชัดเจน และยังบอกราคาหนังสือไว้อย่างละเอียด อีกด้วย เช่น "ราคา สามบาท ลงชื่อ สองบาท" เป็นต้น นอกจากมีหน้าปกในแล้วก็จะมี สารบัญ โดยใช้ชื่อต่าง ๆ กัน เช่น "สารบัญเรื่อง" สารบัญบอกเรื่องในเล่มนี้ ท้ายเล่ม จะเป็นแถลงการณ์เกี่ยวกับโรงพิมพ์นั้น นอกจากนี้มีการโฆษณาขายหนังสือซึ่งมีลักษณะแปลก ๆ โดยมากใช้คำพูดตรงไปตรงมา ซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ใจความคล้ายคลึงกัน คือ ชักชวนให้ซื้อหนังสือ ผู้ที่ซื้อมากเป็นจำนวนร้อยก็จะได้ลดราคา หนังสือมีทั้งปกอ่อนและปกแข็ง หนังสือปกแข็งสวยงามมาก การเย็บเล่ม การเข้าปกทำอย่างพิถีพิถันคงทนแข็งแรง สำหรับ หนังสือปกอ่อนมีหลายขนาดตั้งแต่เล่มเล็ก ๆ ไปจนถึงเล่มใหญ่ขนาดเท่าหนังสือปกแข็ง หนังสือ ที่พิมพ์คราวหนึ่ง ๆ มีจำนวนตั้งแต่ 500 ฉบับไปจนถึง 10,000 ฉบับ เช่นหนังสือแบบเรียน หนังสือไทยสำหรับมูลศึกษา กรมศึกษาธิการ เรื่องประถม ก กา พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 10,000 ฉบับ กล่าวได้ว่ากิจการพิมพ์หนังสือเรียนมีจำนวนมากเป็นอันดับที่หนึ่ง เช่นเดียวกับในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้มีการพิมพ์ซ้ำครั้งที่สอง ไปจนถึงครั้งที่ 10 ก็มี เช่นหนังสือเรื่องกฎหมาย ไทย ของหมอมรคเด พิมพ์ครั้งที่ 10 เมื่อ ค.ศ. 1235 (พ.ศ. 2416)

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ราคาหนังสือมีตั้งแต่เล่มละ 19 อัฐ หนึ่งสลึง สองสลึง หนึ่งบาท ห้าสลึง
หกสลึง ไปจนถึง 4 บาท

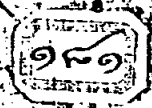
สำหรับตัวพิมพ์เริ่มมีตัวเคลื่อนแล้ว และได้รับการปรับปรุงให้สวยงามยิ่งขึ้น ดังจะ
เห็นได้จากหน้า 1 ของหนังสือมิวเซียม หรือรัตนโกมล พิมพ์ในปี ค.ศ. 1239 (พ.ศ.
2420) พิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ ตัวเคลื่อนที่ใหม่ดีขึ้นกว่าเดิมและยังเริ่รางวัลไปกับ
ตัวธรรมดา บรรทัดแรกคำว่า "หนังสือ" และอีก 2 บรรทัดต่อมา คือ "เล่ม 2 อาสาธ-
มาศ คือ เดือนแปด ปี 1239" เป็นตัวธรรมดา สังเกตจากเส้นนอนด้านบนเป็นเส้นโค้ง
สำหรับชื่อหนังสือนี้เป็นตัวดอกเรียกร่องความสนใจ แต่ข้างล่างที่เป็นคานานั้นเป็นตัวเคลื่อน
ซึ่งปรับปรุงมาจากตัวเคลื่อนในราชกิจจานุเบกษาที่พิมพ์คราวแรกในรัชกาลที่ 4

นอกจากนี้ยังมีตัวพิมพ์ที่พิมพ์จากพิมพ์หิน ซึ่งเป็นแบบตัวหนังสือที่เขียนลงบนแผ่นหิน
แล้วพิมพ์ ไม่ได้ใช้ตัวพิมพ์ ตัวพิมพ์หินนี้เท่ากับตัวกลางในปัจจุบัน ถ้าวัดขนาดจะได้ประมาณ
24 พอยท์ ตัวอย่างหนังสือที่เห็นภาพตัวพิมพ์หินชัดเจนคือ หนังสือนิทานตาหมอก พิมพ์ในปี
พ.ศ. 2432 (ร.ศ. 108) คำว่า "เป็น" กับคำว่า "หน้าผากไม่เป็นโทษ" ในบรรทัด
ที่ 3 คำว่าเป็นตัว ๒ ทางหักไปทางปลาย แล้วมีเลข ๕ อยู่ข้างบน ซึ่งอย่างนี้เป็นตัวเรียง
พิมพ์ธรรมดาไม่ได้ ตัวหนังสืออื่น ๆ อาจเป็นตัวเรียงธรรมดาแล้วทำปรู้ออกมาเพื่อพิมพ์หิน
สำหรับตัว ๒ บางตัวทางตั้งตรงไม่หักไปทางปลายก็มี การที่ขีดไปทางหลังเป็นการขีดเพิ่ม
เค็มเข้าไป จะสังเกตเห็นว่ามีคำว่า "เป็น" อยู่หลายคำ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าเป็นลักษณะ
ของการพิมพ์หิน ส่วนรูปของหนังสือยังคงเลียนแบบตัวเคลื่อนเค็มอยู่ แต่เป็นตัวขนาดใหญ่
ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าตัวกลางบาง⁸⁸

สำหรับจุดประสงค์ของการพิมพ์หนังสือในระยะนี้เปลี่ยนไปจากเดิม คือนอกจากจะ
เผยแพร่ศาสนาแล้วก็เพื่อให้ความศึกษาแก่ประชาชนและในที่สุดก็กลายเป็นธุรกิจการค้า

* ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกิจการพิมพ์ของไทยเจริญก้าวหน้า
อย่างสูงสุด เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์

⁸⁸ ก๊าซร สติกรกุล, ตัวหนังสือและตัวพิมพ์, หน้า 86.

หนังสือ กวีนิพนธ์นิทานบุรุษ

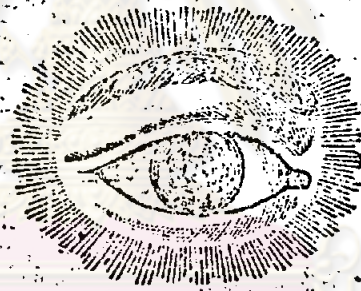

นิทานนิทานบุรุษ

เล่ม ๒

ชาตสามบาท คือ เทียน แดง

ปี ๑๒๓๙

วิทยานาม นวิสัยรูปมณีก็ ประจักษ์ นลย์ที่ ธน,
วิทยาโลกถวิ ยะสะสุกวิ วิทยาครูณา ครูระ
วิทยาพัน รุชโน วิเทศมเน วิทยา ปร โทวิ,
วิทยาราชสุ ฐิตาน ทิ ธน วิทยวิหิ นะ ปศวะ

กรุงเทพฯ

ค.ล.บริจเด ปากคลองบางกอกใหญ่

ราคาสามบาท ลงชื่อสองบาท

๕๐๒

นิทานดาวหมอก

๐ ตาเถ่าคนหนึ่งชื่อหมอกเป็นคนแก่ฟันหักเหลือแต่ซี่อก
 หูกี่หนวนี่หงิก หัวหยิกเต็มมือเมื่อย้ายแซมขัง
 ซ้ายเข็นหมอกโน หน้าฉากไปเป็นโหมก จะเดิน
 ไปขังไหนก็ต้องไล่หมวก เพราะอายุมเหงอก
 ดาวหมอกนั่นถึงเป็นคนแก่ก็จริง แต่เห็นผู้หญิงสาว ๆ
 มักพอใจคลอเคลีย ผู้หญิงสาว ๆ ก็พอใจเข้า
 แหย่ล้อเล่น บางทีชาวบ้านจะมีงานหรือจะทำสิ่งใด ๆ
 ก็ให้สาว ๆ ไปล่อดาวหมอกมาช่วยตักน้ำตาเข้าถ้ำแพ
 แจวเรือต่าง ๆ ดาวหมอกไม่ครั้นเพราะได้ทำงาน
 กะผู้หญิง หญิงคนหนึ่งชื่อหมักเป็นบ่าวเขา ดาวเอก
 รักมากกว่าหญิงทั้งปวง วันหนึ่งนางหมักแกล้งหา

หนังสือ โดยทรงใช้หนังสือพิมพ์ทุกเล่มที่ออกถึงประชาชน ทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ในการลงบทความโต้แย้งความคิดเห็นของพระองค์อย่างเต็มที่ เมื่อหนังสือพิมพ์ลงข่าวคำนิพนธ์การบริหารงานของรัฐบาลก็ทรงโต้ตอบกับหนังสือพิมพ์นั้น ๆ โดยมีได้ต่อพระองค์ ทำให้บรรดาผู้มีฝีมือพากันเขียนบทความโต้แย้งกับพระองค์โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์อย่างกรีกโครมกล่าวได้ว่า ทรงใช้ประโยชน์ของหนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางในการสั่งสอนประชาชนชาวไทยให้คุ้นเคยกับเสรีภาพในทางความคิดที่ต้งามซึ่งเท่ากับทรงวางรากฐานระบอบประชาธิปไตยลงไป ในความรู้สึกรีกคิดของประชาชนนั่นเอง นอกจากนี้พระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์โดยเฉพาะในทางอักษรศาสตร์และวรรณคดี ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเป็นจำนวนมาก นอกจากหนังสือบทละครแล้วยังได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือความเรียงอื่น ๆ ด้วย หนังสือที่พิมพ์ในรัชกาลนี้จึงเป็นบทพระราชนิพนธ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพิมพ์อย่างดีทั้งรูปเล่ม กระดาษ ปกสวยงาม และมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพสีซึ่งในปัจจุบันก็ยังทำเช่นนั้นไม่ได้

พระองค์ทรงเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์รายวันและนิตยสารหลายฉบับโดยทรงใช้นามปากกาว่า "อัครพาทู," "รามจิตติ," และ "พันแหยม," บทความของพระองค์ที่ผู้สนใจมากที่สุดคือ บทความเรื่อง "ยิวแห่งบูรพาทิศ," ซึ่งลงในสยามออปเซอร์เวอร์ (Siam Observer) เนื้อเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศไทยซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของยิวแห่งบูรพาทิศ คือชาวจีนนั่นเอง ในขณะนั้นไม่มีหนังสือพิมพ์ฉบับใดวิจารณ์หรือโต้แย้ง นอกจากหนังสือพิมพ์ไทยฉบับหนึ่งชื่อ จีนโนสยามวารศัพท์ ซึ่งนายเชียวสุกเส็งเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ ได้ลงบทความโต้แย้งความเห็นของอัครพาทู มีชื่อว่า "จีนไต่หรือไทยเค็ม" และก็ได้รับการโต้ตอบจากพระองค์ท่านในทันทีเช่นเดียวกัน⁸⁹

เมื่อมีการพิมพ์หนังสือพิมพ์ออกมามาก หนังสือพิมพ์บางฉบับลงข่าวรุนแรงเป็นเหตุให้เกิดคดีอาญาและไม่อาจหาตัวบรรณาธิการมาลงโทษได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า -

⁸⁹ จักรवाल ชาตุนวงค์, โลกหนังสือพิมพ์, (พระนคร: สุจินต์การพิมพ์, 2509), หน้า 49.

เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสมุท เอกสาร และหนังสือพิมพ์ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2465 เพื่อกำหนดให้เจ้าของและบรรณาธิการมีความรับผิดชอบในหนังสือพิมพ์ นั้น ๆ กฎหมายฉบับนี้ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2465 โดยทรงพระราชปรารภว่า "โดยที่จำนวนสมุดและหนังสือพิมพ์ประจำคาบที่ออกโฆษณาในพระราชอาณาจักร กับทั้งสมุดและหนังสือพิมพ์ประจำคาบต่างประเทศซึ่งมีผู้นำเข้ามาในพระราชอาณาจักรมีเพิ่มขึ้น ทุก ๆ ปีเป็นสิ่งที่มุ่งวิชาเพิ่มพูนความรู้ให้กว้างขวาง ยิ่งความเจริญให้บังเกิดแก่พสกนิกร ยิ่งขึ้น โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นชอบกฤษฎีกาและเพื่อจะอุดหนุนการนั้นให้เจริญยิ่งขึ้น สมควร จะออกหนังสือพิมพ์และกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันขึ้นสู่ฐานะอันควรและเหมาะแก่การนั้น และโดยเหตุนี้เป็นการสำคัญที่จะต้องกำหนดสิทธิและหน้าที่ กับทั้งกำหนดเขตอำนาจกักตักความรับผิดชอบของบุคคลทั้งปวง ผู้ประกอบกิจในการพิมพ์ การโฆษณาและการแจกจ่ายหนังสือพิมพ์ ขึ้นนั้นเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์มากที่สุด และจะอุดหนุนผู้ประพันธ์และผู้โฆษณาหนังสือ นั้น ๆ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้⁹⁰

กฎหมายฉบับแรกนี้ได้ใช้บังคับแก่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการพิมพ์ การโฆษณาสิ่งพิมพ์ และหนังสือพิมพ์เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น ก็ได้ถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติสมุท เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2476

หนังสือพิมพ์ที่ออกในรัชกาลนี้มีจำนวนมากและออกเป็นรายต่าง ๆ กัน แยกหนังสือพิมพ์ ที่พระองค์ท่านทรงเป็นเจ้าของมีอยู่ 3 ฉบับคือ กุสิตสมัย รายวัน กุสิตศักดิ์ รายวัน และ กุสิตสมิต รายสัปดาห์

หนังสือพิมพ์กุสิตสมัยได้พิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2461 นับเป็น หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกของกุสิตธานี พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พระอภัยนารังสรรค์

⁹⁰"พระราชบัญญัติสมุท เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2465," ราชกิจจานุเบกษา, 39 (30 มกราคม, 2465), 565.

ซึ่งขณะนั้นเป็น นายเล็ก สมิตศิริ เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ ไล้พิมพ์ให้เปล่าโดยไม่คิดมูลค่า
เงินรายได้จากการขายหนังสือพิมพ์จัดเข้าบำรุงราชนาวิสมาคมทั้งหมด ราคาขายบำรุงหนังสือ
พิมพ์เดือนละ 3 บาท บรรณาธิการได้แก่นายชั้น หุ้มแพร (ที่ ภัทรเสวี) ภายหลังได้เลื่อน
บรรดาศักดิ์เป็นหลวงวัชรเสวิน แล้วเลื่อนเป็นพระพลภานุรักษ์ คณะบรรณาธิการมีหลายคน
คือ จำเริญ (เสมียน สุทรเวช) นายบำรุงราชบพิตร (เป็ร้อง กัดยามมิตร) นายชิต
หุ้มแพร (ม.ด. พงศ์ อิศรางกูร) นายรองพิจารณธรรมกิจ (ชิต สีวิพร) การออกหนังสือ
พิมพ์กุศลสมณีย์มีใ้ ออกคึกคักกันไปเหมือนกับหนังสือพิมพ์กุศลสมิต ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวเสด็จไปประทับที่อื่น เช่นในพระบรมมหาราชวัง พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน หรือ
เสด็จไปประทับต่างจังหวัด เช่น พระราชวังบางปะอิน หรือไปซ้อมรบที่นครปฐม หนังสือพิมพ์
กุศลสมณีย์ก็ถือโอกาสหยุด นอกจากนั้นยังหยุดในวันอาทิตย์และวันหยุดราชการด้วย

สำหรับหนังสือพิมพ์กุศลศักดิ์ เป็นหนังสือพิมพ์รายวันออกจำหน่ายเช่นเดียวกับหนังสือ
พิมพ์กุศลสมณีย์ ใ้มีการเปลี่ยนชื่ออยู่หลายครั้ง ครั้งแรกใช้ชื่อว่า หนังสือพิมพ์กุศลเรศคอรค์
เคอร์ ต่อมาเพิ่มชื่อเป็นไทยว่า กุศลศักดิ์ บรรณาธิการคนแรกคือ นายจ่านงราชกิจ (เกื้อ
สาธิตชน) ต่อมาคือนายรองพดพาท (แฉ่ม ฉษณามระ) หนังสือพิมพ์นี้ออกไม่มีกำหนด ถ้า
ไม่มีข่าวจะนำมาเขียนก็ไม่ออก

หนังสือพิมพ์กุศลสมิตเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ไม่มีบรรณาธิการแต่ร่วมกันทำงาน
มีนายปาดี้ ไกรฤกษ์ ซึ่งในขณะนั้นเป็นนายกวก หุ้มแพร นายรอง สุจินดา (เนื่อง สาคริก)
หรือพระมหาเทพกษัตริย์สมุหปัจจุบัน ม.จ. คุณากร และ ม.ด. ปิ่น มาลากุล หนังสือพิมพ์
ฉบับนี้ลงบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสำคัญ และออก
คึกคักกันอยู่ตลอดเวลาถึงแม้จะเสด็จไปประทับที่ใด ราคาจำหน่ายเล่มละ 1 บาท รายได้
นำไปบำรุงราชนาวิทั้งหมด

วัตถุประสงค์ของการออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ใ้แถลงไว้ในปกหลังทุกฉบับดังต่อไปนี้

หนังสือพิมพ์กุศลสมิต	บมิลิคลกัทราม
ตั้งจิตจะนำความ	สุชะให้ฤก็สบาย
ถึงลัก็ลลเพียง	กละเยี่ยงวิธีสหาย
บมึจะมุงร้าย	บมึมุงประจามโคร

ใครออกจะพลาดท่า
ใครก็วิเศษไซ้
ชมเราก็กางคิ้ว
แม่แม่ก็มีคินดี

ก็จะล้จะเฉียนไท้
ก็จะชมประสมดี
นิวจิวกัซอรรี่
ก็จะเชิญ ณ กลองสถาน

หนังสือพิมพ์อุตสาหกรรมเป็นหนังสือที่มีสาระเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านเป็นจำนวนมาก เพราะประกอบไปด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องตลกขบขัน สุภาษิตเป็นมทกวี นิพนธ์ การดัดเขียนหนังสือพิมพ์อุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมอื่น ๆ จึงเป็นเสมือนครูซึ่งทางอยู่ตลอดเวลา หนังสือพิมพ์ฉบับนี้กว้างขวางไม่ใช่ว่าเฉพาะในอุตสาหกรรมเท่านั้น เพราะบทความและเรื่องต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ทำให้ชาวราชการทั่ว ๆ ไป เข็ดขยาดไม่กล้าปฏิบัติไปในทางไม่ถูกไม่ควร ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่การปกครองประเทศเป็นอย่างมาก และในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวาดรูปบุคคลต่าง ๆ ไว้ด้วยพระองค์เองเป็นจำนวนมาก เป็นภาพฉายเส้น ซึ่งกล่าวกันว่าทรงวาดคิดต่อกันเป็นเวลาหลายปี⁹¹

นอกจากหนังสือพิมพ์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีหนังสือพิมพ์ออกมามากเป็นจำนวนมาก ถ้าไม่นับรวมถึงหนังสือพิมพ์ที่ออกในรัชกาลที่ 5 ต่อมาถึงรัชกาลที่ 6 แล้ว มีจำนวนรวม 130 ชนิดด้วยกัน คือ

1. หนังสือพิมพ์รายวัน 20 ชนิด เป็นภาษาจีน 2 ชนิด และภาษาอังกฤษ 1 ชนิด
2. หนังสือพิมพ์รายสามวัน
3. หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ 34 ชนิด เป็นภาษาต่างประเทศ 2 ฉบับ คือ Bangkok Market Report ออก พ.ศ. 2456 และเลิกใน พ.ศ. 2475 และอุ้มเซา (Um chau) ออกเมื่อ พ.ศ. 2458 และเลิกใน พ.ศ. 2460 นอกนั้นเป็นภาษาไทย
4. รายปักษ์ เป็นภาษาไทยมี 7 ชนิด

⁹¹"นักศึกษาศาสตร์" (นามแฝง), "พระมหาธีรราชเจ้ากับหนังสือพิมพ์," ประชาธิปไตย, 29 พฤศจิกายน 2514, หน้า 4.

5. รายสัปดาห์ (รายทศ) มี 3 ชนิด ออกเป็นภาษาไทย

6. รายเดือนมี 48 ชนิด เป็นภาษาอังกฤษ 3 ชนิด คือ Notices to Mariners, Siam Commercial Mirror และ Colleges News.

7. รายสามเดือนมี 5 ชนิด เป็นภาษาอังกฤษ 2 ชนิด คือ The Record Journal of the Board of Commercial Development ซึ่งเริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2464 อีกชนิดหนึ่งคือ The Siamese Review ออกในปี พ.ศ. 2465 และเลิกในปีนั้น

หนังสือพิมพ์ที่ออกในรัชกาลที่ 6 และยังคงออกต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบันมี 10 ชนิดคือ

1. แดงการณคดีสงฆ์ เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2456

2. เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์ ออกเมื่อ พ.ศ. 2475 ปัจจุบันไม่มีคำว่าแนววิทยาศาสตร์

3. นาวีกศาสตร์ เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2460 ออกออกจากสมุทรศาสตร์ซึ่งเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2459

4. Notices to Mariners

5. ประกาศชาวเรือ ออกทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2463

6. ดูกเสียดสยาม เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2465

7. สวานุกูลาม ของโรงเรียนสวนกุหลาบ ออกเมื่อ พ.ศ. 2465

8. แดงการณเทพศิรินทร์ เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2465

9. สนองโอบุสสุภาภาษาสยาม เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2466

10. แดงการณสาธารณสุข เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. 2467⁹²

สำหรับหนังสือเดิมที่พิมพ์ในรัชกาลนี้มีทุกประเภทวิชา โดยเฉพาะประเภทวรรณคดี อันเป็นเทพพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การพิมพ์มีคุณภาพดีเยี่ยม

⁹²วิฑูรย์ วิริยะพันธุ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการหนังสือพิมพ์. (พระนคร: วิริยะการพิมพ์, 2504), หน้า 26.

ส่วนใหญ่เป็นหนังสือปกแข็ง การเข้าเล่มเย็บปกแข็งแรงทนทานมาก ปกสวยงามยิ่ง ปกมีสีหลายสี เช่น สีเขียว สีแดง สีนํ้าตาล สีม่วง สีฟ้า หน้าปกมีลวดลายตัวอักษรบนหน้าปกเป็นตัวนูนและเค้นทองทุกตัว

หนังสือส่วนใหญ่มีหน้าปกใน บอกชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง ครั้งที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ และมักจะมีคำนำด้วย สารบัญหนังสือก็มีปรากฏอยู่เป็นส่วนใหญ่

มีภาพประกอบหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือบทพระราชนิพนธ์ ภาพประกอบมีทั้งภาพวาด ภาพถ่าย ภาพลายเส้น มีทั้งภาพสีและขาวดำ ภาพสีสอคือสวยงาม ซึ่งในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ สรุปแล้วจะเห็นว่าคุณภาพของหนังสือที่พิมพ์ในรัชกาลนี้ดีเยี่ยมทุกอย่างตั้งแต่ปก รูปเล่ม เนื้อหา ภาพประกอบ กระดาษคุณภาพดีเช่นเดียวกัน

สำหรับตัวพิมพ์นั้น ในสมัยนี้เริ่มมีตัวฝรั่งเศษเป็นครั้งแรก ตัวฝรั่งเศษนี้มีเส้นหนา เส้นบาง ตัวหนังสือต่ำกว่าตัวไทยธรรมดา ดังตัวอย่างหนังสืออุโฆษสมัย ร.ศ. 123-124 (พ.ศ. 2447-2448) จะเห็นว่าตัวข้างบนคือคำสนทนานั้นเป็นตัวธรรมดา ระหว่างบรรทัดที่สองนั้นเป็นตัวเหลี่ยม คือคำสนทนาระหว่างสัมมุขกับแม่พระนั่นคือตัวเหลี่ยม แต่มีลักษณะเหมือนกับตัวธรรมดามากนอกจากเป็นเหลี่ยมข้างบนเท่านั้นเอง ถัดลงมาข้างล่างเป็นตัวฝรั่งเศษขนาดเล็ก แต่มีเส้นคำหนาขึ้น และในเส้นคำนั้นมีเส้นหนาเส้นบางเกิดขึ้นในตัวหนังสือเอง เช่นตัว อ ปลายตัว อ จะบาง ตัว ก ไก่ ตรงส่วนโค้งคานมนจะบาง ลักษณะเส้นหนาเส้นบางที่เกิดขึ้นเช่นนี้จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นมาจากปากกาหมึกจิ้มคือปากกาถอกแรงนั่นเอง เมื่อเขียนลงบนกระดาษจะเกิดเส้นหนาเส้นบางขึ้นในตัวหนังสือไทย ซึ่งคล้ายกับการเขียนแบบตัวหนังสือฝรั่งนั่นเอง อีกตัวหนึ่งคือ ตัว อ อ่าง ตอนม้วนจะหนาแต่พอขีดลึกลงมาแล้วจะมีบาง พอตัวคขึ้นข้างบนก็เป็นเส้นบาง อันเป็นลักษณะการเขียนด้วยปากกาถอกแรงนั่นเอง แต่มีการเขียนผสมกับการวาดทำให้ตัวสวยขึ้นกว่าเดิม ตัวฝรั่งเศษที่โรงพิมพ์อัสสัมชัญนำเข้ามาในประเทศไทยนั้นนอกจากตัวฝรั่งเศษที่หลุดจากแม่ทองแดงที่สั่งมาจากประเทศฝรั่งเศสแล้วยังมีตัวพิมพ์ที่หล่อได้ในเมืองไทยอีก แต่มีขนาดเล็ก ตัวพิมพ์ถูกสร้างลดลงมาเหลือประมาณ 19 พอยท์ หรือ 20 พอยท์ ตัวไทยก่อนหน้ามีขนาดประมาณ 20 พอยท์ ซึ่งเล็กลงมาเท่ากับตัวหนังสือที่ใช้อ่านธรรมดา

อยากพบประสบแม่

คือ คำ สาธนา ระหว่าง สัมบุรุษ กับ แม่พระ ให้รู้ว่า ทำ
อย่างไรที่จะ ได้ เห็นพระนาง.

สัมบุรุษ — "อยาก พบ สบ แม่ ลูก ทั้ง ตา แล
ถึง พระ โฉมศรี ลูก ออกาชม ภักตร์
พระ แม่ มารีย์ ทิวา ราตรี มิได้เว้น วัน."

แม่พระ — "อยากพบประสบแม่ ให้ ดู แล อภิวันท์
ปฏิบัติ พระ ทรง สรรค์ ผู้ ปั้น เกลา เจ้า โลกา
ดู ทาง ที่ แม่ ทำ จง จด จำ เป็น ตำรา
วัน เมื่อ ถึง มรณา คง เห็น หน้า แม่ มารีย์."

— "อยาก พบ สบ แม่ ลูก ทั้ง . . . .
— "อยากพบประสบแม่ จง ช้อ แท้ แก่ ทรง ศรี
อาถัเต สัตย์ ว่า ที่ มี ต่อ ชน พล แผ่น ดิน
ตาม สัตย์ และ สัญญา เมื่อ เวลา วัน วัช สีส —
ล้าง บาป ปราบ มลทิน จะ พบ แน่ แม่ ทูน หัว."

— "อยาก พบ สบ แม่ . . . .
— "อยากพบประสบแม่ จง หก แ่ง รักษา ตัว
บาป กรรม เร่ง เกลี้ย ด ก ล้ว ดูจ แม่ ไม่ แล้วย พาน "

นอกจากตัวฝรั่งเศสแล้วก็มีตัวจิ๋วเกิดขึ้นด้วย เช่น ตัวสปีนุระตัวเล็ก ๆ ข้างบน คือ ตัวจิ๋ว เข้าใจว่าตัวจิ๋วนี้คงทำแม่ทองแดงมาจากยุโรป มีความสูงประมาณ 14-16 พอยท์ เมื่อเทียบกับตัวหนังสือฝรั่งในขนาดเดียวกันก็จะเป็นตัวขนาดประมาณ 10 พอยท์ ถึง 12 พอยท์ แต่ตัวไทยสร้างขนาดนี้ไม่ใคร่ก่อสร้าง 14 พอยท์ สำหรับตัวจิ๋ว ตัวฝรั่งที่อยู่ลงมาข้างล่างเป็นตัวขนาด 19 พอยท์ ถึง 20 พอยท์⁹³

ต่อมาในปี พ.ศ. 2468 เริ่มมีตัวเอนเกิดขึ้นจะเห็นได้จากหนังสือพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร เนื่องจากหนังสือบทละครจำเป็นต้องใช้ตัวพิมพ์หลายชนิดเพื่อบรรยายคำพูดบ้าง บรรยายท่าทางผู้แสดงบ้าง เช่น ใช้ตัวฝรั่งเศสเรียงชื่อคน ส่วนคำพูดคำอธิบายต้องใช้ตัวหนังสือแบบอื่น การที่จะพิมพ์หนังสือบทละครได้ต้องมีตัวพิมพ์มากแบบ จึงได้มีการคิดทำตัวพิมพ์ซึ่งเป็นตัวเอนขึ้นโดยเขียนแบบตัว *Italic* ของอักษรโรมัน⁹⁴

นอกจากจะใช้ตัวพิมพ์หลายชนิดในการพิมพ์หนังสือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ แล้ว ยังใช้ตัวพิมพ์สีคำและสีแกลงด้วย ตัวสีแกลงจะใช้เป็นชื่อหนังสือ กับชื่อผู้แต่ง และตัวพิมพ์สีแกลงที่เป็นชื่อหนังสือจะใหญ่กว่าตัวพิมพ์ที่เป็นชื่อผู้แต่ง ทั้งนี้ อาจจะเน้นและเพื่อเรียกร้องความสนใจในหนังสือเล่มนั้นด้วยอีกทางหนึ่งนอกเหนือไปจากการมีปกที่สวยงามแล้วก็ดี ตัวอย่างเช่นหนังสือเรื่อง "พระร่วงหรือขอมคำกิน" จะเห็นว่าคำว่า "เรื่อง" ตัวพิมพ์สีคำ "พระร่วง" ตัวพิมพ์สีแกลง ตัวใหญ่แต่บาง "หรือ" ตัวพิมพ์สีคำ "ขอมคำกิน" ตัวพิมพ์ขนาดใหญ่แต่หนา "แกลงเรื่องตามตำนานและตำนานโบราณคดีและเป็นตอนบทละคร" เป็นตัวคำ "พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร" เป็นตัวแกลงแต่เล็กกว่าชื่อเรื่อง เป็นต้น นอกจากนั้นหนังสือบางเล่ม เช่น "อิตรราชคำฉันท์" ใช้ตัวแกลงล้วนสำหรับหน้าปกใน แสดงให้เห็นว่ากิจการพิมพ์หนังสือในสมัยนี้

⁹³ กำนัน สติรกุล, เรื่องเดิม, หน้า 89

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

เรื่อง

พระร่วง

หรือ

ขอมคำคืน

แสดงเรื่องตามตำนาน และสันนิษฐานโบราณคดี

และ

เป็นบทกลอนละคร

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

(พิมพ์ครั้งที่ ๒)

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ภาพที่ 12 ตัวพิมพ์ที่หน้าปกในหนังสือเรื่องพระร่วง หรือขอมคำคืน ใช้ตัวพิมพ์สี่แฉงและคำ
สลักร่วมกัน

อิลราช คำฉันท์
 ของ
 หลวงสารประเสริฐ (ณัฏฐ์ สาลักษณ์)
 แต่ง
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
 เสด็จพระเกียรติ
 ใน
 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
 พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พ. ศ. ๒๔๕๖
 (มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ศรีศรณราชย์ พระชะ

โคลก ๕

ในปรตทาวนา แห่ง หิโตปเทศ

สคฺมยติ วิไทยว นัจคาศิ นรํ สรติ

สมุทรมิว ทูรฺรชํ นฤปํ ภาคฺยมตะ ปรี

วิชาภาษารุ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว มีความพิถีพิถันและประณีตสวยงาม ทำให้หนังสือคู่มือค่าน่าหยิบ
อ่านเสมอ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการพิมพ์หนังสือชนเขาเนื่องจาก
เศรษฐกิจตกต่ำ ยิ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองกระดาษปนคมีราคาแพงพอ ๆ กับ
ทองคำโดยเทียบน้ำหนัก⁹⁵ กระดาษที่ผลิตในประเทศมีคุณภาพไม่ดีสีดำนวล้า เมื่อสงคราม
เลิกแล้วการพิมพ์หนังสือจึงเริ่มใหม่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง มีชาวไทยและชาวต่างประเทศออกหนังสือ
แข่งกันมากมาย หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสารรายสัปดาห์ รายเดือน ค่อย ๆ เพิ่มจำนวน
ขึ้น บางฉบับล้มเลิกไปเพราะรายได้ไม่พอกับรายจ่าย แต่ก็มีนิตยสารใหม่ออกมาแทน หนังสือ
พิมพ์รายวันไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะไปจากในรัชกาลที่ 6 มากนัก แต่มีแนวโน้มสนใจในทางบันเทิงคดี
ขึ้นทุกฉบับ มีนวนิยายจีน และนวนิยายแปลจากภาษาอังกฤษลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ซึ่งมีทั้ง
เรื่องอิงพงศาวดารและเรื่องอย่างอื่นด้วย สารคดีในหนังสือพิมพ์รายวันมีวิจารณ์เรื่องเกี่ยวกับ
สังคมบ้าง แต่ไม่วิจารณ์ระบอบการปกครอง หรือถกเถียงเรื่องการเมืองแก่ประการใด มี
ข่าวสารทั้งในและนอกประเทศ และมีข่าวที่ค้นเกินหวาดเสียวด้วย นอกจากมีพจนานุกรมภาษา
อังกฤษแปลลงในหนังสือพิมพ์รายวันและนิตยสารแล้ว ยังมีนวนิยายแปลที่พิมพ์เป็นเล่มบ้าง
เรื่องที่มีชื่อเสียงคือ ทะแกศวทวารสามเกลอ แปลจากเรื่องของอาเล็กซอง คูมาส์ เป็นกัน
มีนิตยสารฉบับหนึ่งซึ่งมีนักเขียนรวมกันเป็นกลุ่มก่อนและมีชื่อเสียงว่าเป็นหนังสือชั้นดี
สำนวนภาษาไทยดี และมีบทเขียนที่เป็นสาระ ชื่อว่า ไทยเซมมรายเดือน⁹⁶
อีกฉบับหนึ่งที่เป็นนิตยสารที่มีชื่อเสียง คือ เสนาศึกษา เป็นนิตยสารของกองทัพบก
ลงทั้งสารคดีและบันเทิงคดี เช่นเกี่ยวกับนิตยสารทั่วไป
อีกฉบับหนึ่งคือ สุภาพบุรุษ นิตยสารฉบับนี้รวมนักเขียนที่มีชื่อเสียงที่ผู้อ่านรู้จักดี เช่น

⁹⁵บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "หัวเลี้ยวของวรรณคดี." วรรณไวทยาการ เล่ม 1
(พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 34.

⁹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

แม่อนงค์ ศรีบุรพา นางเยาว์ ประภาสธิต และยาขอบ นิตยสารไม่แสดงความก้าวหน้า
 อย่างไม่ขึ้นเฝ้าในทางสารคดีเรียกว่าไม่ถึงขั้นระคัมของไทยเขมม⁹⁷

ในรัชกาลนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงใหญ่ยิ่งทางการเมือง ชีวิตชาวไทยถูกกระทบ-
 กระทบเลื่อนไปเป็นอันมากค้วย แต่ที่กระทบกระทบที่มากที่สุดคืองานเขียนหนังสือ เมื่อมี
 การเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว หนังสือพิมพ์รายวันได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการ
 เขียนบทความเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองลงในหนังสือพิมพ์รายวันมากขึ้น พอ ๆ กับ
 เรื่องบันเทิงคดี เมื่อการอ่านการเขียนเพิ่มขึ้นผลสืบเนื่องก็คือ จะมีสารคดีเพิ่มขึ้นทั้งที่ไม่มี
 ผู้ใดตั้งเจตน์จำนงให้เป็น เพราะมีการรวมบทความของนักเขียนที่มีความสำคัญพิมพ์เป็นเล่ม
 ขึ้น มีผู้สนใจกับประวัติของนักการเมืองในปัจจุบันแล้ว เลยไปให้ความสนใจแก่รัฐธรรมนูญในสมัย
 ก่อนขึ้นมาอีกเป็นลูกโซ่กันไป นอกจากที่ระบอบการปกครองจะเป็นเครื่องยุทางอ้อมให้ทีมงาน
 เขียนงานพิมพ์เกิดขึ้นดังกล่าวแล้ว รัฐบาลหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.
 2475 ยังได้ขยายการศึกษาออกไปทั่วพระราชอาณาจักร ทำให้มีคณัฐหนังสืออ่านหนังสือออก
 เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ปริมาณการผลิตหนังสือจึงเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย และเมื่อมีพระราช
 บัญญัติประถมศึกษาให้มีการบังคับเด็กส่วนใหญ่ในประเทศให้เข้าโรงเรียน คนอ่านหนังสือออกยิ่ง
 เพิ่มจำนวนมากขึ้น เมื่อคนมีการศึกษาชั้นสูงมากขึ้นคนที่แสวงหาความรู้ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเงา
 ตามตัว ความต้องการอ่านหนังสือจึงมีมากขึ้นทุกที ปัจจุบันมีสื่อมวลชนหลายชนิด เช่น วิทยุ
 โทรทัศน์ นำความบันเทิงและความรู้ให้แก่ประชาชน แต่ก็ยังไม่สามารถขจัดความต้องการ
 หนังสือออกไปได้⁹⁸ ปริมาณการพิมพ์หนังสือจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่เป็นการเพิ่มขึ้นใน

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

ค่านปริมาณ สำหรับคุณภาพของหนังสือที่พิมพ์ออกมายังมีคุณภาพไม่สู้ดี เพราะการที่มีคนอ่านหนังสือออกจำนวนมาก คนเหล่านี้ไม่เรียกร้องคุณภาพหนังสือ ขอแต่เพียงใหม่หนังสือเพียงพอกับความต้องการเท่านั้น นิดกบในสมัยที่มีการศึกษาในวงแคบ จำนวนการพิมพ์หนังสือมีน้อย หนังสือจึงมีคุณภาพที่ทั้งรูปเล่มและเนื้อหาสาระ เพราะผู้เขียนล้วนเป็นอัจฉริยบุคคล เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหลาย แต่อย่างไรก็ตาม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สารคดีได้รับการกระตุ้นจากราชบัณฑิตยสถานมาก มีการตั้งรางวัลให้นักเขียนที่แต่งหนังสือที่ดีเป็นประโยชน์⁹⁹

แต่โดยเหตุที่ในรัชกาลนี้มีหนังสือพิมพ์ออกมาเป็นจำนวนมาก หนังสือบางฉบับไม่มีตัวบรรณาธิการ บางฉบับไม่ใช้บรรณาธิการที่แท้จริง เจ้าของหนังสือพิมพ์ว่าจ้างบรรณาธิการที่ไม่มีความรู้มาเป็นบรรณาธิการสำหรับรับผิดในคดีอาญา เมื่อเกิดเหตุฟ้องร้องกันขึ้นเป็นเหตุให้ผู้มีเงินใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือสำหรับทำลายผู้ที่ตนเกลียดชัง ทำให้ฐานะของหนังสือพิมพ์เสื่อมความนิยมลง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2470 โดยทรงพระราชปรารภว่า "โดยที่สมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ซึ่งออกโฆษณาในพระราชอาณาจักรก็ดี ภายที่มีผู้นำเข้ามาในพระราชอาณาจักรก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี และโดยที่พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พุทธศักราช 2465 ไม่พอที่จะกำกับตรวจราชการพิมพ์ การโฆษณา และการจ่ายแจกบรรณาสั่งที่ได้พิมพ์ขึ้นสมควรที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัตินั้น"¹⁰⁰

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

¹⁰⁰ "พระราชบัญญัติสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ พุทธศักราช 2470," ราชกิจจานุเบกษา, 44 (5 กันยายน, 2470), 178.

วิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย

ในปัจจุบันประเทศไทยได้มีการพัฒนาหลาย ๆ ด้านพร้อมกัน สำหรับในด้านการศึกษา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ได้กำหนดนโยบายพัฒนาการศึกษาส่วนรวมไว้ ดังนี้คือ

1. ปรับปรุงการศึกษาให้มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ พร้อมทั้งคำนึงถึงการปลูกฝังพลเมืองให้มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ

2. ส่งเสริมการศึกษาวิจัยสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

3. ส่งเสริมการศึกษาด้านเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการผลิตของประเทศ

4. ขยายและปรับปรุงด้านการประถมศึกษาภาคบังคับ ประถมต้น และประถมปลาย ให้สอดคล้องกับการเพิ่มจำนวนประชากรวัยเรียน และเน้นหลักการขยายการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการ กำลังคนระดับกลางและระดับสูง

5. เร่งการผลิตครูให้เพียงพอต่อความต้องการ และส่งเสริมสวัสดิการ และสวัสดิภาพครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นกึ่งการ

6. ส่งเสริมความเสมอภาคในการศึกษาด้วยการปรับปรุงและขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค เร่งรัดให้การศึกษาที่เหมาะสมแก่ประชาชนตามท้องถิ่น โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่มีลักษณะพิเศษ

7. ส่งเสริมให้เอกชนได้มีส่วนในการจัดการศึกษาในอัตราส่วน และวิธีทางที่เหมาะสม และหามาตรการส่งเสริมให้มีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างสถาบันการศึกษา กับสถาบันอื่น ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชนที่มีส่วนร่วมในงานพัฒนาเศรษฐกิจสาขาต่าง ๆ

8. ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมและศึกษานอกโรงเรียนให้มีผลดียิ่งขึ้น เน้นหนักในการฝึกอบรมนอกโรงเรียนในด้านการเกษตรกรรมและการส่งเสริมอาชีพของประชาชนในชนบท และสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่ให้แพร่หลาย

9. ส่งเสริมจริยธรรม คุณธรรม และวินัยของเด็กในวัยเรียน เพื่อให้มีความเข้าใจและภูมิใจในศิลปและวัฒนธรรมของชาติ พร้อมทั้งส่งเสริมการศึกษาพลานามัยส่วนบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้ประชาชนมีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพจิตดี มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีความอดทน มีความรักหมู่คณะและประเทศชาติ¹⁰¹

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2515 จนถึง พ.ศ. 2519 ดังนั้นในด้านการศึกษาคาดว่าจะมีนักเรียนเพิ่มขึ้นหลายล้านคน ทั้งนี้ เพราะพลเมืองเพิ่มขึ้นปีละ 3.3% ซึ่งเป็นอัตราที่สูงมาก นอกจากนั้นยังมีการขยายการศึกษาภาคบังคับอีกด้วย ทำให้นักเรียนที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีโอกาสเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ประมาณร้อยละ 50 เพราะฉะนั้น ปริมาณความต้องการหนังสือมีมากขึ้น นอกจากนั้นการศึกษาได้มีการขยายไปจนถึงชั้นอุดมศึกษา และยังมีโครงการพัฒนาการศึกษา มีการพัฒนาการส่งเสริมการอ่านหนังสือ โครงการพัฒนาทองสมุดและส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ระดับนักศึกษา เพราะผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว ร้อยละ 65 ไม่ได้เรียนต่อ และไม่ได้อ่านหนังสือต่อ จึงทำให้สิ่งที่ยังเรียนมา และในที่สุดจะอ่านหนังสือไม่ออก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้มีหนังสือสำหรับคนระดับนี้ได้อ่าน เพราะฉะนั้นในแง่การศึกษา ความต้องการเรื่องหนังสือจะมีมากขึ้นทุกระดับไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ หนังสืออ่านเล่น หรือหนังสือวิชาการ นอกจากนั้นใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515), หน้า 445-446.

ด้านอุตสาหกรรม ได้มีการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ทำให้รายได้ทางอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลให้ความต้องการทางการพิมพ์มากขึ้น กิจการพิมพ์หนังสือจึงได้รับการปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้าตามลำดับ¹⁰² ทั้งในทางเทคนิค อุปกรณ์การพิมพ์ ตลอดจนการอบรมผู้ดำเนินการพิมพ์

ผู้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการพิมพ์ได้รวมกันจัดงานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทยขึ้น 3 ครั้ง ณ บริเวณโรงพิมพ์กุรุสภาฉะเชิงเทรา การจัดแสดงแต่ละครั้งแสดงให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของกิจการพิมพ์ของประเทศไทยซึ่งได้ก้าวหน้าไปตามลำดับอย่างเห็นได้ชัด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในกิจการพิมพ์ และทรงเห็นความสำคัญของการพิมพ์เป็นอย่างมาก ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดงานถึง 2 ครั้ง ดังจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของพระราชดำรัสในการเปิดงานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 2 และที่ 3 ดังต่อไปนี้

การพิมพ์ย่อมมีส่วนส่งเสริมความก้าวหน้าของวิทยาการและความคิดอย่างสำคัญ ความเจริญของการพิมพ์ จึงนับได้ว่าเป็นความเจริญของประเทศด้วยส่วนหนึ่ง ข้าพเจ้ามีความพอใจที่บรรดาผู้มีอาชีพทางการพิมพ์ได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะส่งเสริมมาตรฐานและคุณภาพของการพิมพ์ สละเวลาและทุนทรัพย์ ประกอบกันจัดงานแสดงการพิมพ์ขึ้น เพื่อให้มีโอกาสได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ ความชำนาญ และความคิดเห็นด้านวิชาการในระหว่างกัน และปรับปรุงงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบถึงความเจริญของกิจการพิมพ์ของประเทศไทยในปัจจุบันด้วย

หนังสือเป็นเสมือนคลังที่รวบรวมเรื่องราว ความรู้ ความคิด วิทยาการทุกด้านทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้ ได้คิดอ่าน และ

เพียรพยายามบันทึกรักษาไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร หนังสือแพร่
ไปถึงทีใด ความรู้ ความคิดก็แพร่ไปถึงที่นั้น หนังสือจึงเป็น
สิ่งมีค่าและมีประโยชน์ที่ประมาณมิได้ ในแง่ที่เป็นขอเกิดแห่ง
การเรียนรู้ของมนุษย์ การพิมพ์นับเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการ
เรียนรู้ เพราะช่วยให้หนังสือเกิดได้มากและสะดวกขึ้น ยิ่ง
กว่านั้นยังช่วยให้สามารถแพร่ภาพและสิ่งอื่น ๆ นอกเหนือจาก
หนังสือได้อีกมากมาย ความก้าวหน้าของหนังสือและการพิมพ์
ทำให้วิทยุ การคิดค้นสื่อสาร การทำความเข้าใจกันและ
กันระหว่างมนุษย์เจริญแพร่หลายไปโดยทางไพศาล จนอาจ
กล่าวได้ว่าทุกวันนี้เราสามารถไขหนังสือและการพิมพ์เป็นเครื่อง
มือบันทึกความสำเร็จที่เราต้องการ เก็บทุกอย่างได้อย่างไโดย่างมี
ประสิทธิภาพที่สุด

การจัดงานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย

เพื่อให้คนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิมพ์ทุกแขนงได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิด
เห็น ความชำนาญ และความรู้ซึ่งกันและกัน และจะได้เผยแพร่ให้ประชาชนได้รู้ได้เข้าใจ
กิจการในวงอาชีพของการพิมพ์ บรรดาครู อาจารย์ทั้งเก่าและใหม่และบรรดานักเรียนเก่า
ฝ่ายการพิมพ์ของวิทยาลัยเทคนิค ตลอดจนผู้ที่มิอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิมพ์ทุกแขนงจึงได้
จัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 1 แห่งประเทศไทยขึ้นที่บริเวณโรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
ระหว่างวันที่ 3-10 มิถุนายน พ.ศ. 2505 การจัดงานแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ ดังนี้ แผนก
การแสดงเครื่องจักรทางการพิมพ์ แผนกแสดงเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการพิมพ์ แผนก
การแสดงชิ้นพิมพ์ แผนกพิพิธภัณฑ์ทางการพิมพ์ แผนกดนตรี แผนกประชุมทางวิชาการ
แผนกจำหน่ายหนังสือและสิ่งพิมพ์ในราคาถูก แผนกขนส่ง แผนกสถานที่และสุขาภิบาล
แผนกพิธีการและต้อนรับ แผนกชุมนุมการพิมพ์ แผนกการเงิน แผนกหาทุน แผนกโฆษณา
และแผนกเลขาธิการ

งานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 1 แห่งประเทศไทยได้รับความสำเร็จสมดังความมุ่งหมาย
ผู้ที่เข้าร่วมงานได้มีโอกาสรู้จักกัน และส่งเสริมความเข้าใจอันดีในการแลกเปลี่ยนความรู้
ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปรับปรุงกิจการพิมพ์ให้ก้าวหน้า

ทันสมัยยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งผู้มีอาชีพในด้านการพิมพ์มีความรู้สึก และประสงค์จะให้เป็นที่ไปเช่นนั้น คณะกรรมการจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 1 แห่งประเทศไทยจึงได้รับมอบหมายให้จัดงานแสดงการพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 โดยที่เล็งเห็นว่างานแสดงการพิมพ์นั้นช่วยกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างผู้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับกิจการพิมพ์ อันเป็นผลให้มีความเจริญก้าวหน้าในกิจการพิมพ์ของไทยโดยทั่วไป งานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 2 แห่งประเทศไทยจึงเริ่มขึ้นระหว่างวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ถึง 2 มีนาคม พ.ศ. 2509 ณ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานในพิธีเปิดและพระราชทานรางวัลแก่ผู้ที่แต่งหนังสือดี ซึ่งคณะกรรมการขององค์การศึกษาศาสตร์ประชาชาติได้เป็นผู้ตัดสิน รายชื่อหนังสือที่ชนะการประกวดมีดังนี้

1. ชุมชนนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
2. แกนพุทธศาสนา ของ พระราชธัชยกุล
3. บันทึกเรื่องความรูต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ประธานพระยาอนุমানราชชน
4. ชาวเขาในไทย ของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์
5. วรรณคดีพุทธศาสนา ของ เจือ สตะเวทิน
6. เมฆีตะวันออก ของ เสถียร โพธิ์นันทะ
7. สัตติสภาพนอกอาณาเขต ของ ทรงศรี อัจจอรุณ
8. วันสำคัญของไทยและโลก ของ ชวน ธนากร ชำสุวัณ

การจัดงานครั้งนี้ แบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ ดังนี้ แผนกเลขานุการ แผนกแสดงเครื่องจักรทางการพิมพ์ แผนกแสดงสิ่งพิมพ์ แผนกแสดงอุปกรณ์การพิมพ์ แผนกประกวดแผนกชุมนุมช่างพิมพ์ แผนกการเงิน แผนกประชาสัมพันธ์ แผนกต้อนรับ แผนกพิพิธภัณฑ์ทางการพิมพ์ แผนกหนังสืออนุสรณ์ แผนกประชุมทางวิชาการ และแผนกสถานที่

ครั้งนี้ได้จัดแสดงเครื่องพิมพ์ทั้งเก่าและใหม่ ตลอดจนมีลายมือนักเขียนมีชื่อ การขายหนังสือราคาถูก ผู้ที่ไปเที่ยวงานได้รับแจกหนังสือธรรมพญูการปกครองราชอาณาจักร ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร. ใต้ไว้ ณ วันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2502 เป็นลักษณะสนุกสนาน เลมขนาด 1 ซม. x 3 ซม. นับเป็นหนังสือเล่มเล็กที่สุดที่ได้เคยจัดพิมพ์มา

การจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 2 แห่งประเทศไทยได้รับความสำเร็จสมดังที่
 คาดหมายในทุกด้าน การแสดงกิจกรรมเกี่ยวกับการพิมพ์ได้รับความร่วมมือจากบรรดา
 หน่วยงาน ออกรการ และส่วนราชการต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงยิ่งกว่าในครั้งแรก จึงได้
 มีการจัดงานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทยขึ้นเป็นครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 4 ถึง 10 กุมภาพันธ์
 2515 ณ บริเวณโรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ครั้งนี้ประจวบกับทางองค์การยูเนสโกได้ประกาศ
 ใ้ในปี พ.ศ. 2515 เป็นปีหนังสือระหว่างชาติ (International Book Year) ซึ่งได้
 ชักชวนให้บรรดาประเทศสมาชิกต่าง ๆ จัดงานฉลองเป็นพิเศษ ในกรณีทางราชการได้
 จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งคือ คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อจัดงานปีหนังสือระหว่างชาติ
 เพื่อฉลองปีหนังสือระหว่างชาติ ซึ่งจะได้มีการจัดงานเพื่อฉลองปีหนังสือระหว่างชาติหลาย
 อย่างตลอดปี คณะกรรมการชุดนี้มี ฯพณฯ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
 นายอภัย จันทวิมล เป็นประธาน คณะกรรมการลงมติยอมรับจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 3 แห่ง
 ประเทศไทยเข้าเป็นงานส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่จะจัดฉลองปีหนังสือระหว่างชาติ และให้ถือ
 ว่าพิธีเปิดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 3 แห่งประเทศไทยนี้เป็นพิธีเปิดการฉลองปีหนังสือระหว่าง
 ชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานในพิธีเปิด

การจัดงานครั้งนี้แบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ คือ แผนกอ่านวนการ แผนกเลขานุการ
 แผนกการเงิน แผนกพิธีการและต้อนรับ แผนกการแสดงผลงานปีหนังสือระหว่างชาติ แผนกจัด
 ทำหนังสือที่ระลึก แผนกวิชาการจัดสัมมนาทางการพิมพ์ แผนกปาฐกถา แผนกอภิปราย
 ทางการพิมพ์ แผนกฉายภาพยนตร์ทางการพิมพ์ แผนกประกวดสิ่งพิมพ์ แผนกแสดงเครื่อง
 จักรทางการพิมพ์ แผนกแสดงวัสดุและอุปกรณ์ทางการพิมพ์ แผนกแสดงสิ่งพิมพ์ แผนก
 แสดงพิพิธภัณฑ์ทางการพิมพ์และการพิมพ์แผนใหม่ แผนกแสดงวิวัฒนาการของห้องสมุดและ
 จำหน่ายหนังสือราคาถูก แผนกประชาสัมพันธ์ แผนกสถานที่และแผนกจัดเลี้ยงข้างพิมพ์

ผู้ที่ไปเที่ยวงานครั้งนี้ได้รับแจกหนังสือเพลงพระราชนิพนธ์ 9 เพลงคือ แสงเทียน
 ยามเย็น สายฝน ชะตาชีวิต ไกลรุ่ง พรปีใหม่ ลมหนาว Oh I Say, When, เป็น
 หนังสือเล่มเล็กกว่าที่เคยแจกในงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 2 คือขนาด 1 ซม. x 1 ซม.
 จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

กิจการพิมพ์ของไทยในปัจจุบันได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้นทั้งในด้านเทคนิควิชาการ อุปกรณ์การพิมพ์ ตลอดจนการอบรมผู้ดำเนินการพิมพ์

ความก้าวหน้าทางเทคนิค

ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2514 ได้มีการปรับปรุงวิธีการพิมพ์ หนังสือให้ทันสมัยยิ่งขึ้นด้วยวิธีการใหม่ เช่น การพิมพ์แบบออฟเซต โรงพิมพ์สุรเสถียรลาดพร้าว ได้จัดซื้อเครื่องพิมพ์ออฟเซตสี่สีมาใช้ในการพิมพ์หนังสือแบบเรียน บริษัทเหรียญทองก็ได้สั่งซื้อแท่นสี่สีมาใช้เช่นเดียวกัน หนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่พิมพ์ออกเกินกว่าแสนฉบับต่อวัน บริษัทอีสเอเชียติกซึ่งเป็นตัวแทนขายเครื่องพิมพ์ไฮเดิลเบิร์ก ได้สั่งซื้อเครื่องพิมพ์ไฮเดิลเบิร์กเครื่องที่ 500 เข้ามาในประเทศไทย สำนักพิมพ์บางกอกโพสต์ได้นำเอาเครื่องพิมพ์โรตารีออฟเซตมาใช้พิมพ์หนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก เป็นออฟเซตโรตารีชนิด

Perfecting Blanket to Blanket ทำให้คุณภาพการพิมพ์หนังสือพิมพ์ดีขึ้นมาก ภาพข่าวสารต่าง ๆ พิมพ์ได้สวยงามขึ้น หนังสือพิมพ์ทวีปริมาณการขายเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนแสน และหลายแสนขึ้นหลายฉบับ และได้มีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและเดลินิวส์พิมพ์ภาพสอกลีปกหนังสือพิมพ์ออกทุกสัปดาห์ และต่อมาเป็นสัปดาห์ละสองครั้งอยู่ระยะหนึ่ง คุณภาพทางด้านกรพิมพ์หนังสือพิมพ์ดีขึ้นมากมาย ผู้พิมพ์หนังสือพิมพ์อื่น ๆ ก็เปลี่ยนการพิมพ์จากเลตเตอร์เพรสมาเป็นโรตารีออฟเซต เช่น สยามรัฐ บางกอกเวิลด์ หนังสือรายสัปดาห์ก็ได้เปลี่ยนการพิมพ์จากเลตเตอร์เพรสมาเป็นออฟเซตตามลำดับ จนกล่าวได้ว่าเปลี่ยนมาใช้การพิมพ์แบบออฟเซตกันหมดและได้พิมพ์ปกสอกลีชัดเจนสวยงามกว่าเดิมมาก สำนักพิมพ์ใหญ่ ๆ ได้เริ่มใช้โรตารีออฟเซตหลายสีหลายชนิดขึ้น เช่น ไทยวัฒนาพานิช สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์รายใหญ่ ๆ เช่น ไทยรัฐ ได้สร้างโรงพิมพ์ใหม่ ใช้เครื่องพิมพ์ทันสมัยขึ้น หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ก็ได้เปลี่ยนใช้แท่นพิมพ์ออฟเซตโรตารีแบบ Perfecting หลายชนิดขึ้น โรงพิมพ์เอกชน เช่น เหรียญทองการพิมพ์เริ่มใช้ Rotary Gravure พิมพ์หลอดกาวด ห่อสินค้า โรงพิมพ์นิยมช่างนำ Flexographic Printing เข้ามาใช้ โรงพิมพ์ของธนาคารแห่งประเทศไทยที่จัดตั้งมาเป็นเวลานาน ก็เริ่มทำพิธีเปิดและจัดพิมพ์ธนบัตรราคาใบละ 5 บาทออกมา

ได้ ค่อนข้างพิมพ์ชนิดราคาใบละ 10 บาท และ 20 บาทตามลำดับ โรงพิมพ์เล็ก ๆ ที่เดิมเคยพิมพ์แบบแทนป้อนมือก็เปลี่ยนเป็นแทนอัตโนมัติ แม้โรงพิมพ์ตามทางจังหวัดก็ใช้แทนอัตโนมัติกันแทบทั้งสิ้น โรงพิมพ์ที่เคยใช้ Letterpress Automatic อยู่แล้วก็เปลี่ยนเป็นออฟเซต มีการสร้างโรงพิมพ์ใหม่ ๆ ขึ้นแทนโรงพิมพ์เก่าอย่างสวยงาม เครื่องมือและอุปกรณ์ทางการพิมพ์ก็ได้รับการปรับปรุงดีขึ้น แม้โรงพิมพ์ทางราชการ เช่น โรงพิมพ์กรมตำรวจ โรงพิมพ์ ร.ส.พ. ก็ได้เปลี่ยนแปลงปรับปรุงโรงพิมพ์ใหม่ ส่วนโรงพิมพ์ที่ยังคงใช้อาคารสถานที่เดิมก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องจักร เครื่องมือ หรือเพิ่มเครื่องพิมพ์ใหม่ ๆ ขึ้นอีกมากมาย

สำหรับอุปกรณ์ที่สืบเนื่องจากการพิมพ์ก็มีการปรับปรุงและผลิตขึ้นในประเทศไทย เช่น หมึกพิมพ์ กระดาษ และเครื่องจักร ตลอดจนอุปกรณ์ทางการพิมพ์

การผลิตกระดาษ

สำหรับการผลิตกระดาษของทางราชการนั้น เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2460 หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กระดาษที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศมีจำหน่ายน้อยและราคาแพง เจ้ากรมแผนที่ทหารบกในขณะนั้นคือ พลตรี พระยาภักดีภูธร (ชั้น ภักดีภูด) จึงได้เริ่มให้กรมแผนที่ทำกระดาษขึ้นเพื่อใช้ในราชการกระทรวงกลาโหม โดยใช้เปลือกข่อยเป็นวัตถุดิบเป็นส่วนใหญ่ โรงงานนี้สามารถผลิตกระดาษเขียน กระดาษพิมพ์ และกระดาษขี้ไก่ แต่วิธีการผลิตคงผลิตด้วยมือแบบที่คนจีนผลิตในสมัยโบราณ การผลิตกระดาษได้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2466 สามารถผลิตกระดาษได้ 717 ริม คิดเป็นน้ำหนักได้ 16 ตัน คิดถัวเฉลี่ยแล้วผลิตได้ปีละ 2.8 ตัน แต่เนื่องจากการผลิตกระดาษโดยใช้แรงงานคนทำให้สิ้นเปลืองเวลาและได้ผลน้อย จึงได้หยุดการผลิต ต่อมาได้จัดสร้างโรงงานผลิตกระดาษด้วยเครื่องจักรขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่ท่าพายัพ ตำบลสามเสน พระนคร โดยมีพลตรี พระยาศัลวิธานนิเทศเป็นผู้อำนวยการ และเปิดดำเนินการได้ในวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2466 โรงงานแห่งนี้ผลิตกระดาษได้วันละ 1 ตัน วัตถุดิบที่ใช้ผลิตคือเศษกระดาษที่เก็บจากสถานที่ทำการของรัฐบาล และที่ข้อมาจากประชาชน นำมาขุบคเป็นเยื่อทำเป็นกระดาษใหม่ โรงงานกระดาษสามเสนยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้ แต่กระดาษที่ผลิตมีคุณภาพไม่สู้ดี คนจึงไม่ค่อยนิยม

ในปี พ.ศ. 2479 กรมแผนที่ทหารบกได้ดำเนินการจัดสร้างโรงงานกระดาษขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดกาญจนบุรี และได้เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2481 วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตคือไม้ไผ่ ไผ่รวก ไผ่เบญจพรรณเนื้ออ่อน กระดาษที่ผลิตจากโรงงานแห่งนี้เป็นกระดาษฟอกขาว มีกำลังผลิตวันละ 10 ตัน โรงงานแห่งนี้ขณะนี้ได้โอนมาสังกัดอยู่กับกระทรวงอุตสาหกรรมและยังคงผลิตกระดาษอยู่

ในปี พ.ศ. 2500 ทางราชการได้จัดตั้งโรงงานกระดาษบางปะอินขึ้นที่ตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายใต้การดำเนินงานของบริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติ จำกัด การก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. 2505 และผลิตกระดาษออกจำหน่ายได้ในปี พ.ศ. 2506 โดยผลิตจากฟางข้าว หญ้าขจรจบ และเยื่อสังข์ข้อมาจากต่างประเทศ มีกำลังผลิตวันละ 30 ถึง 40 ตัน กระดาษที่ผลิตเป็นกระดาษฟอกขาว หรือกระดาษปอนด์ขาว อันเป็นกระดาษใช้พิมพ์และใช้เขียน

ในปี พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2502 และอุตสาหกรรมการผลิตกระดาษก็ได้รับการส่งเสริมในการลงทุนด้วย ได้มีเอกชนขอรับการส่งเสริมและเปิดโรงงานผลิตกระดาษขึ้นมากมาย โรงงานกระดาษของเอกชนรายใหญ่ ๆ เช่น โรงงานกระดาษกรุงเทพฯ เปิดทำการตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2501 ผลิตกระดาษพิมพ์ กระดาษเขียน กระดาษสี กระดาษปก โรงงานกระดาษศรีสยาม ซึ่งตั้งอยู่ที่สามพราน เปิดดำเนินการในปี พ.ศ. 2512 ผลิตกระดาษพิมพ์ กระดาษเขียน บริษัทอุตสาหกรรมกระดาษไทย จำกัด ตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เปิดทำการในปี พ.ศ. 2512 มีโรงงานผลิตกระดาษห่อของสีน้ำตาล โดยใช้ชานอ้อยเป็นวัตถุดิบ และมีโรงงานกระดาษอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่ผลิตกระดาษได้เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันประเทศไทยสามารถผลิตกระดาษปอนด์ขาว กระดาษฟอกขาวสำหรับใช้พิมพ์ ใช้เขียน กระดาษสี กระดาษอัดสำเนาหรือโรเนียว กระดาษแอมเมลด กระดาษกลอง กระดาษฉัตร กระดาษชำระ กระดาษเช็ดมือ และอื่น ๆ ซึ่งเรียกได้ว่าผลิตได้มากมายหลายชนิด บางชนิดก็ส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศด้วย กระดาษพิมพ์และเขียนผลิตได้ปริมาณมากพอกับความตกลงการจนบางขณะเกินความต้องการ นอกจากนี้ยังมีผู้คิดจะผลิต

กระดาษปรู๊ฟต่อไปอีกด้วย ถึงแม้ว่าการผลิตกระดาษในขณะนี้ยังต้องอาศัยสิ่งเยื่อกระดาษมาจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ การผลิตเยื่อเองในประเทศเป็นเพียงส่วนน้อย แต่เนื่องจากประเทศไทยอุดมสมบูรณ์ด้วยวัตถุดิบที่อาจทำเป็นเยื่อกระดาษได้ ซึ่งต่อไปคงจะได้มีการลงทุนในการผลิตเยื่อกระดาษขนาดใหญ่และประเทศไทยคงจะเป็นประเทศที่ผลิตกระดาษได้เพียงพอต่อความต้องการ และอาจเป็นประเทศที่ส่งกระดาษออกจำหน่ายได้

ปริมาณการใช้กระดาษของประเทศไทยได้เพิ่มมากขึ้นทุกปี เพราะการขยายตัวทางด้านการศึกษาและการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยทั่วไป การเพิ่มปริมาณของประชากรทำให้ความต้องการใช้กระดาษเพิ่มมากขึ้นทุกปี จะเห็นได้จากสถิติการส่งกระดาษจากต่างประเทศเข้ามาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 จนถึงปี พ.ศ. 2512 ดังต่อไปนี้

สถิติการส่งกระดาษและวัตถุดิบผลิตจากกระดาษ

พ.ศ.	ปริมาณ	ราคา
2501	44,400,651	213,295,799
2502	52,176,331	228,611,132
2503	56,415,889	265,427,464
2504	17,826,853	304,603,467
2505	16,078,861	305,325,422
2506	84,052,075	344,074,634
2507	75,229,774	277,678,959
2508	84,561,269	374,279,957
2509	113,770,925	561,088,757
2510	125,628,227	539,602,445
2511	136,353,588	582,228,110
2512	145,517,013	622,313,171 ¹⁰³

¹⁰³ กำนัน สถิติกร, หนังสือและการพิมพ์, หน้า 277-282.

หมักพิมพ์

ได้มีการจัดตั้งโรงงานผลิตหมักพิมพ์โดยการร่วมทุนระหว่างญี่ปุ่นกับไทย แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานก็ตาม

เครื่องจักรและอุปกรณ์ทางการพิมพ์

ในปัจจุบันประเทศไทยสามารถผลิตเครื่องจักรทางการพิมพ์ได้เอง กล่าวคือเมื่อ พ.ศ. 2505 บริษัทไทยการช่างได้ผลิตเครื่องซีกันท์คัทโนมิทซ์ขึ้นได้ และยังคงผลิตจำหน่ายหลายเครื่อง ต่อมาได้ผลิตส่งไปขายยังประเทศใกล้เคียงอีกด้วย และยังสามารถผลิตเครื่องหล่อตัวพิมพ์ได้ด้วย สำหรับโรงพิมพ์วางหลง ก็สามารถผลิตเครื่องจักรได้หลายอย่าง เช่น แทนพิมพ์ชนิดแทนยืน แทนปรูฟ แทนคัดกระดาษ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าวก็สามารถผลิตเครื่องจักรทางการพิมพ์ได้หลายอย่าง เช่น เครื่องล้างลูกน้ำ เครื่องซัดสังกะสี และอะลูมิเนียม เครื่องทำกระดาษฟอย รถเข็นยกของ รถเข็นกรอมตัวพิมพ์ เป็นต้น

นอกจากนี้การคำนวณและเครื่องจักรทางการพิมพ์ก็กลายเป็นธุรกิจที่มั่นคง มีมูลค่าเครื่องจักรทางการพิมพ์มากขึ้น เช่น เพลท นำยาเคมีในการทำแม่พิมพ์ ฟิล์มถ่ายทำแม่พิมพ์ จึงอาจพูดได้ว่ามูลค่าเกี่ยวกับอุปกรณ์และเครื่องจักรทางการพิมพ์อยู่ในสภาพที่ก้าวหน้า แม้ในระยะหลังนี้สถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยซบเซาลงไปมาก แต่การค้าทางการพิมพ์มิได้ซบเซาลงไปมากมาย เช่นการค้าในด้านอื่น ¹⁰⁴

โรงพิมพ์สำคัญ

ปัจจุบันประเทศไทยมีโรงพิมพ์รวมทั้งสิ้น 1,433 โรง เป็นโรงพิมพ์ของส่วนราชการ 40 โรง โรงพิมพ์ของเอกชน 1,119 โรง และเป็นโรงพิมพ์ทางจังหวัด

¹⁰⁴ กำธร สติรกุล, งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทยครั้งที่ 3, หน้า ข.

274 โรง¹⁰⁵ สำหรับโรงพิมพ์ในต่างจังหวัดนั้นนอกจากปีในตัวจังหวัดแล้ว ยังได้ขยายออกไปตามอำเภอและตำบลด้วย ในจังหวัดใหญ่ ๆ เช่น จังหวัดเชียงใหม่มีโรงพิมพ์ชั้นนำสมัยและขนาดใหญ่ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ขอนแก่น อุดรธานี นครราชสีมา อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และนครพนม มีโรงพิมพ์ที่ทันสมัยและพิมพ์ได้ทั้งภาษาไทย จีน ลาว และเวียดนาม และพิมพ์ได้ทั้งสี่และชาวคำ¹⁰⁶ การพิมพ์หนังสือพิมพ์ซึ่งแต่เดิมมีพิมพ์แต่ในกรุงเทพฯ แห่งเดียวกันก็มีพิมพ์ตามเมืองใหญ่ ๆ แทบทุกจังหวัดทุกภาคของประเทศไทย

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา มีโรงพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่ในนครหลวงกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับจำนวนโรงพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่ในนครหลวงฯ แต่ละปีจาก พ.ศ. 2490 จนถึง พ.ศ. 2514 จะเห็นได้จากตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนโรงพิมพ์ที่สร้างขึ้นแต่ละปีตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2514¹⁰⁷

ปี	จำนวนโรงพิมพ์
2490	90
2491	11
2492	1
2493	6
2494	6

¹⁰⁵ สถิติจากสมุดทะเบียนโรงงานที่มาขอทะเบียนของกองควบคุมโรงงานกระทรวงอุตสาหกรรม.

¹⁰⁶ Louis H. Kuhn, Reading Materials and Printing Facilities in Six Northeastern Chungwads, p. 44.

¹⁰⁷ ที่มา: กองควบคุมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม.

ตารางที่ 1 (ต่อ) จำนวนโรงพิมพ์ตั้งขึ้นแต่ละปีตั้งแต่ พ.ศ.2490-2514

ปี	จำนวนโรงพิมพ์
2495	12
2496	24
2497	43
2498	44
2499	48
2500	30
2501	53
2502	55
2503	18
2504	50
2505	37
2506	45
2507	56
2508	69
2509	63
2510	94
2511	77
2512	29
2513	118
2514	80

แต่มีโรงพิมพ์ที่ปิดระหว่างนี้ด้วย เนื่องจากมีงานพิมพ์น้อย ทำให้ขาดทุนทรัพย์ที่จะมาดำเนินกิจการ ดังตารางที่ 2 แสดงจำนวนโรงพิมพ์ที่เลิกกิจการไปในปีต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา

ตารางที่ 2 จำนวนโรงพิมพ์ที่เลิกกิจการไปแล้ว

ปี	จำนวนโรงพิมพ์	ร้อยละ
2505	2	1.75
2508	66	58.77
2509	11	9.65
2510	7	6.15
2511	13	11.40
2512	8	6.54
2513	4	3.50
2514	3	2.63
รวม	114	100.00

ที่มา : กองควบคุมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม

จำนวนโรงพิมพ์ที่เลิกกิจการไป ปรากฏผลในตารางที่ 2 ว่าในปี พ.ศ. 2508 มีโรงพิมพ์เลิกกิจการไปถึง 66 โรง คิดเป็นร้อยละ 58.77 ของที่เลิกทั้งหมด แต่ในปี พ.ศ. 2505 มีโรงพิมพ์เลิกกิจการน้อยที่สุดเพียง 2 โรง คิดเป็นร้อยละ 1.75

ได้ทำการสำรวจจำนวนเครื่องพิมพ์ที่ใช้ในโรงพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อจะไดทราบว่โรงพิมพ์ใดมีเครื่องพิมพ์ใช้ปฏิบัติงานเป็นจำนวนเท่าใด ตารางที่ 3 นี้ แสดงจำนวนเครื่องพิมพ์ที่ใช้ในโรงพิมพ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2507

ตารางที่ 3 จำนวนเครื่องพิมพ์ที่ใช้ในโรงพิมพ์ต่าง ๆ

จำนวนโรงพิมพ์	จำนวนเครื่องพิมพ์
18	1
63	2
65	3
37	4
30	5
26	6
17	7
13	8
10	9
5	10
3	11
6	12
1	13
3	14
2	15
1	16
1	20
1	27
1	30
1	36
1	82

ที่มา : กรมตำรวจ, กองบังคับการตำรวจสันติบาล, แผนกเอกสารและหนังสือพิมพ์.

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าโรงพิมพ์ส่วนใหญ่เป็นโรงพิมพ์ขนาดเล็กซึ่งมีเครื่องพิมพ์เพียงหนึ่ง หรือสองเครื่องก็สามารถพิมพ์งานต่าง ๆ ที่ง่ายได้ เช่น นามบัตร บัตรเชิญ โรงพิมพ์ที่มีเครื่องพิมพ์มากถึง 82 เครื่องมีเพียง 1 โรง รองลงมาก็มีเครื่องพิมพ์ 36 เครื่อง จำนวน 1 โรง โรงพิมพ์ที่มีเครื่องพิมพ์น้อยที่สุดเพียง 1 เครื่อง มีจำนวนถึง 18 โรง

ในปัจจุบันมีโรงพิมพ์ที่มีความสำคัญ มีเครื่องจักรทันสมัย และมีการพิมพ์ที่มีคุณภาพดี พิมพ์ได้รวดเร็วหลายแห่งดังต่อไปนี้

โรงพิมพ์คุรุสภา

ที่ตั้ง ถนนพระสุเมรุ ถนนราชบพิธ และท่ามตลาดพร้าว นครหลวงกรุงเทพฯ
ประวัติย่อ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าวคือโรงพิมพ์วัดสังเวช ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 ได้ซื้อกิจการของโรงพิมพ์พิพรรษนากรมาเป็นโรงพิมพ์คุรุสภาราชบพิธ แต่เนื่องจากมีงานพิมพ์มากจนล้นมือ จึงได้ขยายกิจการโดยซื้อที่ดินที่ท่ามตลาดพร้าวรวมเนื้อที่ประมาณ 44 ไร่ สร้างเป็นโรงงานใหม่ ซึ่งโรงหนึ่งมีตึกอำนวยการ ตึกพิมพ์ และตึกโรงงาน สร้างเสร็จเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2501 และได้ทำการก่อสร้างเรื่อยมา เป็นโครงการ 10 ปี ปัจจุบันสำเร็จตามโครงการแล้ว

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าวมีแท่นพิมพ์ 82 แท่น เป็นแบบออฟเซตโรตารี 4 สี 3 แท่น 2 สีสี่แท่น ออฟเซตอัตโนมัติ 30 แท่น ออฟเซตธรรมดา 12 แท่น เลตเตอร์เพรส 33 แท่น เครื่องพิมพ์ออฟเซตโรตารี 4 สี พิมพ์ได้ชั่วโมงละ 20,000 เล่ม นอกนั้นพิมพ์ได้ชั่วโมงละ 8,000 ถึง 9,000 เล่ม พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย มีอายุตั้งแต่ 18 ปีถึง 30 ปี มีความรู้ชั้น ป.4 ถึง ม.ศ.3

พิมพ์หนังสือตำราแบบเรียนและหนังสือสำหรับเด็กเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นพิมพ์รายงานการประชุม รายงานผลการปฏิบัติงาน เอกสารเผยแพร่ความรู้ หนังสือคู่มือ หนังสือแปล หนังสือความรู้ทั่วไป หนังสือทางสังคมศาสตร์ ศาสนา ภาษาศาสตร์ และหนังสือแจกในโอกาสต่าง ๆ ปริมาณการผลิตสิ่งพิมพ์โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 100,000 เล่ม มีการรวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์เป็นรายปี เช่น บัญชีเรื่องแบบเรียนต่าง ๆ

บัญชีรายชื่อหนังสือภาษาไทย ใ้กระดาษที่ผลิตทั้งภายในและต่างประเทศ สำหรับ
กระดาษปฎิสังข์จากต่างประเทศ

โรงพิมพ์พิมพ์หนังสืออย่างเกียวไมได้จำหน่าย - แดงกการการการุสภาที่ศึกษากันท์
เป็นผู้จัดจำหน่าย มีลูกค้ามากทั่วประเทศ เพราะรับงานพิมพ์ทุกชนิด ไม่มีปัญหาในด้านการ
จำหน่ายสิ่งพิมพ์ เพราะเหตุว่าหนังสือตำราแบบเรียนจะพิมพ์ไว้วงหน้าประมาณหนึ่งปี
และพร้อมที่จะจำหน่ายในตอนเปิดเทอม สำหรับหนังสือแปล หนังสือภาษาไทยชุดครู ภาพ
ระบายสี นิทานสำหรับเด็ก และภาพประกอบการสอนจะพิมพ์จำหน่ายไปเรื่อย ๆ หนังสือ
ส่วนใหญ่จำหน่ายหมดไม่มีค้างสต็อก

โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

ที่ตั้ง 891 ถนนพระราม 1 นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

ประวัติย่อ เริ่มเป็นร้านขายหนังสือตั้งอยู่ที่ซอยนานา ถนนไมตรีจิต รัับหนังสือ
แบบเรียนมาจำหน่าย ต่อมาได้ซื้อแท่นพิมพ์มาจากทางเขลាយาย เพื่อพิมพ์หนังสือจำหน่าย
นอกจากนี้ยังได้รับพิมพ์หนังสือขององการการการุสภาด้วย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 เมื่อกิจการ
เจริญมากขึ้นหนังสือที่พิมพ์ออกมาไม่พอกับความต้องการของผู้ซื้อ จึงได้ย้ายกิจการมาอยู่ใน
ที่ปัจจุบัน ซื้อแท่นพิมพ์เพิ่มขึ้น และเป็นทางหุ้นส่วนบริษัทไปในที่สุด

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 19 แท่น เป็นแท่นแบบออฟเซตโรตารี ยี่ห้อ Miehle 1 เครื่อง
แท่นสีเดี่ยว (Offset Color Metal) 4 เครื่อง แท่น 2 สี 3 เครื่อง และเลตเตอร์
เพรสแบบอัตโนมัติทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่อีก 11 เครื่อง เมื่อเครื่องพิมพ์ถึงอายุจะ
เปลี่ยนใหม่โดยไม่ปล่อยให้โทรม เครื่องพิมพ์ออฟเซตโรตารีสีพิมพ์ได้ชั่วโมงละ 40,000
ถึง 50,000 แผ่น ส่วนแท่น 2 สีกับสีเดี่ยวพิมพ์ได้ประมาณชั่วโมงละ 10,000 แผ่น แล้ว
แต่การปล่อยความเร็ว พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย อายุตั้งแต่ 17-40 ปี
มีความรู้ชั้น ม.ศ. 3, ม. 7, และ ม. 8

โรงพิมพ์รับพิมพ์หนังสืออย่างเกี้ยว พิมพ์หนังสือหนักไปทางค่านแบบเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลไปจนถึงมหาวิทยาลัย โดยพิมพ์หนังสือของโครงการตำราของมหาวิทยาลัยต่างๆ หนังสือการผูกพันประกอบการเรียนของเด็ก หนังสือของคณะอาจารย์ผู้หา หนังสือของคณะเกษตรศาสตร์ หนังสืออ่านสำหรับเยาวชนตามโครงการหนังสือเด็กของกองบรรณาธิการชัยพฤกษ์ รายงานการวิจัยของคณะอายุรศาสตร์เขตรอน หนังสือตำราต่างประเทศของสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย นอกจากนี้ยังพิมพ์วารสารชัยพฤกษ์รายสัปดาห์ วิทยาสารสำหรับครู รัพิมพ์หนังสือทั่วไปทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เช่นหนังสืออนุสรณ์ หรือหนังสือรุ่น หรือหนังสือที่ผู้แต่งมาขอให้จัดพิมพ์ การพิมพ์จำนวนแต่ละครั้งไม่เท่ากันแล้วแต่ผู้สั่ง มีการรวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์เป็นรายปี

ไซกระดากที่ผลิตทั้งภายในและนอกประเทศ โรงพิมพ์รับพิมพ์หนังสืออย่างเกี้ยวแล้วสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชเป็นผู้จัดจำหน่าย ไม่ผู้มีปัญหาในด้านการจำหน่ายเพราะจะพิมพ์หนังสือเรียนไวล่วงหน้า เมื่อโรงเรียนเปิดเทอมก็นำออกจำหน่ายได้ทันที ไม่ปรากฏว่าหนังสือที่พิมพ์ออกมาแล้วขายไม่ได้¹⁰⁸

โรงพิมพ์พลสัน

ที่ตั้ง เลขที่ 1 ทางหลวงหมายเลข 3 (ชูปเปอร์ไฮเวย์) นครหลวงฯ

ประวัติย่อ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2492 ที่ซอยวรพงษ์ บางลำพู ในปี พ.ศ. 2501 เกิดเพลิงไหม้จึงได้สร้างขึ้นใหม่ที่เดิม เปลี่ยนระบบจากกริด (Sheet) มาเป็น เวป (Web) ต่อมาได้สั่งซื้อแทนโรตารีมาที่ละแทนพิมพ์ได้ชั่วโมงละ 2 หมื่นเล่ม เมื่อปริมาณการพิมพ์เพิ่มมากขึ้นเป็น 6 หมื่นเล่ม จึงได้สั่งซื้อแทนพิมพ์เพิ่มขึ้นอีก 1 แทน ต่อมาความต้องการหนังสือพิมพ์มากขึ้นถึงหนึ่งแสนสองหมื่นเล่ม จึงต้องสั่งซื้อแทนพิมพ์เพิ่มอีก 1 แทน ต่อมา

ได้พิจารณาเห็นว่า การพิมพ์แบบเลตเตอร์เพรสไม่สวยงามจึงเปลี่ยนเป็นระบบออฟเซต แต่เนื่องจากสถานที่เดิมคับแคบ จึงได้ย้ายมาสร้างโรงพิมพ์ใหม่ในที่ปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. 2511 สร้างเสร็จและเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2513

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ออฟเซต 3 แท่นยี่ห้อฮามาคะ คือ AOR 175, AOR 177 และ NOR 192 มีกำลังผลิตชั่วโมงละ 4 หมื่นฉบับ พิมพ์และตัดโดยอัตโนมัติ พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย ความรู้ไม่ต่ำกว่าประถมปีที่ 4 อายุถ้วนเฉลี่ยไม่เกิน 28 ปี ใช้กระดาษที่ผลิตจากต่างประเทศ

พิมพ์หนังสือพิมพ์ไทยรัฐแต่เพียงอย่างเดียว พิมพ์ขายและจำหน่ายด้วย โดยมีเอเยนต์ 280 แห่งและเอเยนต์ย่อย ๆ อีกมาก ไม่มีปัญหาในด้านกรจำหน่าย ส่วนใหญ่จะจำหน่ายเกือบหมดเหลือกลับคืนมาเพียง 2 หรือ 3 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น¹⁰⁹

โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย

ที่ตั้ง หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ นครหลวงฯ

ประวัติย่อ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นสำหรับพิมพ์หนังสือของมหามงกุฎราชวิทยาลัย อนุโลมตามครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองวัด ต่อมาใน พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หรือโรงพิมพ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าพระตำหนักเดิมข้างริมคูและโปรดให้สร้างพระตำหนักเพชรขึ้นตรงที่ตั้งโรงพิมพ์ถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ต่อมาใน พ.ศ. 2489 บรรดาพระประยูรญาติที่สืบเชื้อสายมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รวบรวมทุนกันตั้งโรงพิมพ์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน โดยมอบให้เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้อำนวยการและมีผู้จัดการโรงพิมพ์

¹⁰⁹ สัมภาษณ์ นายทองทัต ไททยานนท์, 15 สิงหาคม 2515

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 8 แท่น ยี่ห้อไฮเคลเบอร์ก ยูคา อัลเบิร์ต วิกทอเรีย มีทั้งเก่าและใหม่ แท่นพิมพ์นี้พิมพ์หนังสือโคธัวโมงละ 1,500 ถึง 2,000 แผ่น พนักงานเรียงพิมพ์มีความรู้ชั้น ป.4 ถึง ม.ศ.3 ไซกระดาษที่ผลิตทั้งในและนอกประเทศ

ส่วนใหญ่พิมพ์หนังสือแบบเรียนทางพระพุทธศาสนาทั้งภาษาไทยและบาลี รวมทั้งหนังสือธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังรับพิมพ์งานทั่วไปที่ไม่ขัดต่อศีลธรรม พิมพ์หนังสือถวายและจำหน่ายถวาย โดยมีแผนกจำหน่ายหนังสือของโรงพิมพ์และมีร้านมารับไปจำหน่ายด้วย ไม่สู้จะมีปัญหาในการจำหน่ายสิ่งพิมพ์ หนังสือบางเล่มจำหน่ายหมดในเวลาอันรวดเร็ว แต่บางเล่มใช้เวลามากกว่าจะจำหน่ายได้ โดยเฉลี่ยแล้วปีหนึ่งจำหน่ายได้ 8 หมื่นเล่ม¹¹⁰

โรงพิมพ์นิติเวช

ที่ตั้ง 13-14 ถนนหน้าพระลาน นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี

ประวัติย่อ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2475 เริ่มพิมพ์กฎหมายประจำศกก่อน แต่เนื่องจากกฎหมายประจำศกราคาแพงมากจึงจัดทำเป็นพระราชบัญญัติเฉพาะเรื่องแก้ไขสมบูรณถึงปัจจุบัน

มีแท่นพิมพ์ท่อไวเฮง ชนิดอ่อนมือ พิมพ์ได้วันละ 5,000 แผ่น พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย อายุประมาณ 20 ถึง 40 ปี ไซกระดาษที่ผลิตภายในประเทศ

พิมพ์หนังสือกฎหมายและพระราชบัญญัติต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ การพิมพ์กฎหมายในปัจจุบันไซหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นฉบับ และพิมพ์หนังสือกฎหมายที่ทางราชการใช้ อยู่ที่เรียกว่าตัวบทกฎหมาย มีการรวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์ไปแล้วเป็นครั้งคราว

¹¹⁰ สัมภาษณ์ นายเฉลียว โพลีเกษม, 1 สิงหาคม 2515

พิมพ์หนังสือขายและจำหน่ายหนังสือขาย ไม่มีปัญหาในด้านการจำหน่ายมากนัก หนังสือกฎหมายบางเล่มถ้าไม่มีการแก้ไขสามารถขายอยู่ได้นานเป็นสิบ ๆ ปี แต่หนังสือกฎหมายบางอย่างต้องพิมพ์ทุกปี เพราะมีการแก้ไขเสมอ แต่ตามกฎหมายบางฉบับถูกยกเลิกไปก็ขายไม่ได้¹¹¹

โรงพิมพ์ไทยเชม

ที่ตั้ง ถนนเฟื่องนคร นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

ประวัติย่อ ตั้งแต่ พ.ศ. 2468 โดยข้าราชการสำนักในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระยาบำรุงราชบริพาร พระยาสุนทรพิพิธ หลวงอรุณปรีชาชูปการ หลวงสรรพากรกิจ จมื่นมานิตยนเรศ จมื่นเทพรัตนอาชร์ นายอิน อารยกุล เป็นต้น ได้ออกหนังสือพิมพ์ไทยเชมรายเดือน ไทยเชมรวมชาวประจำสัปดาห์ ต่อมาเมื่อปลายปี พ.ศ. 2487 ข้าราชการในนายอำพัน ฉายางกูร และคณะ ซึ่งได้ดำเนินกิจการต่อมาจนถึง พ.ศ. 2503 จึงได้ขายกิจการในนายอำพัน ฉายางกูร แต่เพียงผู้เดียว จนถึงปัจจุบัน รวมเวลาทั้งหมด 47 ปี

ปัจจุบันมีเครื่องพิมพ์ 9 เครื่อง ยี่ห้อไฮเคลเบอร์กและเมอร์ซีเคส เครื่องพิมพ์พิมพ์หนังสือโคเจดีย์แทนละ 1,000 กว่าเล่ม พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย อายุประมาณ 17 ปี ถึง 30 ปี มีความรู้ชั้น ป.4 ถึง ม.6

หนังสือที่พิมพ์ส่วนใหญ่พิมพ์วารสารทางวิชาการ เช่น สารศิริราช เวชสารกรมการแพทย์ จุฬาลงกรณ์เวชสาร วิทยาสารทันตแพทย์ วารสารจิตแพทย์ นิตยสารศัลยแพทย์ วารสารที่คิน สารเสวต และวารสารทองสมุด นอกจากนั้นพิมพ์หนังสือแบบเรียนของนักเรียนพยาบาล หนังสือคู่มือการค้าและที่เลี้ยง และพิมพ์หนังสือทั่วไปที่มีผู้มาว่าจ้าง โดยเฉพาะหนังสืองานศพ หนังสือที่ระลึก รับพิมพ์หนังสืออย่างเดียวไม่มีการจำหน่าย¹¹²

¹¹¹ สัมภาษณ์ นางเอิบทิพย์ วิชัยลักษณะ, 4 สิงหาคม 2515

¹¹² สัมภาษณ์ นายอำพัน ฉายางกูร, 8 สิงหาคม 2515

โรงพิมพ์กวางหน้การพิมพ์

ที่ตั้ง เลขที่ 67/3 ซอยสันติกาญจน์ เพชรบุรีตัดใหม่ นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี

ประวัติย่อ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2511 ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 4 แท่น ยี่ห้อไฮเคลเบอร์ก เครื่องพิมพ์เครื่องหนึ่งพิมพ์หนังสือได้ชั่วโมงละ 3,000 ถึง 8,000 แฉน พนักงานเรียงพิมพ์ เป็นหญิงมากกว่าชาย อายุประมาณ 20 ถึง 35 ปี มีความรู้ตั้งแต่ชั้นประถมปีที่สี่ถึงมัธยมศึกษา ที่สาม ใช้กระดาษที่ผลิตทั้งภายในและนอกประเทศ

พิมพ์หนังสือหนักไปทางคานนิตยสารและวารสาร เช่น โปรเกรสส์, กวางหน้า, มิกรสาร นอกจากนี้พิมพ์หนังสือคู่มือ หนังสือแปล ความรู้ทั่วไป หนังสือตำราและแบบเรียน ตลอดจนนวนิยาย ปริมาณการผลิตสิ่งพิมพ์เดือนละ 2 รายการ หรือเดือนละ 24 รายการ ประมาณ ปีละ 300 รายการ

โรงพิมพ์พิมพ์หนังสืออย่างเกี้ยว แต่สำนักพิมพ์กวางหน้าเป็นผู้จัดทำหน่าย ไม่สู้มี ปัญหาในเรื่องการจัดหน่ายหนังสือ พิมพ์คราวหนึ่งจำหน่ายหมดในเวลาประมาณ 2 ถึง 10 ปี นิตยสารจะวางขายตามวาระที่ออก 113

โรงพิมพ์ดวงพิทยา

ที่ตั้ง เลขที่ 163 ซอยเทศบาล ถนนราชบพิธ นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี

ประวัติย่อ ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2513 ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 4 แท่น ยี่ห้อไฮเคลเบอร์ก 2 แท่น โรแลนด์ 2 แท่น เป็นเครื่องใหม่ทั้งสิ้น พนักงานเรียงพิมพ์มีความรู้ชั้น ม.1 ถึง ม.6 อายุประมาณ 16 ถึง 50 ปี ใช้กระดาษที่ผลิตทั้งในและนอกประเทศ

พิมพ์หนังสือทั่วไปหลายคาน ทั้งนวนิยายและสารคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิมพ์ หนังสือ "รุ่งทอง" ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ปริมาณการผลิตสิ่งพิมพ์ปีละ 40 ถึง 60 เรื่อง พิมพ์แล้วส่งไปจำหน่ายที่สำนักพิมพ์แพร่พิทยา ไม่สู้มีปัญหาในการจำหน่าย คือเมื่อ

พิมพ์หนังสือออกมาจะวางขายหมดภายในเวลา 6 เดือน, 2 ถึง 5 ปี และ 5 ถึง 15 ปี ก็มี มีหนังสือที่พิมพ์ออกมาแล้วขายไม่ได้บ้าง ซึ่งมักเป็นเรื่องที่ไม่ถูกกรณียกคนอ่าน¹¹⁴

โรงพิมพ์วิทยาลัยเทคนิค

ที่ตั้ง ภายในวิทยาลัยเทคนิค

ประวัติย่อ ตั้งขึ้นพร้อมกับวิทยาลัยเทคนิค เมื่อปี พ.ศ. 2491 ปัจจุบันมีเครื่องพิมพ์ 9 เครื่อง ยี่ห้อไฮเคลเมอร์ 2 เครื่อง ไฮลินเตอร์ 4 เครื่อง แหนบ้อนมือเพดเพน 3 เครื่อง มีทั้งเก่าและใหม่ เครื่องหนึ่งพิมพ์หนังสือได้อย่างสูง 3,000 ถึง 5,000 แผ่น พนักงานเรียงพิมพ์เป็นนักศึกษาของวิทยาลัยเทคนิค ใช้กระดาษที่ผลิตทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พิมพ์หนังสือของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นก็พิมพ์งานของกรมอื่นในกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากพิมพ์หนังสือยังพิมพ์สิ่งพิมพ์อื่น ๆ เช่น ประกาศนียบัตร โรงพิมพ์นี้เป็นที่ฝึกงานของนักศึกษาแผนกช่างพิมพ์ ไม่รับงานพิมพ์จากภายนอกและไม่มีการจำหน่าย¹¹⁵

โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมนักศึกษาระดับมัธยมศึกษาแห่งประเทศไทย

ที่ตั้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท

ประวัติย่อ เริ่มตั้งขึ้นเพื่อจะให้เป็นที่พิมพ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แบ่งหน่วยงานเป็น 3 หน่วยคือ สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนักศึกษาระดับมัธยมศึกษาแห่งประเทศไทย โรงพิมพ์ของ

¹¹⁴ สัมภาษณ์ นายจิตต์ แพร่พานิช, 14 สิงหาคม 2515

¹¹⁵ สัมภาษณ์ นายปรีชา รักษารามภูรี, 17 กรกฎาคม 2515

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 3 แท่น ยี่ห้อไฮเคลเบอร์ก 2 แท่น สำหรับพิมพ์หนังสือยก อีกแท่นหนึ่งใช้สำหรับพิมพ์ใบปลิวและการ์คต่าง ๆ เครื่องหนึ่งพิมพ์ได้ชั่วโมงละ 1,000 แผ่น ประมาณ 4 ยก ๆ ละ 8 หน้า พนักงานเรียงพิมพ์มีความรู้ชั้น ม.ศ.3 มีการเรียงพิมพ์ตกหล่นเล็กน้อย แต่มีเจ้าหน้าที่ตรวจรูป ใช้กระดาษที่ผลิตทั้งภายในและนอกประเทศ ตามความต้องการ ของลูกค้าที่มาว่าจ้างพิมพ์

หนังสือที่พิมพ์เป็นหนังสือทางวิชาการที่ใช้อยู่ในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ รัพิมพ์หนังสือควยและจำหน่ายควย แต่เนื่องจากหนังสือที่พิมพ์ส่วนใหญ่เป็นหนังสือตำราวิชาการ จึงต้องใช้เวลานานกว่าจะจำหน่ายหมด แต่ไม่ปรากฏว่าหนังสือที่พิมพ์ออกมาแล้วขายไม่ได้¹¹⁶

โรงพิมพ์สวนทองถิ่น

ที่ตั้ง ถนนพหลโยธิน อำเภอพญาไท นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

ประวัติย่อ ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2500 ด้วยทุนขององค์การยูนิเซฟ ตามความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการ โครงการ 5 ปี โดยได้ให้อาคารโรงพิมพ์และเครื่องพิมพ์สามเครื่องสำหรับปฏิบัติงานพิมพ์

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 18 เครื่อง ยี่ห้อมิชิกาวา อัลเบิร์ตซีฟ พนักงานมีความรู้ชั้น ป. 4 ถึง ม.ศ.3 อายุประมาณ 19 ถึง 40 ปี ใช้กระดาษที่ผลิตทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พิมพ์หนังสือและเอกสารในราชการกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยเป็นส่วนใหญ่ เช่น แบบพิมพ์ หนังสือแบบเรียน รายงานวิชาการ รายงานการประชุม รายงานผลการปฏิบัติงาน รายงานแผนพัฒนาหรือโครงการต่าง ๆ เอกสารเผยแพร่ความรู้ หนังสือ

คู่มือความรู้ทั่วไป ตลอดจนวารสารและหนังสือแจกในโอกาสต่าง ๆ ปริมาณการพิมพ์ประมาณ ปีละ 1,000 รายการ

รับพิมพ์หนังสืออย่างเกี่ยวไม่มีการจำหน่าย แต่มีผู้มาฝากขายบ้าง โดยมากเป็น
หน่วยงานของกรมการปกครอง

โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี

ที่ตั้ง สีแยกราชวิถี ถนนสามเสน นครหลวงกรุงเทพมหานคร

ประวัติย่อ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2504 มีฐานะเป็นกองขึ้นอยู่กับ
สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี เดิมมีเครื่องพิมพ์ 3 เครื่อง ต่อมางานพิมพ์เพิ่มมากขึ้นจึง
ได้ซื้อเครื่องพิมพ์เพิ่มตามเงินงบประมาณที่ได้รับ

ปัจจุบันมีแท่นพิมพ์ 19 แท่น เป็นแบบออฟเซตอัตโนมัติ 15 แท่น ยี่ห้ออัลเบิร์ต
ไฮเคลเบอร์ก ซิกาวา มีโอโร แท่นป้อนมือ 2 แท่น แท่นพดิก 2 แท่น และแท่นตัด 3 แท่น
เครื่องพิมพ์แท่นเล็กพิมพ์หนังสือโกซ์วโมงละ 3,500 เล่ม แท่นใหญ่ประมาณ 3,500 ถึง
4,000 เล่ม พนักงานเรียงพิมพ์เป็นหญิงมากกว่าชาย จำนวนประมาณ 130 คน อายุ
ตั้งแต่ 18 ถึง 40 ปี มีความรู้ชั้น ป.4 ถึง ม.6 ใช้กระดาษที่ผลิตภายในประเทศ

พิมพ์หนังสือวิชาการของกรมในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นส่วนใหญ่ เช่น รายงาน
ผลงานของรัฐบาลต่อประชาชน ประกาศคณะปฏิวัติ หนังสือแปลของสภาวิจัยแห่งชาติ หนังสือ
ความรู้ทั่วไปของกรมประชาสัมพันธ์ แถลงงานประวัติศาสตรเอกสารโบราณคดี ของสำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังรับพิมพ์หนังสือพิมพ์รายชุกรด้วย การพิมพ์
จำนวนแต่ละครั้งไม่เท่ากันแล้วแต่ผู้สั่ง

โรงพิมพ์แห่งนี้พิมพ์และจำหน่ายหนังสือด้วย แต่จำหน่ายเฉพาะหนังสือที่สำคัญ เช่น
หนังสือประเทศไทย รวมประกาศคณะปฏิวัติ ไม่มีปัญหาในด้านการจำหน่าย¹¹⁷

¹¹⁷ สัมภาษณ์ นายประยงค์ ปาณินท์, 16 สิงหาคม 2515

สำหรับโรงพิมพ์ในต่างจังหวัดนั้น โรงพิมพ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการพิมพ์
 ที่ดี และมีเครื่องพิมพ์ที่ทันสมัย ทุกจังหวัดมีการพิมพ์ที่อำเภอเมือง และในจังหวัดใหญ่ เช่น
 ขอนแก่น อุดรราชธานี อุดรธานี มีการพิมพ์ที่ดีมาก พิมพ์ได้ทั้งสีและขาวดำ พิมพ์ได้ทั้ง
 หนังสือเล่มและหนังสือพิมพ์ แต่ละโรงพิมพ์มีเครื่องพิมพ์หนึ่งหรือสองเครื่อง มีทั้งแท่นพลิก
 และไฮเคลเบอร์ก เครื่องพิมพ์สั่งซื้อจากญี่ปุ่น ไต้หวัน และฮ่องกง มีเครื่องพิมพ์ไฮเคลเบอร์ก
 ชนิด "Original Heidelberg Automatics Plater Press" ราคา 120,000 บาท
 และ Original Heidelberg Cylinder Press ราคา 290,000 บาท เครื่องพิมพ์
 เครื่องหนึ่งพิมพ์ได้ครั้งละ 2,000 เล่มต่อชั่วโมง หรือ 5,000 เล่มต่อชั่วโมง พนักงาน
 เรียงพิมพ์มีแห่งละ 1 ถึง 20 คน แต่บางแห่งมีพนักงานเพียง 2 คน เจ้าของร้านจะหัดคน
 งานให้ทำการพิมพ์ จึงมักเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว แบ่งงานกันทำ นอกจากการแกะ
 บล็อกที่ต้องสั่งจากกรุงเทพฯ แต่ที่จังหวัดขอนแก่นและอุดรธานีสามารถทำบล็อกได้เอง¹¹⁸

ปริมาณการผลิตหนังสือ

ปริมาณการผลิตหนังสือในประเทศไทยมีผู้รวบรวมไว้โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2494
 ถึง 2495 และ พ.ศ. 2508 ถึง 2511 มีทั้งจำนวนรวมและแยกประเภทหมวดวิชาดัง
 ตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4 ปริมาณการผลิตหนังสือของประเทศไทย พ.ศ. 2494 - 2495 และ พ.ศ. 2500 - 2511

พ.ศ.	2494		2495		2500		2501		2502		2503		2504	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ความรู้ทั่วไป	2,393	53.84	2,575	65.14	1,510	52.36	221	14.96	305	28.21	91	6.18	93	6.66
ปรัชญา	207	4.65	92	2.33	116	4.02	44	2.98	60	5.55	60	4.08	49	3.51
ศาสนา	227	5.10	298	7.54	430	14.91	283	19.16	246	22.76	220	14.94	228	16.32
สังคมศาสตร์	240	5.40	120	3.03	351	12.17	233	15.78	121	11.19	295	20.04	305	21.83
นิติศาสตร์	50	1.13	75	1.89	76	2.64	64	4.33	40	3.70	95	6.45	87	6.23
วิทยาศาสตร์	112	2.52	22	.55	112	3.88	33	2.23	18	1.67	39	2.65	-	-
วิทยาศาสตร์- ประยุกต์	100	2.25	72	1.82	44	1.53	38	2.57	24	2.22	44	2.99	47	3.36
ศิลป์	39	.87	22	.55	20	.69	89	6.03	71	6.57	59	4.01	60	4.29
วรรณคดี	963	21.66	571	14.44	127	4.4	327	22.14	110	10.18	446	30.30	405	29.00
ภูมิศาสตร์- ประวัติศาสตร์	115	2.58	107	2.71	98	3.4	145	9.82	86	7.95	123	8.36	123	8.80
จุดสาร	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
จำนวนรวม	4,444	100.00	3,953	100.00	2,884	100.00	1,477	100.00	1,081	100.00	1,472	100.00	1,397	100.00

ตารางที่ 5 ปริมาณการผลิตหนังสือของประเทศไทย พ.ศ. 2494 - 2495 และ พ.ศ. 2500 - 2511 (ต่อ)

พ.ศ.	2505		2506		2507		2508		2509		2510		2511	
	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ	จำนวน	รอยละ
ความรู้ทั่วไป	453	42.66	191	8.95	313	7.67	293	12.15	53	2.56	145	7.64	61	3.44
ปรัชญา	54	5.08	44	2.06	114	2.79	52	2.16	81	3.92	114	6.01	58	3.27
ศาสนา	139	13.09	214	10.03	450	11.02	162	6.72	356	17.22	287	15.13	330	18.61
สังคมศาสตร์	173	16.30	457	21.38	1,015	24.86	748	31.01	581	28.11	484	25.51	545	30.73
นิติศาสตร์	77	7.25	92	4.31	150	3.67	97	4.02	168	5.13	143	7.54	129	7.28
วิทยาศาสตร์	5	.47	-	-	-	-	86	3.56	110	5.32	117	6.17	77	4.34
วิทยาศาสตร์ ประยุกต์	6	.56	139	6.52	223	5.46	192	7.96	153	7.40	151	7.96	178	10.04
ศิลป์	27	2.54	93	4.36	136	3.33	36	1.46	137	6.63	115	6.06	98	5.53
วรรณคดี	93	8.76	771	36.15	1,266	31.01	261	10.82	235	11.37	164	8.65	124	6.99
ภูมิศาสตร์- ประวัติศาสตร์	35	3.29	132	6.24	416	10.19	123	5.10	193	9.34	177	9.33	173	9.76
จุลสาร	-	-	-	-	-	-	416	15.01	-	-	-	-	-	-
จำนวนรวม	1,062	100.00	2,133	100.00	4,083	100.00	2,412	100.00	2,067	100.00	1,897	100.00	1,773	100.00

ที่มา : นางลักขณ์ ไม่นายกิจ, "ปัญหาการควบคุมและการบริหารทางบรรณานุกรมในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท มหาวิทยาลัย
วิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513) (อัครสำเนา), 380 หน้า.

ได้ทำการสำรวจปริมาณการผลิตหนังสือในประเทศไทยต่อมา คือ ในปี พ.ศ.
2512 ถึง 2514 ปรากฏตัวเลขในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ปริมาณการผลิตหนังสือของประเทศไทย พ.ศ. 2512 - 2514

พ.ศ.	2512		2513		2514	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ประเภท						
ความรู้ทั่วไป	408	16.73	270	12.99	339	15.59
ปรัชญา	97	3.98	71	3.42	137	6.30
ศาสนา	402	16.48	319	15.34	239	10.99
สังคมศาสตร์	685	28.09	630	30.30	659	30.31
นิติศาสตร์	37	1.39	24	1.15	59	2.71
วิทยาศาสตร์	27	1.11	14	.67	23	1.06
วิทยาศาสตร์ประยุกต์	233	9.55	223	10.73	212	9.75
ศิลปะ	79	3.24	88	4.23	77	3.54
วรรณคดี	264	10.82	304	14.62	299	13.75
ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์	209	8.57	134	6.45	130	5.98
รวม	2,439	100.00	2,077	100.00	2,174	100.00

ที่มา : หน่วยจัดทำหนังสือ หอสมุดแห่งชาติ

จากผลการสำรวจแสดงให้เห็นว่าจำนวนรวมของการผลิตไม่สม่ำเสมอขึ้น ๆ ลง ๆ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2494 มีการผลิตหนังสือมากที่สุดคือ 4,444 ชื่อเรื่อง รองลงมาคือ ในปี พ.ศ. 2507 มี 4,084 ชื่อเรื่อง ปริมาณการพิมพ์หนังสือที่น้อยที่สุดคือในปี พ.ศ. 2505 มีเพียง 1,062 ชื่อเรื่อง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการพิมพ์หนังสือในปี พ.ศ. 2512 ถึง พ.ศ. 2514 จำนวนรวมของการผลิตไม่สูงจะแตกต่างกันมากนัก สำหรับแนวโน้มของการพิมพ์หนังสือแต่ละประเภทมีดังนี้

หมวดความรู้ทั่วไป

ในปีแรก ๆ มีการพิมพ์หนังสือหมวดความรู้ทั่วไปสูงมาก ในปี พ.ศ. 2495 พิมพ์มากที่สุด ร้อยละ 65.14 รองลงมา ร้อยละ 53.84 ในปี พ.ศ. 2494 และในปี 2509 พิมพ์น้อยที่สุด เพียงร้อยละ 2.56

หมวดปรัชญา

หนังสือในหมวดนี้มีปริมาณการพิมพ์น้อยมาก ปีที่มีการพิมพ์มากที่สุด คือ พ.ศ. 2514 ร้อยละ 6.30 รองลงมา ร้อยละ 6 ในปี พ.ศ. 2510 และปี 2506 พิมพ์น้อยที่สุด ร้อยละ 2.06

หมวดศาสนา

พิมพ์มากที่สุดในปี 2502 ร้อยละ 22.76 รองลงมา ร้อยละ 19.16 ในปี 2501 และที่พิมพ์น้อยที่สุดคือ ร้อยละ 5.10 ในปี 2494

หมวดสังคมศาสตร์

การพิมพ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505-2514 มีปริมาณสูงขึ้นมา และมีอัตราค่อนข้างสม่ำเสมอ ในปี 2508 มีการพิมพ์สูงสุดคือ ร้อยละ 31.01 รองลงไปคือปี 2511 ร้อยละ 30.73 และในปี 2513 และ 2514 มีการพิมพ์สูงใกล้เคียงกันมากที่สุดคือ ร้อยละ 30.30 และ 30.31 ปีที่มีการพิมพ์น้อยที่สุดคือ 2495 เพียงร้อยละ 5.40 เท่านั้น

หมวดนิรุกติศาสตร์

หนังสือในหมวดนี้มีปริมาณการพิมพ์น้อยมากเช่นเดียวกัน ในปี 2509 มีการพิมพ์มากที่สุด ร้อยละ 8.13 และในปี 2494 พิมพ์น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 1.13

หมวดวิทยาศาสตร์

หนังสือในหมวดนี้มีการพิมพ์น้อยมากเช่นเดียวกัน บางปีไม่มีการพิมพ์เลย คือ ปี 2504, 2506 และ 2507 สำหรับปีที่มีการพิมพ์มากที่สุดคือปี 2510 ร้อยละ 6.17 และในปี 2505 มีการพิมพ์น้อยที่สุดเพียงร้อยละ .47

หมวดวิทยาศาสตร์ประยุกต์

การพิมพ์หนังสือหมวดนี้ในปีแรกมีจำนวนไม่มาก ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา ปริมาณการพิมพ์ทยอยสูงขึ้นในปี 2513 มีการพิมพ์สูงสุดร้อยละ 10.73 รองลงมาคือในปี 2511 ร้อยละ 10.04 ในปี 2512 และ 2514 มีการพิมพ์เป็นอันดับรอง คือ ร้อยละ 9.55 และ 7.75 ปีที่มีการพิมพ์น้อยที่สุดคือ ปี 2505 เพียงร้อยละ .56 เท่านั้น

หมวดศิลป์

เป็นหมวดที่มีการพิมพ์น้อยมากอีกหมวดหนึ่ง การพิมพ์มากที่สุดในปี 2509 ร้อยละ 6.63 และพิมพ์น้อยที่สุดในปี 2495 ร้อยละ .55

หมวดวรรณคดี

มีการจัดพิมพ์มากที่สุดในปี 2506 ร้อยละ 36.15 อันดับรองคือ 31.01 ในปี 2507 และที่พิมพ์น้อยที่สุดคือ ร้อยละ 4.4 ในปี 2500

หมวดภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์

เป็นหนังสือที่มีการพิมพ์ไม่มากเช่นเดียวกัน คือมีการพิมพ์สูงสุดเพียงร้อยละ 10.19 ในปี 2507 อันดับรองคือร้อยละ 9.82 ในปี 2501 และในปี 2494 มีการพิมพ์น้อยที่สุด ร้อยละ 2.58

สำหรับปริมาณการผลิดวารสารของไทยนั้น รวบรวมตัวเลขได้เพียงปี 2515 เท่านั้น จะเห็นปริมาณการผลิดวารสารของไทยได้ในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ปริมาณการผลิตวารสารของไทยในปี พ.ศ. 2515

ประเภท	จำนวน	ร้อยละ
ความรู้ทั่วไป	41	2.50
ปรัชญา	9	.55
ศาสนา	61	3.72
สังคมศาสตร์	231	14.09
นิติศาสตร์	26	1.59
วิทยาศาสตร์	20	1.22
วิทยาศาสตร์ประยุกต์	220	13.42
ศิลป	181	11.04
วรรณคดี	17	1.04
ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์	833	50.81
รวม	1,639	100.00

ที่มา : หน่วยจัดหาหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ

จากผลการสำรวจปริมาณการผลิตวารสารในปี 2515 ปรากฏในตารางที่ 7 ว่า
 หมวดภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ มีการพิมพ์สูงที่สุดถึงร้อยละ 50.81 รองลงมาคือหมวดสังคม
 ศาสตร์ ร้อยละ 14.09 หมวดที่พิมพ์น้อยที่สุดคือ หมวดปรัชญา เพียงร้อยละ .55

การศึกษาและฝึกอบรมผู้ค้า เน้นการพิมพ์หนังสือ

เมื่อการพิมพ์เจริญขึ้นและขยายตัวกว้างขวาง จึงเกิดมีโรงเรียนที่สอนบุคคลให้เข้าทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ ในอาชีพทางการพิมพ์ โรงเรียนราชการแห่งแรกคือ โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช สังกัดกระทรวงธรรมการ ได้เปิดสอนวิชาช่างพิมพ์เมื่อประมาณ พ.ศ. 2476 วิชาที่สอนได้แก่วิชาอาชีพแขนงต่าง ๆ ในวิชาช่างพิมพ์ โดยรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เข้าเรียนต่อตามหลักสูตรอีก 4 ปี ต่อมาได้ลดระดับความรู้ลงมาโดยรับนักเรียนที่จบชั้นประถมปีที่ 4 เข้าเรียนต่ออีก 3 ปี โรงเรียนนี้ได้ผลิตช่างพิมพ์ที่ดีและเหมาะสมแก่ความต้องการของยุคนั้นเป็นจำนวนมากมายหลายรุ่น แต่ภายหลังประมาณปี พ.ศ. 2487 ได้เลิกทำการสอน

การศึกษาทางการพิมพ์ได้เริ่มมีสอนอีกที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ สังกัดกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้ตั้งวิชาการพิมพ์ขึ้นเป็นฝ่ายวิชาช่างพิมพ์ เริ่มเปิดสอนเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2496 รับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เข้าเรียนต่อตามหลักสูตรชั้นต้น 3 ปี ชั้นสูง 2 ปี รวมเป็น 5 ปี และต่อมาได้ยกระดับการศึกษาวิชาช่างพิมพ์เป็นชั้นอุดมศึกษา เมื่อจบชั้นปีที่ 5 แล้ว มีคุณวุฒิเทียบเท่ากับได้รับอนุปริญญา นอกจากนี้มีการสอนวิชาการพิมพ์ในโรงเรียนช่างพิมพ์ของเอกชนอีกหลายแห่ง ซึ่งเปิดสอนวิชาการพิมพ์ให้แก่นักเรียนระดับอาชีวศึกษาชั้นต้น หรือชั้นกลาง เช่น โรงเรียนคอนบอสโก โรงเรียนวุฒิสึกษาแผนกช่างพิมพ์ โรงเรียนการพิมพ์เพชรรัตน์ และยังมีโรงเรียนรัฐบาลแห่งอื่นที่ได้บรรจุวิชาการพิมพ์เป็นวิชาฝึกอาชีพให้นักเรียนด้วย เช่น โรงเรียนพญาไท และโรงเรียนของกองส่งเสริมอาชีพ กรมอาชีวศึกษา¹¹⁹

นอกจากนี้มีการสอนวิชาการพิมพ์ในบางคณะในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เช่นที่คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แผนกอิสระสื่อสารมวลชนและการประชาสัมพันธ์ และแผนกบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่เป็นวิชาสั้น ๆ สอนหลักใหญ่ ๆ ไม่ใช่วิชาที่จะนำมาใช้ในการพิมพ์ได้โดยตรง

¹¹⁹ ก๊าซ สติรกุล, การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย, บรรณารักษ์ 2505, หน้า 58.

สำหรับบริษัทห้างร้านเอกชนก็ได้เปิดสอนการใช้เครื่องจักรหรืออุปกรณ์ของแต่ละบริษัทบ้างเป็นครั้งคราวเช่น บริษัทอีสเอเซียทิกเปิดสอนเครื่องพิมพ์ไฮเคลเบอร์ก บริษัทโกดักเปิดสอนการใช้ฟิล์มโกดัก ซึ่งเป็นการช่วยให้ความรู้ทางการพิมพ์ได้บ้าง¹²⁰

การศึกษาวิชาการพิมพ์ที่วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ

การศึกษามีปีละ 2 ภาค การวัดผลการศึกษาใช้ระบบหน่วยกิตและทำการวัดผลทุกภาค แต่ละภาคนักศึกษาจะต้องศึกษาประมาณ 20 หน่วยกิต การคิดหน่วยกิตของแต่ละวิชาที่เรียนมีภาคละ 6 ถึง 9 วิชา การวัดผลแบ่งเกรดเป็น A B C D และ E ซึ่งมีค่าเท่ากับ 4, 3, 2, 1 และ ตามลำดับ ถ้านักศึกษาสอบวิชาที่มีค่าหน่วยกิต 4 ได้ นักศึกษาจะได้ $4 \times 2 = 8$ แต้ม แต้มที่ได้นี้เป็นผลคูณระหว่างค่าของเกรดกับค่าของหน่วยกิตแล้ว รวมแต้มที่ได้ทั้งหมดหารด้วยหน่วยกิตทั้งหมด นักศึกษาที่สอบได้ 2 ขึ้นไปนั้นเป็นสอบได้ ถ้าต่ำกว่า 2 ถือว่าสอบตก และถ้าได้ไม่ถึง 1 คิดต่อกัน 2 ภาค นักศึกษาจะหมดสภาพการเป็นนักศึกษา จะต้องออกจากมหาวิทยาลัย

ภาคเรียนแต่ละภาคมีเวลาเรียนประมาณ 16 สัปดาห์ ระดับวิชาชีพเรียนสัปดาห์ละ 40 ชั่วโมง ระดับวิชาชีพชั้นสูงเรียนสัปดาห์ละ 35 ชั่วโมง วิชาเรียนแบ่งออกเป็นวิชาสามัญ วิชาสัมพันธ์และวิชาช่าง วิชาสามัญมีวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทยและสังคมศึกษา วิชาสัมพันธ์มีวิชาศิลปะวาดเขียน ดนตรี บัญชี พิมพ์ดีด เกรขสูตรศาสตร์ ธุรกิจ ไฟฟ้า นิเทศงาน เครื่องใช้ สำนักงาน วิชาช่างมีวิชาการเรียงพิมพ์ การพิมพ์เลตเตอร์เพรส การทำบล็อก การเย็บเล่มทำปก การพิมพ์ออฟเซต การประมาณราคา และการจัดการโรงพิมพ์

นักศึกษาจะเริ่มเรียนวิชาการเรียงพิมพ์ การพิมพ์เลตเตอร์เพรส การเย็บเล่มทำปก และการทำบล็อกในชั้นปีที่ 1 และเริ่มเรียนวิชาการพิมพ์ออฟเซตในชั้นปีที่ 2 เพื่อให้

¹²⁰ กำนัน สติกรกุล, งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 3, หน้า 10.

นักศึกษาไคคุกับเครื่องพิมพ์เลตเตอร์เพรสเสียก่อนที่จะไปฝึกใช้เครื่องพิมพ์ออฟเซต ซึ่งมี
 กลไกมากกว่าและราคาสูงกว่า สำหรับวิชาการถ่ายรูปทางการพิมพ์นักศึกษาจะเริ่มเรียนใน
 ชั้นปีที่ 2 ในวิชาการพิมพ์ออฟเซต หลังจากที่นักศึกษาไคเรียนวิชาการถ่ายรูปและล้างฟิล์ม
 ธรรมดาแล้วในชั้นปีที่ 1 งานในห้องมืดจึงไม่จำเป็นต้องสอนอีกเช่นเดียวกับงานถ่ายภาพ
 เพียงแต่แนะนำให้รู้จักเครื่องมือเครื่องใช้และได้เห็นตัวอย่างการปฏิบัติเพียงครั้งเดียว นัก
 ศึกษาก็สามารถปฏิบัติงานได้ สำหรับวิชาการเรียงพิมพ์ด้วยเครื่องโมโนไทป์สอนในชั้นปีที่
 4 - 5 เพื่อให้นักศึกษาไคศึกษาวิชาการเรียงพิมพ์ด้วยมือให้ชำนาญเสียก่อน เมื่อมาเรียน
 การเรียงพิมพ์ด้วยเครื่องจะเรียนได้เร็วขึ้น การถ่ายแยกสีนักศึกษาจะได้เรียนในชั้นปีที่ 3
 หลังจากนั้นนักศึกษาสามารถถ่ายภาพลายเส้นลายสกรีนเทาแบบ ยอดขยายและถ่ายกลับฟิล์มได้
 แล้วจะได้ปฏิบัติมากขึ้นจนสามารถถ่ายแยกสีได้ในชั้นปีที่ 4 - 5 สำหรับวิชาการใช้เครื่อง
 พิมพ์หรือวิชาช่างแทน ไม่ว่าจะเป็นแท่นเลตเตอร์เพรสหรือออฟเซต นักศึกษาจะได้รับการ
 ฝึกให้พิมพ์ภาพสอดคล้อง ตลอดจนหลักการและภาคปฏิบัติอย่างถาวรขึ้นในการรักษาความปลอดภัย
 การบำรุงรักษาเครื่องมือเครื่องจักร การประหยัดวัสดุจนติดเป็นนิสัย สำหรับการทำความสะอาด
 ในปีแรก ๆ นักศึกษาจะได้รับการฝึกให้ทำความสะอาดด้วยวิธีขัดผงและควยดังก้อย่างเก่า เพื่อ
 ให้สามารถทำความสะอาดด้วยอุปกรณ์ราคาถูกลง และเมื่อเรียนถึงชั้นปีที่ 4 - 5 จะได้รับการฝึก
 ให้ใช้เครื่องกักตอกชนิดไม่ตอกขัดผง และสามารถทำความสะอาดรางและป้ายโลหะได้ด้วย
 ในด้านการเย็บเล่มทำปกนักศึกษาจะได้รับการฝึกใช้เครื่องมือเครื่องจักรต่าง เช่น เครื่อง
 เจาะรู เครื่องเย็บลวด เครื่องพับกระดาษ เครื่องปั๊มทอง และสามารถเย็บหนังสือ ทำปก
 แข็ง เคินทาง ณะมาสำหรับการเป็นเจ้าหน้าที่ซ่อมหนังสือตามห้องสมุดใหญ่ ๆ หรือทำหน้าที่
 ควบคุมการเย็บเล่มทำปกตามโรงพิมพ์ต่าง ๆ

เครื่องพิมพ์ที่ใช้พิมพ์เลตเตอร์เพรสมีเครื่องเพลตเทนป้อนมือ เพลตเทนอัตโนมัติ
 ไซดรินเคอร์ป้อนมือ ไซดรินเคอร์อัตโนมัติ เครื่องพิมพ์ไฮเคลเบิร์ตทั้งเครื่องตั้งและเครื่องนอน
 สำหรับเครื่องพิมพ์ใช้ฝึกพิมพ์ออฟเซต มีเครื่องพิมพ์มัลติลิธ เครื่องเดวิดสัน เครื่องรีฟ 22
 และเครื่องพิมพ์โอบซาซนาคัต 4 ของอิตาลี ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะสามารถรับการฝึกเครื่องพิมพ์

ขนาดใหญ่ 2 สี และ 4 สี ใดในโอกาสต่อไป¹²¹.

สำหรับการอบรมผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือนั้น องค์การยูเนสโกได้ให้ความร่วมมือให้สมาคมผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทยจัดประชุมอบรมผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือทั่วราชอาณาจักรขึ้น ซึ่งได้จัดเป็นส่วนหนึ่งของการประชุมทางวิชาการในงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 2 แห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2509 วัตถุประสงค์ของการประชุมคือ

1. เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือในเรื่องตลาดหนังสือโดยทั่วไปของไทย และหาทางปรับปรุงที่จะให้การจัดทำและการจำหน่ายหนังสือได้ขยายตัวออกไปด้วย
2. เพื่อพิจารณาวิธีการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนสนใจอ่านหนังสือมากขึ้น ก็จะทำให้ตลาดหนังสือขยายตัวกว้างออกไป
3. เพื่อศึกษาหาความรู้ ความคิดความเห็น จากวงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำและจำหน่ายหนังสืออาทิเช่น ความรู้ทางการพิมพ์ ทางบรรณารักษศาสตร์
4. เพื่อพิจารณาดังประโยชน์ในการที่ผู้จัดพิมพ์ ผู้จำหน่ายหนังสือ ร่วมมือกันในการจัดตั้งสมาคมผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย นโยบายและวิธีปฏิบัติงานของสมาคมที่จะเป็นผลประโยชน์แก่สมาชิกโดยทั่วไป

หัวข้อของการประชุมประกอบด้วย

1. กฎหมายเกี่ยวกับลิขสิทธิ์และเกี่ยวกับการพิมพ์
2. เรื่องภาษาและหนังสือ

¹²¹ ประจักษ์ คนตรง, "การศึกษาวิชาการพิมพ์ที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ," งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทยครั้งที่ 3 4 - 10 กุมภาพันธ์ 2515, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2515), หน้า 5-8.

3. เรื่องภาษาและหนังสือ ๆ
4. ประวัติการพิมพ์ในเมืองไทย
5. ปัญหาการวางรูปแบบหนังสือ
6. ความต้องการหนังสือของทองสมุค
7. การเพิ่มผลผลิตทางการพิมพ์
8. ปัญหาการจัดรำนหนังสือ
9. ปัญหาการจำหน่ายหนังสือ
10. ปัญหาการพิมพ์ออฟเซต กับเดสเคอไรเซอร์
11. หนังสือไทยยุคใหม่
12. เรื่องการพิมพ์เกี่ยวกับการทำหนังสือ
13. การพิมพ์ในอนาคต
14. สมาคมการพิมพ์ในต่างประเทศ
15. ประวัติวรรณคดี
16. เยี่ยมร้านหนังสือต่าง ๆ ในพระนคร
17. สัมภาษณ์นักประพันธ์
18. ชมโรงพิมพ์ในพระนคร¹²²

ต่อมาเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2515 มีการประชุม
 สัมนาทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องการพิมพ์ขึ้นอีก เนื่องจากได้มีการจัดงานแสดงการพิมพ์
 แห่งประเทศไทยเป็นครั้งที่ 3 หัวข้อการประชุมสัมมนาทางวิชาการประกอบด้วย

¹²²อนุสรณ์งานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ 2:..., หน้า 25-31.

1. Japanese Printing Industry
2. Tendency of Printing Techniques
3. Color Separation
4. การแยกสี
5. ปัญหาทางการเรียงพิมพ์และตัวพิมพ์ไทย
6. การพิมพ์ออฟเซต
7. การเตรียมคนสำหรับทำงานทางการพิมพ์
8. การทำแม่พิมพ์
9. การพัฒนาการพิมพ์ของเมืองไทย
10. ทัศนศึกษาทางเทคนิคตามโรงพิมพ์ต่าง ๆ
11. การจัดสร้างและจำหน่ายตำราในระดับมหาวิทยาลัย
12. การทุนในวงการหนังสือพิมพ์
13. หนังสือในชีวิตประจำวัน
14. การใช้เครื่องมือเครื่องจักรในกิจการหนังสือพิมพ์
15. อารยธรรมอยู่ยงเพราะหนังสือ
16. ประสบการณ์ในคานการพำหนังสือพิมพ์

ผลของการอบรมและสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องการพิมพ์ทั้ง 2 ครั้ง ทำให้ผู้ประกอบอาชีพทางการพิมพ์ได้ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมาก และโรงพิมพ์แต่ละแห่งได้มีการปรับปรุงตัวเองให้ก้าวหน้าขึ้นมากอย่างชัดเจน ซึ่งนับเป็นผลดีต่อประเทศเป็นอย่างมาก

ปัญหาในการพิมพ์หนังสือ

จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการโรงพิมพ์ต่าง ๆ และจากการศึกษาจากเอกสารพบว่าการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยประสบปัญหาหลายด้าน เช่น

1. ปัญหาในการเรียงพิมพ์ ทั้งนี้ เนื่องจากว่าตัวพิมพ์ไทยมีตัวซีก ตัวเต็ม ทำให้ตัวพิมพ์ในกะเบาะมีมาก ทำให้จ่ายยาก ลำบากกับผู้ที่หัดใหม่ ต้องใช้เวลาฝึกหัดนานมากกว่า

จะมีความชำนาญ นอกจากนั้นยังไม่มีกำหนดมาตรฐานของตัวพิมพ์ ใช้เรียกกันตามชนิดตัวพิมพ์ว่า จี๊ว ธรรมดา โป่ง โป่งแป แฉ่งใหญ่ ทำให้เกิดสับสน โรงพิมพ์แต่ละแห่งมีกะมะภาษาไทยไม่เหมือนกัน ทำให้ลำบากแก่ช่างเรียงเมื่อต้องเปลี่ยนงานใหม่ นอกจากนั้นขนาดความกว้างของหน้าหนังสือและบันทึกของแต่ละโรงพิมพ์ไม่เท่ากัน

2. คนทำบดลอกทำด้วยมือ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นอันตรายต่อสายตา
3. ช่างช่างเรียงพิมพ์ที่สามารถ และคนตรวจปรูฟมีความรู้น้อย และยังเป็นคนจีนเป็นส่วนใหญ่ ฝึกคนในครอบครัวให้ทำการพิมพ์ คนตรวจปรูฟก็มีความรู้พอกับช่างเรียง เมื่อไม่รู้อาษาไทยก็ต่อจึงมักมีความผิดพลาดในการพิมพ์เกิดขึ้นเสมอ และส่วนใหญ่ความผิดพลาดก็เนื่องมาจากคนฉบับด้วย
4. ไม่มีผู้เชี่ยวชาญในการพิมพ์มากพอที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการพิมพ์ให้ได้ผล แม้ว่าจะมีโรงเรียนการพิมพ์ แต่ก็ไม่ค่อยอุปกรณ์การสอนที่ดีและพอเพียง ช่างพิมพ์น้อยคนที่จะบอกรับหรืออ่านวารสารทางการพิมพ์ของประเทศที่มีการพัฒนาทางการพิมพ์ และในประเทศไทยยังไม่มีวารสารทางการพิมพ์ที่จะให้ความรู้แก่ช่างพิมพ์ในประเทศได้ แต่เป็นที่น่ายินดีที่วารสารทางการพิมพ์จะมีผู้จัดทำในไม่ช้า
5. ไม่มีกระดาษที่รองรับการใช้พิมพ์สิ่งพิมพ์บางชนิด
6. โรงพิมพ์ส่วนใหญ่มักเป็นโรงพิมพ์ขนาดเล็ก และเป็นแบบอุตสาหกรรมในครอบครัว ช่างพิมพ์ในโรงพิมพ์แห่งหนึ่ง เมื่อชำนาญงานแล้วจะออกไปตั้งโรงพิมพ์ของตนขึ้นและเรียกลูกค้าจากร้านเดิมไป
7. ปัญหาเรื่องคู่มือช่างพิมพ์ไม่เข้าใจวิธีจัดคณับ และไม่แน่ใจในข้อเขียนของตนชอบแก้ไขหลังจากที่เรียงพิมพ์เรียบร้อยแล้ว ซึ่งทำความลำบากให้กับโรงพิมพ์เป็นอย่างมาก
8. คนไม่นิยมอ่านหนังสือ เรื่องที่คัดเลือกล้วนว่าดี เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วกลับไม่ได้รับความนิยม ทำให้หนังสือจำหน่ายได้น้อย ผู้อ่านสนใจเฉพาะชื่อนักเขียนมากกว่าสำนักพิมพ์และสาระของหนังสือ ทำให้ไม่อาจจัดพิมพ์เรื่องของนักเขียนใหม่ ๆ ได้ การพิมพ์หนังสือจึงอยู่ในวงแคบ

9. ผู้อานสนใจการอ่านนอย หนังสือที่พิมพ์จึงจำหน่ายโคษาและเมื่อจำหน่ายได้นอยเงินทุนในการผลิตจึงจมน

10. ไม่วีการะคะที่ตองการใชพิมพ์สิ่งพิมพ์บางชนิด การคะที่ผลิตใภายในประเทศราคาสูงกวาที่ผลิตจากตางประเทศ แต่วีการะคะบางชนิดถูกสั่งห้ามเข้าในประเทศ โรงพิมพ์จึงตองใช่วัตถุดิบตามทีพอหาได้ในประเทศ แม่วีราคาเท่าใดก็ตองยอมรับ

11. กิจการพิมพ์มิได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล การสั่งอุปกรณการพิมพ์จากตางประเทศเขามาตองเสียภาษีสูง เช่น ฟิล์มที่ไซถ่ายทำแม่พิมพ์ กลองฉายแยกสีตองเสียภาษีในอัตราสูงเช่นเกี่ยวกับฟิล์มฉายรูปขรรคมตา หรือกลองฉายรูปขรรคมตาซึ่งถือว่าเป็นของทีพิมพ์เพื่อย การคะเมื่อสั่งเขามาจากตางประเทศถือว่าเป็นวัตถุสำเรจรูปตองเสียภาษีการคะตอหนึ่งแล้ว เมื่อพิมพ์สำเรจเป็นหนังสือหรือเป็นชิ้นพิมพ์ตองเสียภาษีการคะซ้ำอีกในขณะที่หนังสือที่พิมพ์จากตางประเทศไมตองเสียภาษีศุลกากร สิ่งพิมพ์จากตางประเทศบางชนิดเสียภาษีในอัตราต่ำกว่าวัตถุอุปกรณทางการพิมพ์ที่สั่งเขามา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย